

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

Число 7-9, 2005 р.

Від суспільної кризи
до суспільного ладу

Микола Морозовський.
«З української космогонії».

На першій сторінці обкладинки:
фрагмент триптиху Ніни Марченко
«Голод 1932–1933 років в Україні».

<i>Олександр ШОКАЛО</i> Від суспільної кризи до суспільного ладу	4
<i>Володимир ІЛЬІН</i> Авторитет моралі contra авторитаризму непрофесійності	8
<i>Геннадій ДМИТРЕНКО</i> Нова ідеологія фізичного й духовного оздоровлення української нації	10
<i>Анатолій ПАСІЧНИЙ</i> Без коріння нічого не росте	14
<i>Федір КОВАЛЬ</i> Кооператизм — суспільний лад України	18
<i>Юрій АЛАТОРЦЕВ</i> Як іноземці повертають Україні славу житниці	24
<i>Анатолій МАЦКО</i> Боротьба з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів	27
<i>Сергій СИНЯКОВ</i> Філософія грошей чи філософія життя? Реалії фінансової цивілізації	33
<i>Валентин КРИСАЧЕНКО</i> Україна в глобальних вимірах	36
<i>Володимир КУЄВДА</i> Потуга українського духу та інформаційно-психологічні пастки	37
<i>Галина ЛОЗКО</i> Коло Свароже як філософська парадигма виходу із суспільної кризи	40
<i>Анатолій КОНДРАТЬЄВ</i> Оберегар	43
<i>Петро КУЛІНЕЦЬ</i> Довічна потреба в людяності	45

© «Український Світ», 2005. Передрук дозволяється тільки з посиланням на журнал «Український Світ»

Науково-популярний журнал
Число 7–9/2005 р. (рік 13)

Співавторники: **Всеукраїнське товариство
«Просвіта» імені Тараса Шевченка
та Олександр Шокало**

Свідчення про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9831 від 13.05.2005 р.

Автор концепції і шеф-редактор:
Олександр Шокало

Телефон редакції: (38044) 235-27-40

Комп'ютерне складання, створення
загального дизайну, макет, художньо-
технічне редагування, коректура, верстка:
Алла Суворова, Андрій Суворов

Редакційна колегія:

Білецький В.С. — д.т.н.; **Ільїн В.В.** — д.ф.н.;
Дмитренко Г.А. — д.е.н.; **Мацко А.С.** — к.ю.н.;
Гальченко С.А. — к.ф.н.; **Кушпет В.Г.** —
режисер; **Пасічний А.Ф.** — кіносценарист

Видавець: **Всеукраїнське товариство
«Просвіта» імені Тараса Шевченка**

Формат 60x84/8.

Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 6,5. Зам. 437.

Надруковано в Поліграфічному центрі
«Інтертехнологія».

Київ, вул. Сім'ї Сосніних, 3,
тел. (38044) 273-66-47

Олександр ШОЖАЛО

ВІД СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ ДО СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ

*«Якби світ на правді стояв, тоді все було б добре»**Народна мудрість українців*

Нині ми переживаємо смутну пору суспільного безладу, цинізму, лукавства, фальші, паразитизму — тотальної агресивної антикультури, тобто регресу, в усіх сферах життя, надто в етиці, політиці, економіці. Глобалізаційна антикультура всіма своїми засобами спрямована супроти духу особи й нації, супроти традиційних цінностей народів і цілого людства. Смути поглиблюється міжцивілізаційними війнами, де не держави воюють за пріоритети, а стикаються ідеології, що загнали етнічні культури в сліпі кути вродження. Ці месіанські ідеології претендують на цілковите володіння природними, людськими й економічними ресурсами світу, використовуючи для цього потужний деморалізуючий вплив грошей. Планетарний психоз різною мірою виявляється в окремо взятих країнах.

«Облудні призми всяких партій»

Особливо кризова ситуація в Україні, де люди, в основній масі своїй приневолені агресивною багатопартійною антикультурою й аморальністю влади, думають, що, може, так і треба, такий світ, такий ми є, й не усвідомлюють свого одвічного природного права гідно жити на своїй землі господарями, а не животіти під владою нахлібників.

Українці століттями надсадно виборюють своє первинне право бути на світі, не кажучи вже про права вищого рівня. А паразитуючі зверхники, які самоназвалися національною елітою, борються між собою за право неподільно володіти цим потульним народом і його землею. У нинішній Україні захланність стала звичним явищем: одні приватизують природні ресурси, інші — політичні партії й владу, ще інші — право на патріотизм і навіть на проповідання Божих істин, використовуючи таким способом людський ресурс у своїх особистих і кланових інтересах. Зиск став засобом і метою життя псевдоеліти — панівної касты, яка паразитує на естві нації. Духовна еліта — це кращі з кращих, це сві-

домість, совість, моральне осереддя національного ества. Без духовної еліти народ стає аморфною масою. Але коли нахлібники маніпулюють суспільством, то вже діагноз серйозної недуги національного ества.

Не забувають новоявлені «вожді» нації видобути зиск і з мертвих душ, особливо, коли народ має обирати їх, «вождів», собі на голову. Після недавніх виборів старенька сільська вчителька, моя землячка, зробила відкриття: «Я колись думала, що Гоголь усе придумав про «мертві душі», а воно справді є таке». Так, у нас торгують живими й мертвими. На торговище повиповзали мертвозачаті партії — ловці живих і мертвих душ.

Гоголь ще півтори сотні років тому розгледів ознаки божевілля, тління в людському світі, збуреному невіглаством і ненавистю, і з невимовною внутрішньою потребою він спробував відкрити людям правду й дати надійну моральну опору. Геній мало знаходив розуміння серед сучасників, і його глибинні осягнення лишаються для більшості недосяжними й нині, а в деякого викликають зоологічну агресію. «...Усе, не виключаючи навіть державних людей, перебуває поки що на поверхні зовнішніх відомостей, тобто перебуває в тому замороженому колі пізнань, яке навіяли журнали скороспілими висновками, необачними свідченнями, поданими кризь **облудні призми всяких партій** (тут і далі виділення в тексті мої — О.Ш.), зовсім не в тому світлі, в якому вони є», — писав М.Гоголь у 1846 році. В цю ж пору, застерігаючи слов'янський світ від «пролетаріатства», яке почало ширитися по Європі й загрожувати розривом споконвічних зв'язків селянина з землею, Гоголь вірить у ще нереалізовані природні сили своєї нації: «Ми ще розплавлений метал, який не відлився у свою національну форму; ще нам є змога викинути, відштовхнути від себе негідне нас і впровадити в себе все, що вже неможливо іншим народам, які набули форми й загартувалися в ній. Ще є багато в нашій корінній природі, нами забутих ... —

доказ того вже те, що ... **побратимство людей було в нас рідніше за дім і кривне братство, що ще немає в нас непримирної зненависті верстви проти верстви** і немає в нас ще тих **озлілих партій**, які водяться у Європі й які зводять нездоланну перешкоду до єднання людей та братерської любові між ними...». Громадянську позицію українського генія, що відзначається високою моральною вимогливістю до людей, найповніше означив російський релігійний філософ Василь Розанов: «Жоден політик світу, ані жоден політичний письменник не зробив у політиці стільки, скільки Гоголь».

Ідейно-світоглядні, соціальні орієнтири М.Гоголя закорінені в духовно-правовій традиції українського народу, який у зятій боротьбі **не за життєві гаразди, а за саме життя** віками виборював свої право й волю жити прагненнями власної душі. У найкризовіші, найтрагічніші періоди своєї історії українці рятувалися братерською любов'ю й солідаризмом. Тому рідний народ для Гоголя — носій справжньої життєвої сили. Тільки йому ще належить усвідомити свій шлях у падіннях і злетах, свої силу й волю, свою неповторну культурну місію в історії людства. І народ осягає смисл свого життя через пізнання правди, і геній словом правди оберігає від омертвіння людські душі — воскрешає національний дух, який є джерелом права й первинною державотворчою силою.

Але й методи боротьби можновладних нахлібників із національним духом, із громадянською волею удосконалюються новітніми політехнологіями. Коли більшовики неприховано жорстоко насадили непримиренну ненависть «верстви проти верстви», то безліч сьогочасних «озлілих партій» через свої «облудні призми» затаєно вводять людей в оману, членують суспільство на сегменти й користуються людьми як «пожиточними членами» (І. Франко) для здобування влади над ними ж самими. Можновладці знають, що в хаосі легше маніпулювати масовою свідомістю. Легше, ніж відкритими тоталітарними ме-

тодами, бо тоді люди відчуваючи гніт зовнішньої сили, відчували й себе єдиним підневільним цілим і як могли, хоч внутрішньо солідарно, противилися тому гнітові. А за багатопартійного демоліберального неототалітаризму люди почленовані, роз'єднані, позбавлені моралі й найняті прислужувати або кинуті напризволяще, вони не знають, кому противитися й борються самі з собою — як в особистому внутрішньому сум'ятті, так і в громадянських роздорах. Оце і є та нескінченна, абсурдна саморуйнівна боротьба народу, яку свого часу жорстоко нав'язали більшовики, а нині оксамитово накидають облудні демоліберали в потаємному партнерстві з «лівими» й «правими».

Жорстку тоталітарну систему, засновану більшовиками, замінила підготовлена в її надрах неототалітарна, мутантна система влади. Нова влада ніби-то відкинула всяку ідеологію й сповідує демократичні свободи, а насправді упроваджує в життя, у свідомість і підсвідомість людей, через уседозволеність латентну ідеологію лібералізму. Ліберальна уседозволеність нехтує природною моральністю й вивільняє руйнівні аморальні сили зла. Лібералізм — це передусім ненасильницьке й безкарне руйнування моральних законів. Бездіяльність наділених владою, які тільки балакають про мораль, а нічого не роблять, не карається законом. Найгірше, що може статися — це народний осуд, але аморальність від цього не страждає, бо позбавлена совісті.

Україна вже пережила подібне після Жовтневого перевороту. Володимир Вернадський, повернувшись у 1918 році на батьківщину для створення Української академії наук, констатує в щоденнику, що Україні випав історичний шанс здобути волю й закріпити її у формі держави, але обмаль моральних людей і більшість українців бездіяльні: «Дивовижно, як люди, особливо урядовці-українці балакають і нічого не роблять.» (5. VII. 1918).

І нині в Україні виявилася подібна суспільна неспроможність. Український народ, перебуваючи під деморалізуючим гнітом беззаконня й зради політиками національних інтересів, практично позбавлений політичної волі й не є суб'єктом влади. А ті, що уособлюють владу, ведуть приховану ліберальну війну проти цього народу. Одержимі шаленою тягою до влади, до наживи, позбавлені морального стриму в задоволенні своїх особистих потреб та кланових інтересів і пов'язані круговою порукою чиновники різних рангів зарозуміло гадають, що від них залежить життя всіх інших, а насправді неототалітарна система використовує і їх як будівельний матеріал для утвердження себе. Крім того, ліберальний неототалітаризм послу-

говується непрофесійністю, догідливістю, багатопартійним корпоративізмом, фаворитизмом тощо. Тут замість моральних принципів діють аморальні переконання й ліберальні догми. А на публіку видаються патріотичні гасла, патетичні заклики й заклинання, нарікання на «стару» владу й славослів'я «новій».

У цьому особливо прислужилася «новій» владі, як до цього — «старій», люмпенізована інтелігенція — моральна, духовна, інтелектуальна злидота, яка не зайнята у сфері духовного чи матеріального виробництва, але непогано заробляє собі дрібною спекуляцією на національній ідеї, на патріотизмі, на розпродажі генофонду, інтелекту нації й природних ресурсів країни. Люмпен-інтелігентів використовують як оглашених усі без винятку партії для проповідання своїх облудних догм, бо ті на видноті (а чи знають люди, скільки вже партій поміняли за гроші їхні «кумири»?). Саме через люмпен-інтелігенцію влада провадить свою злочинну політику членування суспільства на сегменти й втягування його в безперервне громадянське протиборство з самим собою, аби відвернути від правдивого бачення причин суспільного безладу, від поступального руху до суспільного ладу (показовий приклад — оманливо-театралізоване вуличне політичне дійство «Помаранчева революція», яке підім'яло під себе протестні настрої народу). Саме через люмпен-інтелігенцію підступно поширюється споживацький психоз у суспільстві («хто платить, тому й служимо!»), виправдовується злочинна боргова політика влади («внуки виплатять наші борги») й тотальна продажність, повійництво, обидління в політиці й на державній службі («то все гроші роблять»). Гроші — продуктивна цінність у системі економіки, якщо вони є засобом для культурного життя — духовного зростання людини. Якщо ж гроші стають самоціллю, вони руйнують моральну основу життя, провокують деградацію людини — випробовують її моральну силу. Люмпенінтелігентська навала, заохочувана хазяями, йде потоптом по зболілих українських душах, нехтує залишками народної совісті й моралі. Так люмпен-інтелігенція «виборює» й собі нішу (хоч як для прошарку) серед самоназваної «нової української еліти», розчищає й для себе місце в національній історії. Але історія свідчить, що саме продажність і спричинювала наші нескінченні трагедії й нашу неславу. Саме продажні політикани чинять наругу над душею нації, в нескінченних мітингових балачках і на політичних торговищах розтринькують національну честь, гідність, моральні цінності. Деморалізована люмпен-інтелігенція пнеється у вожді нації (а куди можуть завести облудні провідні-

ки?). Найбільший парадокс, що в мудрого, талановитого, діяльного народу в провідниках опиняються негідні, недолугі, лукаві, продажні, які гнітять його життєву волю, завірусовують свідомість чужою ідеологією. Особливої шкоди завдають процесові природного націє- й державотворення ідеологічно чужі етнічні чинники, які претендують на провідну роль у формуванні т.з. української політичної нації.

І чому так легко народ піддається омані? Бо в душі й свідомості не плакає свого Українського Духа — свого Рідного Бога, віра в якого формує власний дух нації й спонукає до добротворення. У наявних реставрованих церковних формах відсутній цей живий дух — безвічній іраціональній сутності релігії підмінено в них короткочасною вигодою, раціоналізмом політичної кон'юнктури. Для віднаходження й культивування свого Українського Бога як світоча правди й моральної сили треба йти до одвічних джерел питомого цілісного віро-знання — до духовної традиції національної культури через глибоке внутрішнє переживання й усвідомлення Всеєдиної суті. Народові належить осягнути свого Духа-Творця через особистий дух кожного, який живе у серці людському, й через спільне переживання великого соборного почуття. В процесі спільного переживання, думання й діяння в ім'я свого Творця нація відроджує власний дух і справджує всеєдиний закон людського життя: **«Ми повинні працювати не для себе, а для Бога»** (М. Гоголь). Спільне соборне почуття і спільна добротворча дія — за цим моральним принципом можна змінити на краще систему суспільного життя й влади в Україні.

Моральна основа суспільного ладу

Моральність починається тоді, коли закінчуються балачки, заклики, й людина починає праведно діяти згідно зі своїми правдивими думками й словами. Одвічний релігійний **принцип моральної зрілості людини**, на противагу аморальним переконанням, святеницьким приписам, партійно-ідеологічним догмам, ясний і простий — **триєдність правдивої думки, правдивого слова й праведного діяння**. Звільнившись від неправди, облуди й пізнавши правду, людина свідомо обирає власний моральний життєвий шлях — шлях особистого й суспільного ладу.

Але владні паразитуючі сили намагаються тримати людину й суспільство в омані, відволікаючи від свідомого життєвого вибору й реалізації своєї соціальної потенції, своєї творчої енергії. Бо свідомий вибір і його цілеспрямована енергія дають поштовх процесові послідовних змін на краще, чого й боїться влада, захищена облудністю партій.

Моральність і партійна заангажованість — речі несумісні. Більшовицькі вожді люто ненавиділи не так ворогів своїх з інших політичних таборів, як «сочувствующих» — усіх позапартійних, тобто сам народ. Їх насторожувала чуйність, доброта, совісність людей, які готові поспівчувати горю інших і допомогти їм. Таким позапартійно-співчутливим виявився майже весь український народ, за винятком більшовицьких прислужників-активістів. Тому українців як моральних, совісливих, співчутливих людей більшовики оголосили найнебезпечнішими і знищували як клас розкуркуленням, колективізацією, репресіями, голодовками.

На початку т. з. незалежності такі свідомі, позапартійні, дієві, які ще в «перестройку» заповзялися були відроджувати кооперативний рух, виявилися загрозливими для незалежної від моралі її совісті влади, і вона зробила все, аби спростувати їх з України. Тому український середній клас став формуватися за кордоном із трудових мігрантів, яких принизливо називають заробітчанами. Так ось ті «заробітчани», яких у середньому налічується близько 8 мільйонів і які, працюючи на економіку розвинутих країн, водночас рятують і українську економіку своїми щорічними вливаннями до 19 мільйонів євро (приблизно така ж сума обертається і в секс-бізнесі, на який працюють близько восьмисот тисяч українських дівчат). За останні 15 років Україна набула статусу країни-донора, бо з неї поставляють світові, крім природних ресурсів, найцінніший національний ресурс — людей (від немовлят до дівчат на виданні, від різноробів до вчених). Ось таку новітню форму винародовлення українців санкціонує «нова» влада. Це тому, що можновладці в Україні дбають не про інтереси народу й країни, кинутих на поталу, а про свої внутрішні корпоративно-партійні, майнові й фінансові інтереси та догоджають інтересам зовнішніх фінансово-політичних сил, які тримають свої партійно-владних прислужників в Україні в такій же залежності, як і українських трудових мігрантів за кордоном.

Позбавивши громадян України права на працю в своїй країні, влада перманентно позбавляє їх і права обирати та бути обраними до рад усіх рівнів (на виборах 2002 р. в закордонному окрузі змогли проголосувати лише 20 тисяч виборців, а у 2004 — вже 106 тисяч). А за кордоном перебуває четверта частина (!) українського електорату, наголошу — позапартійного, незалежного, самодостатнього. Ось де поле для фальсифікацій усіма політичними силами...

Зрештою, навіщо антагоністичні партійні сегменти в суспільній свідомості, коли ми творимо громадянське суспільство? Сутнісними ознаками формування громадянського суспільства є не десятки тисяч

переважно формальних громадських організацій, яких влада періодично підгодує, тримаючи на припоні, й тим паче не кланові партії, а громадянська воля й громадська ініціатива передусім територіальних громад. Громадянське суспільство виникло з первісної спільності, заснованої на **природній взаємодопомозі й співпраці, що є зародками моральності** (П. Кропоткін), **і сама моральність — це не низка приписів, а нормальне природне життя, якого від народження прагне людина** (П. Юркевич). Людська моральна спільність витворила продукт колективної свідомості — товариські звичаї та обряди, які регулюють життя суспільних об'єднань. Звичаї та обряди — це водночас і основні механізми культурної еволюції, й символічні вияви культурної традиції, які безперервно еднають людину з першопочатками культурного життя, прилучають до природної релігійності.

Але під впливом владних ідеологій у колективній свідомості замість традиційних народних звичаїв та обрядів, замість первинного релігійного віро-знання насаджуються ритуалізовані культури, які стають ідеологічною основою влади. А влада, стаючи абсолютною, руйнує природну традиційну моральну спільність як основу громадянського суспільства. Тому правовими ознаками громадянського суспільства є рівність перед законом усіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу, а також — громадян і держави.

Подолати нинішню духовно-моральну, соціально-економічну, політичну кризу українського суспільства спроможні тільки наша громадянська воля, громадська ініціатива й національна гідність.

Гідно жити воліє передусім людська душа, яка прагне єднання з іншою душею, прагне людяності, доброти. Душа — це наша життєва програма, моральна матриця, закладена в кожному від народження, це прихована здатність людини, її духовна потенція, культурні можливості. Тому за суттю своєю **«культура — шлях душі до самої себе»** (Г. Зіммель), а **національна культура — це лад національної душі, духовна зрілість нації**. Людська душа заявляє про своє життя через рідну мову, саме в мові виявляється духовна сутність культури. Все тлінне, проминуше у світі має свій вік, і тільки культура як духовний набуток душі безвічна. Саме на духовних, моральних засадах культури народ має творити своє суспільне, державне життя. Міцна моральна основа забезпечує культури її самоорганізуючу, самоладоуючу дієвість: «Діє у світі паралельно силі смерті й приневолення ще одна безмежна сила, яка несе в собі впевненість, і зветься вона культура» (А. Камю). Висококультурний народ сам собі дає раду в суспільному, державному житті.

Держава — захисний організм нації

Народ, етнос як спільнота культурно-психологічна самоутверджується передусім через культуру — творить свою культуру на питомих етнічних землях і поза межами держави, й навіть без держави, в чому ми пересвідчуємося на прикладі самодостатнього феномену української культури. А нація як спільнота територіальна, громадянська, політична самоутверджується тільки через власну державність — іншого шляху для національного самоствердження немає. При цьому національна культура є провідним державотворчим чинником — без первинної функції національної культури національну державу створити неможливо, в чому ми вже також пересвідчилися. Ми живемо на своїх питомих землях, в країні, яка тільки де-юре визнана державою. А де-факто Україна — ще не національна держава, це квазідержавне утворення на українській етнічній території, де народ ще не набув політичної волі, не став суб'єктом влади, бо нехтується моральна основа національної культури. Культура без держави — як душа без тіла, а держава без культури — як тіло без душі. Культура й держава — взаємозалежні сутності, але первинною є культура. Виходячи з того, що первинне прагнення народу, як і окремої людини — це **прагнення душі жити** (К. Ушинський), то всі інші потреби національного ества, в тому числі й функції держави — це лише засоби для забезпечення діяльності душі. Тому державні органи апріорі формуються з потреби оберегти, зміцнити, захистити душу нації, її життєве середовище й забезпечити культурний поступ. Такі сутнісні явища національної культури, національного духу як мораль, релігія, право мають складати осердя формування держави, державної ідеології й політики.

Своєї держави не збудуємо, доки не створимо державницької ідеології національного солідаризму як програми спільного думання й діяння суспільства для завершення процесу націєтворення й здійснення державного будівництва на основі питомих культурної традиції. Без своєї державницької ідеології культуротворча енергія народу спрямовується на обслуговування чужих ідеологій, на утвердження чужих ідеалів, політичних і економічних інтересів. Найчастіше працівники гуманітарної сфери стають прислужниками влади, яка перманентно змінює ідеологічні ширми багатопартійності, прикриваючи свою антинародну, антикультурну суть. Хто платить гроші, той замовляє собі культурність напоказ — рекламує, пропагує ритуалізованими формами мистецтва свої політичні чи бізнесові інтереси. Так упроваджується латентна ідеологія антикультури, насаджується психоз споживацтва, що призводить до регресу, духовного спустошення національного ества.

Нині в українському культурному просторі простежуються дві загрозові тенденції: насаджування феєрверкового ілюзійонізму (показушно-попсові масові акції й пропагандистсько-ритуалізовані форми псевдомистецтва на продаж політичним партіям) та некрофіліяного речовизму (фанатичне захоплення віджилими формами матеріальної культури, яке теж приносить немалі прибутки). Тобто в країні орудують шоумени й колекціонери. Одні насаджують у суспільній свідомості психоз «ликуючих масс», супроводжуючи свої акції агресивними низькочастотними шумами, які руйнують гармонію природного звукового простору як основу життя і особливої шкоди завдають молоді, бо спричиняють внутрішній розлад молодого організму та його потяг до алкоголю й наркотиків. Другі культивують тлінні матеріальні рештки з кладовищ минулого життя, обмежуючи некрофіліяним фетишизмом багатство культурної спадщини народу, нехтуючи живим духом національної культури, живими душами людськими, які бережуть і плекають культурну традицію. Хіба не блюзнірство — насаджувати естрадно-мітингово-феєрверкову ейфорію свят і зациклюватися на музеях-кладовищах та монументах, коли на очах вимирає нація?! Сказано: «Пир во время чумы».

А тим часом неподоланим лишається провалля між минулими й нинішніми поколіннями українців, провалля в пам'яті, свідомості, душі, серці нації, що загрожує втрату нашої основи й нашої перспективи. Найтрагічніше, що на крайній межі опинилося українське село, де нидіють рештки живої духовно-господарської традиції та облогом лежать найбагатші у світі чорноземі — здичавілі від безгосподарності свої чи виснажені дикою експлуатацією зайшлих. Сталося це в Україні через те, що порушено одвічний моральний закон життєтворчої хліборобської культури, явлений в українській народній мудрості: «Хто хліб дбає, того Бог кохає». Вслухаймося в перегук культури через тисячоліття: «Хто сіє хліб, той сіє праведність» — ця філософема увібрала в себе суть духовно-економічної реформи, що її започаткував у Ірані ще в XI столітті до н.е. пророк Заратустра. Підставою для комплексного реформування в Україні є моральний закон прадавньої української агрокультури: благословенним господарем країни є той, хто одухотворяє рідну землю, дбає про достаток і лад у суспільстві. Порятувати Україну можна, тільки відродивши дух хліборобства. Саме цьому має прислужитися духовно-господарська спадщина Трипільської хліборобської цивілізації, яка процвітала на українських теренах з 5500 року до н.е. майже три тисячоліття поспіль. Тільки в синергічному єднанні досвіду предків і власних сил український народ зможе подолати національну пірву й збудувати на добротворенні національну

державу. Для цього необхідна державна стратегія відродження й культивування українського кооператизму, передусім сільськогосподарського. Тоді не животітимуть на голому ентузіазмі поодиноких творців такі релікти як кобзарство, народні ремесла, інші унікальні явища національної культури. Живу духовно-господарську спадщину минулих поколінь необхідно актуалізувати як основу культурного саморозвитку поколінь нинішніх.

Культура з усією своєю соціальною інфраструктурою — **це нервова система національного єства**. Культуру не врятує злидарське підгодовування залишками з багатого бюджетного столу, а перебіг її недуги ускладнюють ілюзії з феєрверками й некрофіліяні музейні акції та новітнє монументальне ідолство. Надто шкодять культурі масова показуха й тотальна неправда, облуда в її інформаційній сфері. **Культуру оздоровлять лише капітальні вкладення у відновлення її інфраструктури та у виробництво високоякісної культурної продукції для забезпечення духовних потреб нації**. При цьому провідна функція належить інформаційній сфері з сучасною базовою бібліотечною мережею й високою мовною культурою. **Тільки за стратегічної культурної політики, зорієнтованої на живу народну традицію, на моральну основу національної культури й на створення належних умов для культурного саморозвитку нації, зможемо збудувати національну державу**.

Держава у нашій свідомості досі отожднюється з потворними формами «старої» й «нової» влади. Ми ще не маємо держави, яка покликана оберігати, захищати людську сутність, яка є об'єднаною силою всього національного єства у перспективі його культурного зростання для досягнення моральної, духовної зрілості людини. З таким моральним обґрунтуванням розглядав державу П. Юркевич: «Не керувати, а привертати, не нав'язувати, а розвивати, не підкоряти, а звільняти — це кінцева мета релігії й держави. ...Отже, держава є інститут, що має за мету звичайну охорону наших правових інтересів, і є моральний організм, що існує для вдосконалення людини, бо лише на ґрунті державному і за допомогою держави можливе здійснення чеснот і щастя. Сама держава є не що інше, як здійснення у великих розмірах моральності й щастя. ...**Держава має моральну суть, як і людина...**» (П. Юркевич. Філософія права).

Всю систему української влади необхідно реформувати на моральних засадах національної культури й громадянського суспільства. У вищому законодавчому органі (двопалатному парламенті) повинні працювати професійні законотворці й представники регіонів (а не партій), які пропорційно представлятимуть титульну націю й національні меншини та соціальні верстви

українського суспільства й основну роботу вестимуть на місцях з людьми. Депутати всіх рівнів повинні мати однакові права з усіма громадянами України, а не виокремлюватися статусом недоторканості в особливу касту, ставлячи себе поза правом і мораллю. Статус народних обранців уже визначений довірою народу та їхніми особистими зобов'язаннями й відповідальністю перед народом. Нинішню практику купування звання народного депутата на партійно-політичному торговихці необхідно заборонити законом. Тільки справедливо обраний парламент прийматиме закони, які не суперечитимуть природному моральному праву й самому духові нації. А нинішнє безглузде множення законів призводить тільки до правового нігілізму й соціального безладу, що підтверджує мудре застереження Г.Сковороди: «Більше законів — більше беззаконня». Виконавча влада на всіх структурних рівнях теж повинна формуватися не за партійними призначеннями, а за принципом професійної відповідності й моральної відповідальності.

Зупинити нинішній безлад і стабілізувати націє- й державотворчий процес може тільки солідарна політична воля українського суспільства через усенародний референдум про тимчасове припинення діяльності всіх політичних партій. Нинішні партії абсурдною безліччю своєю руйнують світоглядну основу нації. Не вистачає навіть назв і спектру кольорів для їх маркування, і це вже є застереженням для людей не піддаватися облуді, а покладатися на власну моральну силу й у солідаризмі творити моральну основу громадянського суспільства. Мораторій на всі без винятку політичні партії вивільнить до результативних дій державницькі сили, а людські й фінансові ресурси партій спрямують для продуктивного духовного, господарського, соціального розвитку суспільства й держави в цілому. Але вже запущено процес виборів до парламенту за вигідним для партій законом, у результаті яких українське суспільство не матиме свого представництва за регіональними, етнічними й соціальними ознаками. За цим законом близько 90% громадян України (вони не належать до жодних партій) позбавлені основного політичного права балотуватися до рад усіх рівнів та через них брати безпосередню участь в управлінні державою (такого не було навіть за комуністичного тоталітаризму). Тому кожен має добре подумати й зробити так, як велить його совість і людська гідність, жива душа й мудре серце, а не стати мертвотухим сліпим знаряддям «озлілих партій» у привласненні ними влади над народом. Згадаймо Гоголів моральний імператив: «... **ще нам є змога викинути, відштовхнути від себе негідне нас і впровадити в себе все, що вже неможливо іншим народам, які набули форми й загартувалися в ній**». ■

Володимир ІЛЬІН,
доктор філософських наук, професор
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Авторитет моралі contra авторитаризму непрофесійності

Кожне покоління політиків виступає з власним провідним «брендом», який повинен показати глибоку стурбованість про долю народу, держави, нації, суспільства тощо. В новітній історії України такими «брендами» були «комунізм через двадцять років» М. Хрущова, «розвинутий соціалізм» Л. Брежнєва, «соціалізм із людським обличчям» М. Горбачова, «багатовекторна політика» Л. Кучми. Нова влада взяла під свій контроль право на володіння моральними імперативами. В силу чого суспільство поділилося на дві частини: моральну, «чисту», до якої належать творці «нової України», яку вони називають «нашою» (тобто їхньою, щоправда, постає питання: а де наша Україна?). І друга частина — всі інші, які повинні шляхом «очищення» нескінченно наближатися до володарів права на мораль.

Однак сила моралі не в деклараціях, а в авторитеті, який визначається професійністю, вмінням, знанням, інтелектом, і найголовніше — повагою до народу, який повинен виступати не абстрактною «нацією», не безликим «електоратом», а єдністю особистостей. Авторитет влади — в правді, яка є основою довіри керованого нею народу. Одночасно влада повинна виправдати свій авторитет, аби мати право керувати, підпорядковувати, здійснювати певні владні функції. Для цього їй потрібна не тільки раціональна, але й морально-етична складова влади.

Однак, ми сьогодні можемо констатувати одну дуже помітну рису — політика як цілераціональна діяльність замінюється владою. Не політична діяльність, яка є синтезом усіх умінь і обдарувань, а влада (крісло, кабінет, посада), яка може вмістити в себе будь-кого, і не обов'язково спеціаліста, інтелектуала тощо. Магія влади — так можна охарактеризувати основну лінію «ново-

го» українського політикуму. Та чи й нового? Сподівання на те, що до справи розбудови української держави придуть ті, які уособлюють «нову генерацію», не виправдались. При владі сьогодні всі ті, хто пройшов вишкіл у тих, кого сьогодні так переконливо називають «злочинною владою», це ті, хто був у перших лавах ленінського комсомолу. Успішно «заваливши» справу будівництва комунізму, перебудову, переживши п'ятнадцять років творення незалежної України, комсомольці й надалі залишаються «передовим авангардом» номенклатурних перестановок. То чи можна говорити про підпорядкування «нової влади» вимогам моралі? Чи не тому проголошений минулого року лозунг про «чесну владу» одразу став міфологемою?

В чому ж причини такої зміни? На наш погляд, вони полягають у підміні понять і моральних ціннісних орієнтацій. Адже ніщо так не звеличує людину, як усвідомлення своєї причетності до вищих моральних цінностей, до творення добра. Воно — вища мудрість, до якої завжди прагне кожна непересічна людина. Що ж змушує все ж таки прагнути до неї, до моральної доброти як вищої мудрості? Внутрішній, ірраціональний поклик совісті! Тим більше, коли ми живемо в гнітючій політичній реальності.

Внутрішньо-душевні, або ірраціональні орієнтації людини спрямовані на такі непересічні цінності, як добро, віра, надія, любов, свобода, щастя, гідність... Вони тому ірраціональні, оскільки не підлягають ніяким раціональним параметрам чи міркам. Ірраціональне як душевно-індивідуальне дозволяє підійти до відчуття серцем вищих смислів буття — Бога, Правди, істини, краси тощо. Тобто тих духовних сутностей, які наділяють життя смислом і надією.

Нинішня політична ситуація яскраво демонструє картину протиставлення раціонального та ірраціонального й моральну перевагу останнього. Влада спробувала репрезентувати раціональність — у своїй силі, володінні істиною в «останній інстанції», можливостях впливів, тиску тощо. Але те, на що розраховувала влада, насправді виявилось примітивною імітацією раціонального. Та й що могли придумати ті, хто так і не вийшов з «номенклатурного» стилю керування, такого ж стилю мислення і, відповідного ним розрахунку? На думку приходять слова знаменитого Талейрана, сказані стосовно повернення Бурбонів на королівський трон: «Вони нічого не зрозуміли і нічому не навчилися». Талейран мав на увазі, що після Французької буржуазної революції, після Наполеона це була вже зовсім інша Франція, яка вже не хотіла знати ніяких феодальних «привілеїв». Стосовно епітету «номенклатурний», то воно означає особливий стиль мислення, виплеканий упродовж десятиліть у «коридорах» і «кабінетах» партійної, комсомольської й радянської влади. Цей стиль не уподібнюється догматизму, оскільки останній спирається на певні, нехай застарілі, але все ж таки принципи. «Номенклатурний» («парткомівський») — це особливий тип мислення, головна риса якого — антигуманна спрямованість, оскільки перемножена на байдужість, обман і невігластво. Як і Талейран, сьогодні ми те ж саме можемо сказати про Україну, точніше про той новий світогляд, нове світорозуміння, яке не вміщається в прокрустове ложе незабутніх «нормальних»: «Слухали», «Виступили», «Постановили». І в підсумку — бажане «одноголосно» прийняте рішення (один утримався) — безлике і байдуже до людських дол, сподівань, очікувань.

Сьогодні все це, хоч і далі існує (згадаймо президентське: «Я вирішив! Я підписав!», вже не має минулого значення. Згадаймо минулі вибори. На них сподівання старої влади на те, що підписи під протоколами відповідальних посадових осіб повинні узаконити подальше право на існування діючої владної системи, виходили з давно усталеної, «системою» перевіреної стратегії і тактики. До речі, і перший, і другий президенти України досконало пройшли партійний вишкіл, і в хисті «номенклатурного» керування їм було не відмовити. Все було раціонально вивірено і враховано: адмінресурс, «вірні» люди на місцях, перевірені й надійні політтехнології, впевненість у силі тиску й слабкості людської натури, яка ніколи не піде «проти начальства» тощо. Це була прагматична, раціонально обґрунтована впевненість у непорушності «устой», які пихато називалися «владою», впевненість у тому, що «маси» цілком задоволені своїм існуючим матеріальним положенням. Крім того, була впевненість у своїй нескінченній «доброті», яка змушує піклуватися про майбутнє народу. На практиці це реалізувалося не в житті, а у виживання, в культурі — не у відродження, а виродження.

Примітивність цієї, прагматично вивіреної, позиції обумовлена розрахунком на людину як істоту біосоціальну, «просту», технологічну, але аж ніяк не духовну, сповнену внутрішніх душевних, тобто ірраціональних сил. Раціональні технології своїм втручанням підміняють життєві заповіді, такі багатозначні для душі, абстрактним і холодним усвідомленням обов'язку. Усвідомленням, яке передбачає не натхнення, не полум'яний поклик серця до добра, а просте, логічне виваження розуміння явища. Це і стало головною причиною краху старої влади. І нової — також, про що свідчить втрата авторитету, рейтингу, алогічні дії, протиприродні союзи, меморандуми тощо.

Однак цей крах — не випадковість. Відставка першого уряду нової влади лише прискорили цей процес, наблизила неминучий кінець того типу влади і тієї системи суспільних відносин, які базувалися на ній. У сучасному динамічному світі вже неможливо розраховувати на славнозвісне «авось», на шельмування, утопічні обіцянки та обман. Бо за всім цим стоїть все той же «совково-номенклатурний» дебілізм і, що найголовніше, непрофесійність! На що могла і може розраховувати влада, уособлена в її найвищих посадовцях, якщо за нею не було авторитету знання, компетентності, а лише піар, по-

грози, обіцянки. Непрофесійність, нерозуміння, кумівство, партійність, невігластво — ось причина безславного завершення бездарної епохи! Де вже тут до української софійності й національного відродження!

Політика — справа жорстка, і не завжди за її логікою можна звиряти моральні імперативи. Але це тільки на перший погляд. У ній виграє той, хто відкриває для себе запити моральних смислів, хто є уособленням тих внутрішніх, ірраціональних, але разом із тим таких життєво необхідних прагнень — до волі, до добра, справедливості, гідності... Прагнення до добра — те споконвічне, яке нічим, ніяким обманом чи облудою подолати неможливо! Виникають і зникають імперії, будуються і руйнуються міста, споруди, приходять і щезає у безвісті багатство — все минає, але завжди, попри все, залишається те добро і зло, яке ми вчинили і залишили після себе на цій Землі!

Тому-то розрахунок на технологію обману і головним чином на «тварну» (Г.Сковорода) природу людини був проґрашним. Людина керується не тільки потребами «майстерні шлунку» (Л. Фейєрбах), але й вимогами «храму душі».

Однак догматизм як «законний син» непрофесійності й «тупуватої розсудливості» (Б. Брехт) не може стати ідеєю. В будь-якому випадку «король» буде голий, і ніхто не повірить у примарність обіцянок і авторитет «зворотньому розуму» (тобто глупоті, дурості), який був, є і буде порожнечою, пустотою.

Для здійснення добра потрібно бути вільним, у першу чергу від обмеженості мислення й тиску корпоративних обов'язків, що й зумовлює свободу самовизначення. В моральній за змістом діяльності важливий той вчинок, який здійснюється за межами зовнішньої примусовості, який складається із вільних рухів серця. Людина покликана і може робити добро тільки вільно. Із незалежних прагнень і почуттів людського серця, яке «любить добро і прагне до нього», як говорив П. Юркевич, виникає моральна гідність людського вчинку.

З позиції раціонально виваженого міркування можна переконливо довести невизначеність поняття «рухів серця», «поклику душі», не конкретність поняття «свободи», і разом з тим довести значимість і стабільність «порядку». А «номенклатурний» або «парткомівський» порядок — це ствердження абстрактних інтересів безликого цілого — знівельованого суспільства. І яким воно може бути в ув'язненні вихованців номенклатури, які можуть керувати тільки абстрактними оди-

ницями, а не конкретними людьми? Тим більше, що й оточення «влади» далеко не інтелектуальне. Ставка, опора — на «перевірені» партією і комсомолом кадри, на «друзів», кумів, соратників по «бувшим» структурам тощо. Забуваючи, що позаінтелектуальний, отже позадуховний, а разом з цим — позаморальний адмінресурс — це завжди неконкурентоспроможна сила, це завжди поразка і проґраш.

Свого часу незабутній В. Ульянов мріяв про таке суспільство, в якому всі, як музиканти в оркестрі, підкоряються рухам диригентської палички. Що й породило всі жахи тоталітарного суспільства, рудименти якого такі зрими в свідомості нашої людини. Головний із них — це догматизм недійсного, несправжнього, нелюдського існування, що не відповідає сьогоденню. Трагізм ситуації полягав і полягає в тому, що людей — багато, але потрібно ходити з ліхтарем, як Діоген, шукаючи того, з ким можна поспілкуватися, хто може відповісти на смисложиттєві питання, яких завжди багато.

Примиритися з існуючим означає знову повернутися у вже мертвий, хоч і не до кінця, світ номенклатури, посадових пайків, кумівства, «блату», «телефонного права», незаслужених нагород, камінної субординації, тяжкої мертвотної державної машини, уособленої «олов'яними», байдужими виконавцями, які переповнені афектацією, дисциплінованістю та запопадливістю. В примарний світ буття, яке начебто є, але насправді дійсний світ краси, істини, свободи, світ щирості й правди, світ сонця й глибокого неба залишається десь там, за межею, за кордоном... І знову життя, сповнене сили радості, буде проходити мимо. Тому-то ми знову перед вибором: Україні — «Так», непрофесійності — «Ні».

Стосовно ірраціонального вибору, то саме він включає людське «Я» у розв'язання проблем власного життя. Ірраціональне не тільки і не стільки виступає проти раціоналізму, скільки стурбоване проблемами істини дійсного буття. Воно є способом пробудження від догматичної свідомості. Як тільки ірраціональне стає оприявленним, воно перетворюється в раціональне. В цій якості воно відкриває нові перспективи й можливості самоздійснення людини. Що й відбулося в Україні, де ірраціональне розкрило, вивільнило енергію волі до творення і самостворення — демократичної держави, громадянського суспільства, вільної особистості. Зрештою, свого нового «Я» в новій державі. ■

Геннадій ДМИТРЕНКО

Нова ідеологія фізичного й духовного оздоровлення української нації

Геннадій Анатолійович Дмитренко — Академік Української Академії наук та Міжнародної Кадрової Академії, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління персоналом. Автор багатьох наукових праць, у тому числі відомих навчальних посібників: «Стратегічний менеджмент: цільове управління освітою на кваліметричній основі», «Стратегічний менеджмент: цільове управління персоналом організації», «Мотивація і оцінка персоналу», «Стратегічний кадровий менеджмент» та ін. Ідеолог розробки Нового управлінського курсу для України на засадах цільового управління.

Нижче публікуємо фрагмент із його монографічного видання «Конкретна теорія управління східнослов'янським суспільством».

Надмірно тривала системна криза в Україні вимагає негайного пошуку нетрадиційних шляхів подолання цієї кризи. Потрібно знайти ті технології й ту провідну ланку, «потягнувши» за яку можна вийти із системної кризи.

Кризовий стан із здоров'ям населення і загальна демографічна обстановка в країні стали предметом парламентських слухань у 2003 році, на яких уперше офіційно була висловлена величезна стурбованість ситуацією в Україні, що постійно погіршується. Зокрема, підкреслювалося, «що глибока демографічна криза не тільки стала серйозним гальмом соціально-економічного розвитку України, а й загрожує їй національній безпеці» [10, С.1].

Дивно, але навіть парламентарям стало очевидним, що «втрати багатьма людьми впевненості у своєму майбутньому і майбутньому своїх дітей стали головними причинами зростання кількості самогубств, абортів, утримання від народження дітей, а також деформації всього соціального середовища. Це середовище, руйнуючи фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, знижує їх життєву активність, творчу продуктивність, створює психоемоційний дискомфорт. За таких умов людина як основний суб'єкт соціальної життєдіяльності перестає бути повноцінним учасником прогресу і оздоровлення суспільства» [10, С.1].

На жаль, такий глобально правильний висновок учасників парламентських слухань не дістав належного продовження під час вироблення шляхів виправлення ситуації. Зокрема, Рекомендації Верховної Ради України на цих слуханнях мали чи свідомо декларативний характер без остаточного завершення, чи виявились конкретно-обмеженими, не погодженими з комплексом інших заходів із розвитку економічної, політичної й культурної сфер суспільства.

Саме тому має сенс розглянути інший, оригінальний підхід до розв'язання проблеми поліпшення фізичного й психічного (морального) здоров'я нації з урахуванням, по-перше, східнослов'янської ментальності населення, по-друге, антропосоціальної суті того суспільства, яке ми намагаємося будувати (але досі невдало) [6].

Сьогодні східнослов'янські держави руйнуються під «ударами» накинутаго речовізму, який заступає пошуки духовного сенсу життя, що гене-

тично властиві східнослов'янським народам.

Суспільство в цих державах «гине» від етичної деградації й інтелектуального застою (розумова активність ділків від влади або бізнесу не в рахунок, вона тільки погіршує ситуацію), буквально на очах хиріє фізично. Середня тривалість життя людей у цих державах неухильно знижується унаслідок погіршення здоров'я населення.

У рамках управління державою питання фізичного оздоровлення населення намагалися вирішувати за радянських часів відомими методами. З одного боку, будівництво стадіонів (з біговими доріжками й футбольними полями), басейнів, спортмайданчиків для дітей, а також функціонування безлічі спортивних секцій плюс уроки фізкультури в школах та інститутах сприяли заняттю масовим спортом в основному в великих містах. З іншого боку, масове проведення змагань на здачу норм «Будь готов к труду и обороне» (БГТО) і «Готов к труду и обороне» (ГТО) повинно було, за задумом їх організаторів з вищих ешелонів влади, викликати загальний інтерес із боку мас до використання всіх цих спортивних споруд і секцій для власного фізичного оздоровлення.

Проте на практиці з такого задуму масового оздоровлення населення нічого не вийшло, зокрема у зв'язку з формальним підходом як до системи «ГТО — БГТО», так і до роботи в спортивних секціях (що вважають за краще готувати «чемпіонів»), у школах і вузах на уроках фізичної культури.

За радянських часів не вдалося доbitися головного — викликати інтерес в українців зберігати й підвищувати рівень свого здоров'я. Але сам задум гідний безумовної уваги. Отже, справа в реалізації задуму...

Слід звернути ще раз увагу на своєрідність нашої ментальності. Її істотним елементом є нехтування таким дорожочинним для кожної людини й працевдавця чинником, яким є здоров'я. Ми починаємо займатися здоров'ям, коли з'являється конкретна хвороба, яка заважає жити або загрожує тривалості життя. В цілому ж для нашої поведінки характерно проголошувати гості за столом за здоров'я іменинників, молодят, бабусів і дідусів та ін., фактично нічого не роблячи на профілактичному рівні для його реального збереження (більше того, спостерігається у багатьох легка іронія

або пряме засудження тих, хто займається своїм здоров'ям).

Тому виникає кардинальне питання: яким чином можна оздоровити населення, яке зневажливо ставиться до свого здоров'я?..

Ймовірно, в цій ситуації самої пропаганди здорового способу життя явно недостатньо, навіть якби на екранах телевізорів регулярно демонструвалося ставлення до здоров'я кумирів молоді А. Шевченка, братів Кличків, Я. Ключкової й ін.

Останнім часом (починаючи з 1992 року) істотно вплинув на погіршення здоров'я населення чинник недоїдання (неякісного живлення), обумовлений економічним станом багатьох сімей, що викликав буквально спалах захворювання туберкульозом (останній, як відомо, за радянського періоду був практично зжитий), що передчасно забирає дуже багато життів.

Ну, а якби цей економічний чинник був усунутий, покращав би стан здоров'я населення, скажімо, в порівнянні з радянським періодом? Автор вважає, що ні. Адже й тоді за середньою тривалістю життя ЄСРП посідав у Європі одне з останніх місць.

Іншими словами, ні пропаганда здорового способу життя, ні поліпшення економічного стану сімей не можуть істотно вплинути на оздоровлення українського суспільства, яке само зневажливо ставиться до свого здоров'я.

Ключове питання — як можна змінити ставлення українського та інших східнослов'янських суспільств до чинника власного здоров'я? В рамках теорії антропосоціального управління суспільством ця проблема може розв'язуватися управлінським шляхом через відповідний механізм мотиваційної дії на людину, який здатний збудити масову зацікавленість людей зберігати й підвищувати рівень свого здоров'я (див. рис.1).

Ідеться про систематичне кваліметричне оцінювання рівня здоров'я дітей (починаючи з дошкільного віку аж до закінчення вищого навчального закладу) і дорослих за місцем роботи з подальшим використанням його як інструменту мотивації нового ставлення до свого здоров'я.

Цей процес оцінювання здійснюється послідовно для кожної людини спочатку в рамках формування гармонійно розвинутої особистості в системі освіти, а надалі — за місцем роботи під

час атестації персоналу (результати оцінювання враховуються потім у процесі розстановки кадрів і управлінні кар'єрою співробітників організації).

Результати такого оцінювання заносяться в паспорти здоров'я кожної людини, починаючи з дітей дошкільного віку.

Систематичне відстежування рівня здоров'я у кваліметричному вимірі із занесенням результатів у паспорт здоров'я має мало спільного з регулярним профоглядом і наявністю медичних карток (історій хвороби), поперше, вже через те, що таке відстежування ведеться за місцем навчання й роботи, а не за місцем проживання й розташування поліклініки.

По-друге, при систематичному відстежуванні рівня здоров'я вимірюється рівень загальних параметрів (працездатність людини, витривалість та ін.), що мають характер вторинних ознак здорової або недостатньо здорової людини, а не виявляються самі хвороби як джерела цих ознак.

Вимірювання рівня здоров'я у кваліметричній інтерпретації важливо у зв'язку з можливістю бачити відхилення від норми самій людині, а також у рейтинговому варіанті спостерігати себе в порівнянні з іншими. Це дозволяє викликати у дітей і дорослих працівників мотивацію покращувати показники свого здоров'я на основі змагальності.

Неважко уявити собі, якщо змагальність як внутрішню мотивацію підсилити якимось зовнішнім стимулюванням, зробивши не вигідним бути «кволим», тоді можна реально розв'язати проблему пробудження

в українця зацікавленості вже з дитинства (з початкової школи через батьків) піклуватися про своє здоров'я, його збереження і примноження.

При цьому головною особливістю управлінської технології такого оздоровлення суспільства є поступовість її розгортання з урахуванням уже наявного певного досвіду як у зарубіжних країнах (у Японії, наприклад, цікава оцінка співробітників на вигляд), так і використання вітчизняних розробок (на прикладі системи «школяр», системи кваліметричної оцінки учнів у початковій школі [1, 2], оцінки персоналу в організаціях та ін. [3, 4, 8]).

Таким чином, якщо паралельно включити всю тріаду чинників оздоровлення населення (підвищити рівень матеріального благополуччя, розвинути розумну пропаганду здорового способу життя, задіяти механізм цільового управління, в першу чергу, в системі освіти), тоді результати почнуть поступово позначатися на житті як підростаючого покоління, так і покоління, що функціонує в трудовому режимі.

Проте є ще один чинник, дуже важливий для українського та інших слов'янських етносів, який впливає на психічне, а через нього й на фізичне здоров'я людини.

Ідеться про чинник ідеологічний. Якщо люди не знають стратегії розвитку суспільства, не бачать шляхів побудови суспільства соціальної справедливості, не відчувають турботи про людину як особистість, не бачать можливості чесним шляхом забезпечити гідне існування і т. п., то в цих умовах оптимістична тональність життєдіяльності різко падає, погіршуючи загальний психічний стан людини. Такий висновок підтверджується результатами досліджень російського вченого І.А. Гундарова [5], який обґрунтував дію закону соціальної детермінації рівня здоров'я суспільства.

І тут слід повторитися, що для українського та інших східнослов'янських етносів характерно шукати сенс життя, віддаючи пріоритет розв'язанню питання: «Заради чого жити?» Сьогодні йде руйнування цього пріоритету, що багато в чому відрізняє слов'янський суперетнос від прагматичніших німецького й романського суперетносів.

Ситуацію можна змінити, якщо розкрити ідеологічну суть нової управлінської культури й інноваційний ме-

Рис. 1. Тріада чинників підвищення рівня здоров'я українського та інших східнослов'янських суспільств

ханізм антропосоціального управління суспільством. Річ у тому, що перехід на нову управлінську культуру й функціонування, відповідно, механізму цільового управління (орієнтованого на людину як мету й засіб) приводить до поступового формування того суспільства, яке можна з повною підставою називати громадянським.

Справді, *те суспільство, яке сприяє самореалізації людини в чотирьох сферах її життєдіяльності (у трудовій діяльності, сім'ї, системі освіти й за місцем проживання та відпочинку) в рамках загальнолюдської моралі й національних традицій не може не бути за своїм змістом громадянським.* А те, що зазвичай вважається суттю громадянського суспільства — безліч політичних партій і різних суспільних організацій, що функціонують паралельно з урядовими органами, свобода друку й слововиливи з екранів телевізорів і т. п., — це лише ознаки та інфраструктура цього суспільства, але не його змістовна суть.

Як бачимо, механізм антропосоціального цільового управління суспільством через механізм цільового управління організацією відіграє подвійну роль у підвищенні рівня здоров'я населення. З одного боку, безпосередньо впливаючи на людину за допомогою змагальності й стимулювання в системі освіти й у сфері трудової діяльності, цей механізм викликає в індивіда мотивацію бути здоровим. З іншого боку, він дає впевненість у можливості формування громадянського суспільства, що може стати справжньою ідеологією побудови «світлого майбутнього», національною ідеєю кожної східнослов'янської держави. Це позитивно впливає на стан психічного здоров'я населення.

У контексті вищевикладеного неважко зрозуміти, що цей ідеологічний чинник відіграє ключову роль також у розв'язанні проблеми морального оздоровлення українського та інших східнослов'янських суспільств. Запад моральності в деяких із них (особливо наочно це демонструє Україна) досяг такої позначки, нижче від якої знаходяться тільки повністю зотлілі останки колись досить цивілізованого суспільного ладу.

Чому це сталося? Немає сенсу наводити факти й доводити тенденції морального розкладання українського суспільства за останні 15 років, хоч

подвійна мораль радянського періоду заклала основи такого розкладання набагато раніше. Роль детонатора небаченого занепаду духовності (це виявилось в аморальній поведінці в першу чергу тих, які володіють владою над людьми) відіграли, звичайно ж, економічні негаразди. Але ще значніша й глибша роль належить тут відсутності державницької ідеології, яка мала б заповнити вакуум пошуку слов'янами сенсу життя після «похоронів» ідей комуністичного майбутнього. Сьогодні цей «сенс» втрачений для нас, а для найактивнішої частини суспільства він наповнений речовизмом, швидким збагаченням за рахунок інших з переконання: *зараз — або ніколи; після мене — хоч трава не росте; швидше зловити рибку..., не потрудившись* і т. п. Ці аморальні догми суперечать християнській і загальнолюдській моралі. І це не дивно, бо відсутність державницької ідеології доповнилася механізмом управління, що працює практично без зворотного зв'язку за кінцевими результатами і, відповідно, породжує поголовну безвідповідальність владної еліти («еліта» тут згадується в контексті «ті, що мають владу», а не як «найбільш гідні й краці» кадри).

Відповіді на питання: «Чому?» мимоволі приводять до відповіді на питання: «Яким чином змінити ситуацію?»

З одного боку, необхідно підняти на «щит» стратегію формування громадянського суспільства як «світло в кінці тунелю» і розкрити суть механізму досягнення цього «світла» як *Нового Управлінського Курсу. Тобто національна ідея як ідея побудови громадянського суспільства у вищевикладеній інтерпретації лише тоді відіграє істотну роль в ідеології, що розвивається (при трансформації аморальної корумпованої країни в демократичну, соціальну, правову державу), коли буде підкріплена технологією побудови такого суспільства, яку може сприйняти більшість.* Новий Управлінський Курс, що базується на механізмі цільового управління організацією, і є оця сама шукана технологія.

Отже, якщо першим чинником морального оздоровлення суспільства можна назвати оприлюднення національної ідеї й технології її здійснення, то дія самого механізму управління за цілями й результатами в органах цен-

тральної і регіональної влади (в т. ч. і в системі місцевого самоврядування) можна назвати другим чинником реалізації цього надзавдання. *Чому?* Річ у тому, що реалізація зворотного зв'язку за кінцевими результатами не дозволить розбазарювати й привласнювати засоби, спрямовані на досягнення конкретної мети. Одночасно це буде серйозним ударом і по корупції. Як уже мовилося вище, головним інструментом реалізації зворотного зв'язку в системі управління є кількісна оцінка рівня досягнення кінцевої мети діяльності всього персоналу органів влади і кожного окремо співробітника на підставі корисності витрат робочого часу.

Третім істотним чинником, що вже конкретно впливає на поведінку людини в соціумі, є вимірювання рівня морального розвитку індивіда за місцем роботи при атестації кадрів і в навчально-виховних закладах. В останньому випадку рівень морального розвитку розглядається як складова частина рівня гармонійного розвитку особистості й оцінюється через поведінку її в соціумі — групі, класі. При цьому в дошкільному навчальному закладі це роблять вихователі (й батьки) і навколишні товариші по навчанню, відстежуючи поведінку за певними чинниками й критеріями моральності.

Принципово важливим моментом тут є усвідомлення самими учнями суті моральної поведінки, що полягає в повазі до інших людей і до природи. Цьому сприяє наведена в табл. 1 типова модель кваліметричної оцінки рівня (самого рівня в порівнянні з нормою, стандартом, ідеалом) морального розвитку індивіда. Інформацію для цієї моделі надає довколишній соціум як «споживач» особи в процесі проведення соціологічного опитування, зокрема в комп'ютерному варіанті.

Оцінка рівня морального розвитку особистості повинна продовжуватися в організаціях (де здійснюватиметься трудова діяльність випускника школи, ПТУ або вузу) під час атестації персоналу, супроводжуючи працівника аж до виходу на пенсію, диктуючи жорсткі правила моральної поведінки в соціумі.

Таким чином, підвищення рівня фізичного здоров'я суспільства багато в чому (разом з хорошим харчуванням і екологією) залежить від його психічного здоров'я. А останнє, у свою чергу, істотно обумовлене вірою людей

Таблиця 1

Макет кваліметричної моделі оцінки
рівня морального розвитку особистості

Чинники моральності, які відображають рівень розвитку особистості	Вагомість чинників	Критерії чинників	Значущість чинників
1. Доброта	0,30	1. Охоче надає допомогу товаришам (колегам) по навчанню й роботі. 2. Надає допомогу, хоч не завжди охоче. 3. Надає допомогу досить неохоче і не дуже часто. 4. Не любить надавати допомогу ніколи.	1,0 <u>0,8</u> 0,4 0,0
2. Людська надійність	0,25	1. Завжди виконує свої обіцянки. 2. Виконує обіцянки, але після нагадувань. 3. Частіше виконує, ніж не виконує. 4. Частіше не виконує, ніж виконує.	1,0 0,8 <u>0,5</u> 0,2
3. Ввічливість	0,2	1. Ввічливий. Створює сприятливий мікроклімат у колективі (класі, групі). 2. Загалом достатньо ввічливий, рідко дозволяє собі нетактовність у стосунках. 3. Дозволяє собі грубість і нетактовність стосовно інших. 4. Грубий і нетактовний у стосунках, постійно травмує присутніх.	1,0 <u>0,8</u> 0,4 0,0
4. Трудова етика	0,15	1. Завжди вчасно і якісно виконує доручену йому роботу. 2. Працелюбний, зрідка припускається помилок, що їх виправляють інші. 3. Працює знехотя, нерідко підводить інших. 4. Зневажає працю, уникає роботи будь-якими способами.	1,0 <u>0,8</u> 0,4 0,0
5. Свідомість	0,10	1. Займається корисною для колективу роботою, виконує її ефективно. 2. Справляється з дорученнями. 3. Мало й неохоче займається громадською роботою. 4. Ігнорує і зневажає корисну громадську роботу.	1,0 <u>0,8</u> 0,3 0,0
Разом	1,00		
Приклад розрахунку	$K_{нр} = 0,30 \cdot 0,8 + 0,25 \cdot 0,5 + 0,20 \cdot 0,8 + 0,15 \cdot 0,8 + 0,10 \cdot 0,8 = 0,72$		

у майбутнє й моральним станом суспільства, що залежить, головним чином, від поведінки керівної еліти. На думку автора, сьогодні вже можна теоретично бачити управлінські можливості для зміни катастрофічної ситуації у вимираючій країні, яку, до того ж, залишають (або прагнуть залишити) її жителі.

Йдеться про Новий Управлінський Курс для України, провідною ланкою якого є механізм цільового управління будь-якою організацією, включаючи органи центральної влади. Кожен орган державного управління повинен мати свій «цінний кінцевий продукт» на виході, й кожен чиновник повинен бути відповідальним (і мотивованим) у досягненні своєї частки цього цінного кінцевого продукту, що обумовлює задоволення суспільних потреб. Зворотний зв'язок у рамках дії цього механізму забезпечує налагодження вищезазначеної відповідальності за результати праці чиновників.

І якщо цим цінним кінцевим продуктом центральних органів державного управління буде підвищення рівня самореалізації людини як особи й головної продуктивної сили суспільства, тоді мало хто з молодих покидає Україну з метою пошуку себе за кордоном, тим самим погіршуючи демографічну ситуацію в країні.

Для нас, українців, наділений своєрідною ментальністю, бачити шлях виходу з глухого кута має надзвичайне значення. **Нам уже недостатньо просто національної ідеї, нам потрібен Новий Управлінський Курс.** ■

Література

1. Ануфрієва О.Л. Оцінка рівня всебічного розвитку особистості молодших школярів // Початкова школа. — 1998. — №12. — С.41–43.
2. Ануфрієва О.Л. Оцінювання роботи загальноосвітнього навчального закладу 1-го ступеня за кінцевими результатами // Курс лекцій. — К.: Міленіум. — 2003. — 32 с.
3. Гошко А.О., Дмитренко Г.А., Князев В.М. Контури нового управлінського курсу трансформації України. — К. — 2004. — 176 с.
4. Гошко А.А. ССК (система соціального контролю) діяльності органів місцевого самоуправління. Монографія. — К.: УАГУ при Президенті України. — 1999. — 224 с.
5. Гундаров И.А. Пробуждение: пути преодоления демографической катастрофы в России. — М.: ЦТ «Беловодье». — 2001. — 352 с.

6. Дмитренко Г.А. Концепция антропосоциального управления переходным обществом // Персонал, — №1. — 1998.
7. Дмитренко Г.А. Як організувати націю: кардинальне удосконалення системи управління в Україні як фактор її національної безпеки // Віче. — 1999. — №1.
8. Дмитренко Г.А. Стратегический менеджмент: целевое управление персоналом организаций. 2-е изд. — К.: МАУП. — 2002. — 192 с.

9. Дмитренко Г.А., Пономаренко В.В. Культура здоров'я в системі управління людськими ресурсами // Персонал. — №1. — 2003. — С.78–82.
10. Постанова Верховної Ради України. Про Рекомендації парламентських слухань «Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки» від 5 червня 2003 року.

*Анатолій ПАСІЧНИЙ,
дослідник кобзарства, майстер з виготовлення
традиційних музичних інструментів, заступник
генерального директора студії «Укртелефільм»*

Без коріння нічого не росте

Портрет кобзаря Д.Скорика. О. Сластюн, 1876 р.

У світі існують одвічні мірила світогляду особистості, а відтак і суспільства. Це слово, звук та образ. Простіше кажучи, — мова, музика, зображення. Останнім часом зображення домінує як відеообраз. Ці основні базові засади також формують особистість, суспільство. Навіть складають одвічну конкуренцію такому могутньому чиннику як економічні умови існування.

Виконавець на старосвітській бандурі
Сергій Захарець

Тому у світі важко знайти напівяпонця, трохикорейця. Звичайно ж, маючи на увазі їхній світогляд.

Трапляється, час від часу революції перетрушують свідомість і вдачу людей. Але не змінюють їх кардинально і остаточно. Бо, насправді, змінюють людей економічні умови. Проте у суспільстві завжди залишається якась частка людей, що її можна віднести до категорії носіїв консервативних, традиційних настроїв. Такі загальні характерні ознаки існування будь-якого суспільства. Будь-яке суспільство по-різному ставиться до свого минулого та до людей, які, живучи в нових економічних умовах, **свідомістю закорінені в минуле**. Немає ніяких підстав таких людей переслідувати. Проте, у зв'язку з цим, слід згадати радянську владу. Тут таку частину суспільства і переслідували, і позвірячому знищували. І це незважаючи на те, що їхній основний божок Маркс, перефразовуючи древніх філософів, дав установку — з минулим розлучайтесь весело. Переслідування стосувалося всіх виключно

верств населення, свідомість яких залишалась у минулому. Особливо постраждали носії нашої традиційної культури — кобзарі та лірники Їх майже всіх було фізично знищено. Ці факти доведені і не потребують додаткових доказів.

У дев'яностих роках минулого тисячоліття сталась чергова перетруска нашої свідомості. Радянської держави не стало. Україна здобула незалежність, і в більшості своїй народні очікування зводились до одного — відродження. Проте суть цього явища кожний розумів по-своєму. І найбільш викривлено — тодішня політична і економічна верхівка. І як результат — замість важкої роботи з відродження базових цінностей, верхівка кинулась шматувати знесилену економіку, відгризаючи кожен собі ласі шматки. Що з цього вийшло — знову ж таки, доказів не потрібно. Про це кожний день скиглять вітчизняні мас-медіа. І це скигління триватиме доти, доки не будуть достойно оцінені непроминущі базові цінності українського народу. Вже не кажучи про їх відродження. З цим прямо пов'я-

заний очікуваний рівень добробуту та ладу в нашому житті. До цього глобального для нашої країни висновку дійшла Громадська експертна рада з питань культурної політики, що створена при Українському фонді культури. До складу Ради ввійшли провідні фахівці з різних галузей: науки, освіти, культури, економіки, права. Таким чином, як один із перших кроків до наведення ладу в нашому суспільному домі, був підготовлений проект реформування музичної освіти, виходячи з того, що музика та спів — один із основних базових чинників впливу на свідомість та підсвідоме. Проект має науково вивірене підґрунтя та відреставровану практичну основу. Втілення цього проекту в життя є обов'язковим чинником справжнього відродження української музичної культури та способів її побутування, а відтак створення передумов до об'єднання конструктивного потенціалу народу. Тут варто наголосити — найперше і найголовніше: проект не передбачає насильницького втілення музичної реформи у життя. Він методично вивірний і толерантно спрямований. Поетапність і добровільність — основа ідеології втілення реформи в життя. Але про це далі.

Коротко про те, що являє собою проект реформування музичної освіти в Україні.

Ну, здавалося б — яка ще реформа? Працюють музичні школи, училища, вищі навчальні заклади. Музичне життя вирує! Але то на перший погляд. Така «благополучна» картина може тішити, принаймні, чиновників. Важко її збагнути і пересічним громадянам. Які там насправді особливості вітчизняної музичної освіти! Більше того, переважна більшість викла-

дацького складу країни, а також колишня «червона професура» може впасти в ступор від такого діагнозу! Але що зробиш, особливість така, що наша музична освіта не є національною за своєю суттю, якою, природно, мала б бути! Нам у спадок від радянської держави залишилась космополітична система музичної освіти за інструментарієм, гармонією, та репертуаром. Погано це, чи добре? Якщо брати до уваги толерантну суть нашого **своєрідного націоналізму** — то, начебто, нічого поганого у цьому немає. Але виходячи з того, що держава все таки задекларувала верховенство національних цінностей, тоді має бути приведена у відповідність із цими цінностями, зокрема, і система народномузичної освіти.

Який же нині справжній стан у цій галузі після тринадцяти років незалежності? Ну, візьмімо, хоча б інструментарій... Тут мало чого українського. Піаніно, фортепіано — належать до сімейства європейських музичних інструментів. Баян, акордеон, балалайка, домра чи її клон — псевдо кобза — до російського інструментарію. Шестиструнна гітара — іспанська. Цимбали — румунські або угорські. Ось такий інструментарій в українській музичній освіті. Тоді, як потрібно навпаки. Або вірніше кажучи, не навпаки, а природно — на українських музичних інструментах потрібно навчати української музики. Правда, виникає питання: а може немає власне українських повноцінних музичних інструментів, тому від цього така й ситуація?.. Вони є! Повноцінні й різноманітні, але держава вперто не помічає їхнього існування! Ось далеко не повний перелік музичних народних інструментів, що мають бути впроваджені

у сучасну систему музичної освіти: скрипка, басоля, колісна ліра, цимбали, народні духові інструменти, ударні, народна бандура (діатонічна), кобза О. Вересаєва, торбан Відорта тощо.

Існує у системі теперішньої музичної освіти такий інструмент як бандура. Напевне, найвідоміший та найпоширеніший. Але, на превеликий жаль, мусимо розчарувати шанувальників цього інструменту, бо народним його можна назвати хіба що з великою натяжкою. І ось чому. **Фахівці знають, що сучасна бандура це таке собі піаніно у формі, що схожа на бандуру. Чому піаніно? Бо стрій у модернового інструменту — хроматичний, тобто такий, як, скажімо, у фортепіано.** Так склалось історично, тобто природно? Зовсім ні! У п'ятдесятих роках минулого століття певні митці були заражені хворобливою ідеєю — «підтягнути» народну бандуру до завдань партії, тобто вульгарно її «осучаснити». Новітні конструктори музичних інструментів взяли за основу **конструкцію і форму** сакрального музичного інструменту, — народної бандури, начепили більшу кількість струн, а відтак збільшилась кількість октав, були додані півтони. Новий витвір за своєю музичною суттю — строем, — став хроматичним, тобто європейським і вже відповідав вимогам європейської музичної освіти. Але конструктори назву залишили від народного інструменту. Так у нас з'явилась нова, або модерна бандура. Хоча це вже була далеко не бандура. І ось чому. Знову ж таки, фахівці знають, що кожний музичний інструмент характеризується за трьома основними ознаками. Це конструкція, музичний стрій і спосіб гри. Народна бандура має діатонічний

стрій, тобто *звукоряд із певними підвищеннями окремих ступенів*. Важлива особливість — він був не сталим, а якби «плаваючим» — можливість переходу від мажору до мінору, настройка звукоряду під голос співака. Модерна бандура мала сталий хроматичний стрій. Спосіб гри на народній бандурі, як правило, — нижня дека притискається до грудей (*були й інші способи гри: чернігівський та полтавський, при яких тримали бандуру по-різному*) Пальці видобувають звук «всліпу» (*ковзанням, тобто спираючись на кожну наступну струну, що було особливо важливо для гри незрячих людей*). На хроматичному інструменті спосіб гри такий — виконавець бачить струни; верхня дека розвернута під кутом до обличчя виконавця. Конструкція народної бандури має грушевидну форму трохи асиметричну в бік приструнків (*на-*

родна бандура була спочатку симетрична, а вже пізніше асиметрична). Конструкція Скляра віддалено нагадує форму (*народної*) бандури. Класифікувати таку бандуру, на наш погляд, потрібно з обов'язковим додаванням слова «академічна».

Слід відзначити, що у Росії, наприклад, теж була подібна тенденція — модернізація музичних інструментів. Але, на відміну від нас, там здогадалися змінити назву модернового інструменту. Щоб уникнути непотрібної плутанини. Модернізована гармонь стала називатись баяном. Тому й не може виникнути плутанини при ідентифікації музичних інструментів. А в нас так сталося, що два, зовсім різні інструменти мають одну і ту ж назву.

Що стосується тенденції до «осучаснення» чи «модернізації» народних інструментів, то це, до певної міри, святотатство.

Причина тому — поверховість або викривленість знань про природу і суть того чи іншого народного музичного інструменту; або й просто елементарне невігластво «модерністів». Принагідно слід зазначити, що у нас «кобзою» який тільки інструмент не називали! Навіть поважні вітчизняні функціонери від музики досі впевнені, що домра не що інше як кобза... Хоча збереглася у природі єдина кобза, що має наукове обґрунтування своєї ідентичності — це кобза О. Вересая. На тлі того, як беруть в інших країнах свої сакральні музичні інструменти, Україна виглядає легковажною дівкою. Однак, це тема дуже важлива і потребує окремого висвітлення. Додамо лише те, що мотивація людей, які займались «модернізацією» народних музичних інструментів, була проста до примітивності — щоб на бандурі можна було грати все — і Баха, Бетховена. Дарма, що у класиків на нотах стояв припис: для фортепіано, скрипки, арфи і т. п. Як відомо, знову ж, вузькому колу фахівців, — *своєрідна діатонічність народної бандури дещо звужує її виконавські можливості, якщо її загнати у неприродне для себе середовище — слугувати мистецтву (виконувати європейську класику)*. Народна бандура віками служила не для цього. За це її «червона професура» обізвала примітивною і безапеляційно постановила — «модернізувати», «удосконалити»! Чи можна назвати міфи або легенди примітивними? Сказати таке повернеться язик хіба що у якогось невігласа від науки. «Червона музична професура» та її молоді апологети в Україні цинічно й безповоротно постановили: народну бандуру на смітник історії! Модернову — в маси!

Виконавці на народній діатонічній бандурі, діатонічній лірі та кобзі Вересая з майстром Миколою Будником (третій ліворуч).

Вийшло протилежне — останнім часом занепадає академічна бандура; старосвітська або народна, а також кобза О. Вересая, не кажучи вже про ліру діатонічну все більше й більше завоюють серця слухачів. Бо не даремно ж існує таке повір'я, яке переказав наш корифей історичної науки Д. Яворницький, — кобзу створив сам Господь і всі святі! Воістину так!

Знову ж таки трохи про аналогії. Доводилося зустрічати у житті випускників тодішньої радянської консерваторії, які витріщались на корбову ліру, як на диво. Доводилось мені, музичному неофіту, детально пояснювати людині з вищою музичною освітою, що таке корбова чи колісна ліра, який у неї стрій та спосіб гри. До чого тут аналогії? Дивно, напевне, було б чути від випускника гуманітарного вузу, що він не знає, — що таке міф, билина або вертеп... Ліра корбова чи колісна — історія української музики. Може студент був ледачий? Та ні... Пояснення було просте — про ліру вперше чую, бо цього в консерваторії не вчать!

Автори реформи прекрасно розуміють, що написати проект одне, зовсім інше його втілити в життя. Сама реформа не має одностайної підтримки. Більше того, колишні «червоні професори» зустрінуть її вороже, робитимуть усе, щоб скомпрометувати ідею і кінцево її похоронити. І ставку вони зроблять на консервативні настрої більшої частини викладацького потенціалу країни. Справді, кому захочеться перевчатись, коли все життя присвятив домрі чи балалайці, баянові чи академічній бандурі. З цього приводу найрадикальніший із авторів проекту сказав так: «Нехай і далі грають на балалайці, якби тільки не за-

важали тим, хто захоче поміняти фах», тим самим підтвердив наміри авторів проекту дотримуватись принципів добровільності. Важливу роль має зіграти Міністерство культури і туризму. Від його позиції залежатиме просування реформи у «маси». Не останню роль має зіграти **літне** розпорядження Президента України про розвиток та впровадження у систему навчання бандури та інших національних музичних інструментів. Роботи не початий край і поле неоране! Складність ситуації ще й у тому, що для повноцінної реалізації реформи потрібний відповідний музичний інструментарій. Такі народні музичні інструменти, наприклад, як кобза О. Вересая, народна бандура (діатонічна), ліра, різнорегіональні зразки цимбал, волинка тощо, не освоєні у промисловому виробництві й існують як індивідуальні зразки індивідуальних майстрів. Тобто, для підготовки до серійного виробництва необхідно створити підпорядковану міністерству творчу Лабораторію-майстерню, яка займалася б розробкою технологічних процесів виготовлення цих та інших музичних інструментів з подальшою передачею їх на базові виробництва (скажімо, на Мельнице-Подільську музичну фабрику). У **проекті** реформи така Лабораторія передбачена. Існують практичні напрацювання майстрів з виготовлення майже всього сімейства музичних народних інструментів. Поки що цей потенціал на вулиці й працює виключно на ентузіазмі. Він готовий попрацювати задля держави. Його потрібно тільки «підібрати» з-під ніг... Заслуга цих майстрів теж неоцінена державою. Названі вище старожитності — не музейні експонати, а діючі музичні інструменти.

Це означає, що окрім самого інструменту збережений стрій та відреставрований автентичний репертуар. Зазвичай, в інших країнах світу з цього роблять сенсацію. Знімають фільми, роблять поліграфічні видання і тому подібне. У нашій країні, замість сенсацій, «червоні професори» від музики, що досі правлять бал у музичному та освітянському житті країни, як справжні нащадки більшовиків, множать собі подібних і разом зі своїми молодими апологетами, у кращих традиціях померлої тоталітарної держави, чинять лютий спротив відродженню **справжньої** (виконавської) традиції, а відтак стоять на заваді відродження однієї з трьох складових базового світогляду — народної пісні та музики. В той же час, дотримуючись старих радянських розкладів, що залишились у спадок від померлої держави, ми й далі фінансуємо, вже з українських відрахувань, тобто з наших податків, космополітичну музику на чужинських музичних інструментах. Виходячи з нашої безмежної любові до всіх народів світу, окрім власного, — ми не проти, щоб поряд існували такі явища. Але ми проти, щоб далі існувала дискримінація нашої традиції, музичної культури. Як платник податків, я хочу фінансувати і підтримувати **СВОЇ, УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ, СВОЮ МУЗИКУ**. З тим, щоб швидше замаячив очікуваний привид добробуту та ладу в нашій красивій країні. Ці речі взаємопов'язані! А ще... тихий мелодійний голос сакральних інструментів обов'язково допоможе душам, що заблукали у нашаруваннях цивілізацій, знайти цілюще джерело рідної культури, рідного родоводу... ■

Ця публікація допоможе читачеві ознайомитися із самобутністю суспільного ладу в Україні — кооператизму, який на противагу «дикому капіталізму» і насильницькому російському соціалізму в екстремальних історичних умовах став моделлю побудови Української Народної Республіки (1917–1918) і засобом самозахисту соціально-економічних і духовно-культурних національних інтересів українців на західних українських землях в умовах міжвоєнної Польщі.

Кооперативні ідеї сповідує найчисельніший соціально-економічний кооперативний рух у світі, що налічує 100 тисяч кооперативних організацій, які об'єднують понад мільярд людей. Загальноновизнаним чинником розвитку сільського господарства демократичних країн світу є різні гілки сільськогосподарської кооперації, родинних селянських господарств.

Україна за роки незалежності не стала на шлях розвитку цивілізованого європейського сільського господарства, а обрала модель злочинного феодального латифундизму, який дощенту знищує українське селянство — генофонд української нації і руйнує українське суспільство. Порятунком — у благодотворному впливі суспільної ідеї українського кооператизму в практиці господарського, соціального та духовного життя в Україні.

Кооператизм – суспільний лад України

Федір КОВАЛЬ

голова Львівського обласного товариства «Український кооперативний рух»

Суспільний лад забезпечують три основні вирішальні чинники державотворення: чітка ідеологічна концепція державної моделі, яка об'єднувала б і консолідувала б суспільство; потрібний розвиток економіки й здорове громадське життя, які сприяли б розвитку правового, соціально захищеного громадянського суспільства.

Відомо, що «Весна народів» 1848 р. сколихнула національно й економічно поневолені народи Європи до соборності й самостійності, а в розв'язанні соціально-економічних проблем — до кооперативної співпраці. На противагу «дикому капіталізму» й класовому соціалізму приходить нова суспільна ідеологія кооператизму, яка успішно поєднує згадані три чинники державотворення і захищає інтереси різних суспільних верств трудового народу.

Виразником кооператизму була воля народу до самозахисту соціально-економічних та інших життєвих інтересів, розрахованих на власні сили на засадах повсякденної кооперативної взаємодопомоги і практичної співпраці членів кооперативів. Ідеологія кооператизму поєднує право народу на справедливую приватну власність, свободу та ініціативу вибору господарської діяльності, захищає соціальну справедливість у розподілі плодів праці, відкидає експлуатацію, визиск і пограбування приватним і державним капіталом, здійснює демократичне самоврядування на засадах християнської моралі, захищає національні особливості й традиції народу.

Кооператизм утверджувався на міжнародних принципах кооперативної праці: добровільне і відкрите членство в кооперативах; членський демократичний контроль за діяльністю кооперативу у формуванні завдань та їх виконанні; участь членів кооперативу в створенні й контролі капіталів кооперативної організації; незалежність і самостійність кооперативних організацій; освіта, навчання та інформація членів кооперативу; національний характер кооперативної діяльності...

Європейська кооперативна суспільна ідея та її принципи стають привабливими для поневоленого українського народу, оскільки втілювали в життя християнську мораль, рівноправність і свободу людини, захищали соціальну справедливість, людську гідність і чесність, утверджували віру у її власні сили, єднали і солідаризували широкі верстви населення за свої життєві інтереси, які відповідали національній ментальності.

Різним було ставлення до кооперації та ідеології кооператизму на поневолених землях України. Імперська Росія, що продовжувала не-

щадно знищувати духовну й національну культуру українців, виступила проти кооперативного руху як засобу єднання і консолідації українства, чинила жорстокі його переслідування і заборони як вияву «малоросійського сепаратизму», «мазепинства» та ін. Царат спритно використовував заборону сільськогосподарської кооперації українського селянства, щоб позбавляти його права і умов життя на рідній землі та перетворити в засіб імперської політики, для колонізації і освоєння українським селянством необжитих просторів Сибіру, Далекого Сходу й Середньої Азії.

Одним із засновників української кооперації на східноукраїнських землях став видатний діяч українського й світового кооперативного руху Сергій Бородаєвський (1870–1942).

Сприятливіші умови для розвитку кооперації були на теренах Галичини, коли в 1873 році було прийнято австрійським урядом кооперативне законодавство. Тоді, коли на підневільних українських землях Російської імперії закон про кооперацію, авторство якого належить С. Бородаєвському, після багаторічних зволікань був прийнятий тимчасовим урядом Росії лише в 1917 році.

До видатних ідеологів і дослідників кооперації належав і всесвітньо відомий український економіст Михайло Туган-Барановський (1865–1919). Ґрунтовно вивчаючи економічні суспільні напрями, від марксизму до різних течій соціалізму, учений вважав однією зі складових постулу до справедливого суспільства кооперацію, що відкриває можливості до самореалізації усіх здібностей людини. Він належно оцінював позитивні й негативні наслідки різноманітних соціалістичних доктрин, що допускають фанатизм, догматизм, насильство над людиною, заперечував, що марксизм — найдосконаліший винахід людства, вважаючи його вченням, яке надзвичайно далеке від ідеалу і викінченої наукової системи.

Незважаючи на урядові заборони й переслідування, кооперативний рух і практична діяльність кооперації у поневоленій Україні стають надійним засобом мирного єднання й консолідації розпоршених власних матеріальних і трудових ресурсів та духовних національних сил народу на захист від лихварства, визиску і соціальної несправедливості у сфері послуг, виробництва матеріальних і духовних благ членів кооперативів. Українська кооперація в умовах бездержавності стає економічним феноменом у розвитку сільського господарства: надійно оберігає право селян на землю; створює умови для господарювання у мало й середньоземельних родинних господарствах; гарантує справедливу оцінку результатів селянської праці; сприяє розвитку аграрної культури й продуктивності праці в різних галузях сільського господарства; надійно регулює ринкові відносини селян-товаровиробників на внутрішньому й зарубіжному ринках збуту.

Кооперативна діяльність селян стає чинником їхнього економічного та духовного виховання і перетворення з пасивної, аморфної беззахисної людської маси у структуровану соціально й національно свідому повноправну частину українського суспільства, яка спроможна висловлювати своє бажання і регулювати сільськогосподарське виробництво відповідно до своїх особистих і загальносуспільних потреб та створювати передумови для розвитку кооператизму.

Український самобутній кооператизм на противагу «дикому капіталізму» і класовому соціалізму користувався всенародною підтримкою у найбільш складних історичних умовах боротьби за долю рідного народу.

Наймасштабнішу діяльність на Лівобережній Україні розгорнуло Ощадно-позичкове товариство в Сокиринцях на Чернігівщині, яке заснував у 1871 р. поміщик Григорій Галаган. Воно проіснувало майже 60 років, аж до більшовицької колективізації.

Знедолені українські селяни скоро зрозуміли всі вигоди європейської кооперації: споживчих, кредитних, постачальних, переробних, збутових та інших видів селянських кооперативів та їхню роль у захисті від пограбування торговельними та фінансовими посередниками, коли турботу за інтереси селянства виявляє своя держава. У світовій практиці не має аналогів розвитку кооперативного руху, який відбувався в Українській Народній Республіці (1917–1918), коли при сприянні уряду УНР та активній підтримці згуртованих 12 мільйонів селян «знизу» в умовах воєнної руйни, політичних переворотів, воєнних інтервенцій українська кооперація стала духовною і матеріальною базою державотворення України.

Українські кооперативні установи УНР здійснюють незалежну національно-економічну політику державотворення і зміцнення самобутнього народного господарства України. В умовах воєнної розрухи вони мобілізують власні народні капітали, духовні і творчі сили народу для розбудови держави; забезпечують міське населення продуктами харчування, паливом, а сільське населення — необхідними промисловими товарами та виробничими засобами; активізують пасивне населення до свідомої громадсько-господарської діяльності; розробляють економічні основи розвитку держави, умови її повоєнної відбудови та міжнародних зв'язків, займаються вивченням кон'юнктури світового ринку та попиту на продукцію сільського господарства — як наслідок, Україна у світі отримує визнання кооперативної держави.

За короткий час української державності сільськогосподарська кооперація вказала можливість самовиявлення і самореалізації «селянської волі» в задоволенні соціально-економічних потреб селянства власної демократичної держави та в час НЕПу, коли 5,2 мільйона родинних одноосібних господарств поневоленого ук-

раїнського селянства, зруйнованих диктатурою воєнного комунізму повірило, що більшовики дозволять селянським господарствам європейську обслуговуючу сільськогосподарську кооперацію і в 1926–1927 господарському році домоглося перевищення росту, продукції українського села 1913 року.

Кооперація стає об'єднуючим і консолідуючим чинником західноукраїнського населення щодо самозахисту й стабілізації важливих життєвих проблем у складних політичних і економічних умовах міжвоєнної Польщі. Діяльність української кооперації у Польщі була обмежена й дозволена лише на теренах трьох воєводств: Львівського, Тернопільського і Станіславівського, на яких проживало тільки 3,5 мільйона українців із загальної кількості — 8,3 мільйона українського населення західноукраїнських земель. Галицький край зазнав великих знищень і пограбувань світовою війною. Панували післявоєнна інфляція, безробіття, вороже ставлення до українського населення, а далі економічна криза і карально-нищівні акції т.з. пацифікації польської окупаційної влади.

У цих складних умовах відновляють і реорганізують свою працю кооперативні й громадські установи Галичини. «Народна торгівля» і «Центросоюз» (Союз Господарсько-Споживчих Союзів у Львові) забезпечують населення високоякісними за низькими цінами товарами, організують власне виробництво українських потрібних продовольчих і промислових товарів; щорічно повертають членам кооперативів у вигляді зворотів (дивідендів) їхню частку прибутків, залежно від обсягу закуплених товарів. Центросоюз, оминувши перекупщиків і посередників, забезпечує і гарантує селянству збут їхньої продукції за найбільш справедливими цінами; стає постачальником на внутрішніх ринках Польщі та визнаним експортером яєць, птиці, зерна, м'яса, фруктів, іншої сільгосппродукції у країни Європи.

Скоро розвивається і молочарська кооперація — «Маслосоюз». Повітові молочарні «Маслосоюзу», устатковані на той час найсучаснішим технологічним устаткуванням розв'язують проблему заготівлі й перероблення молока та реалізацію високоякісної молочної продукції на внутрішньому та зарубіжних ринках збуту. «Маслосоюз» перетворює відстале й малопродуктивне молочарство галицьких селянських господарств у сучасну високопродуктивну газузь господарства.

Головним фінансовим центром галицької кооперації стає Центробанк, який об'єднує 113 українських банків та 573 позичкові каси... Розвиваються кооперативне технічне обслуговування і постачання селянських господарств виробничими засобами, розвитку народних промислів, страхового забезпечення тощо.

Українська галицька кооперація перетворилася в унікальну громадську всенародну інституцію виховання громадянського суспільства, у середовище формування національної кооперативної народної еліти та її неформальних лідерів, що сповідували кооперативну ідею розв'язання суспільних проблем українства на засадах християнської моралі, за що отримала всенародне визнання святої народної справи. Значимість діяльності кооперації визнала соціальна наука Вселенської Церкви, а на ниві соціального захисту прав та гідного духовно-матеріального життя мирян активно підтримало самовіддану працю духовенство УГКЦ.

Ідеологічним, організаційно-координаційним та контрольним центром галицьких кооперативних установ стає Ревізійний Союз Українських Кооператив (РСУК). У 1939 р. РСУК об'єднує 3455 кооперативних товариств, які налічували 643 тисячі членів. Поєднував їхню діяльність із працею громадського товариства «Сільський господар», що налічувало на цей час 60 повітових філій і 159 977 членів. Понад 800 тисяч

галичан брало безпосередню участь у розвитку кооперації і впровадженні державотворчої ідеології кооперативізму в галицькому краї. Ставши членом Міжнародного кооперативного альянсу (МКА), українські кооператори присікли вивчають рекомендації й матеріали Міжнародних кооперативних конгресів, зокрема конгресу, що відбувся 1921 р. в Базелі (Швейцарія), де було рекомендовано МКА форму заміни капіталістичного ладу кооперативним.

Розвиток кооперативізму на західноукраїнських землях здійснювався за програмою суспільної агрономії, запропонованої видатним дослідником хліборобства і сільськогосподарської кооперації Данії, Чехії, Австрії, Німеччини та інших європейських країн і практичного досвіду господарювання рідного краю професором Євгеном Храпливим (1898–1949).

Український кооперативізм був відкритою і прозорою інформаційною суспільною системою. У 1918 р. кооперативні союзи України видавали 36 журналів і газет та десятки книжок, у яких висвітлювалися кооперативна ідеологія, організаційні питання на теми кооперативної праці й будівництва кооперативного життя в народному господарстві, хроніка кооперативного життя, відомості з кооперативної діяльності та досвіду зарубіжних країн.

У центрі уваги українського кооперативізму була й освіта громадськості. Українська кооперація в умовах УНР допомогала «Просвіті» в організації численних сільських гімназій, учительських семінарій, читалень, народних домів, театрів; відкрила кооперативний інститут, організовувала мережу курсів, лекцій для освіти селян...

Велику увагу висвітленню ідеології українського кооперативізму, інформації результатів кооперативної праці та фахової освіти приділяла й галицька кооперація. Через відсутність належної кількості українських фахових навчальних закладів за ініціативою

директора товариства «Сільського господаря» професора Євгена Храпливого була організована самоосвіта в гуртках «Сільського господаря» (СГ) і «Хліборобського вишколу молоді» (ХВМ). У 1938 р. в 1840 гуртках «СГ» налічувалось 126 540 членів, а в 1180 гуртках «ХВМ» 500 сіл за трьохрічною програмою навчалося 13080 хлопців і 4840 дівчат модерного сільського господарства.

Організована самоосвіта акумулювала колективну мудрість селянства в суспільній агрономії, виховувала громадську активність селян, зокрема жінок та готувала їх до ведення домашнього господарства, підвищувала гідність селянина, виховувала гордість за свою високоякісну працю, давала можливість опанувати суміжні спеціальності, будила ініціативу й розвивала відповідальність селян за результати своєї праці, готувала молодь до активної праці в сільському господарстві. Усю цю працю жорстоко здушила й знищила колгоспна система, гвалтовно нав'язана московськими «визволителями».

Багатогранна громадська діяльність української кооперації, збудована на засадах моральності, патріотизму, стає засобом виховання шляхетної, чесної, відданої народним інтересам кооперативної еліти — надійного резерву для всенародного самоврядування.

Український народ мав свою самобутню модель кооперації, яку історики й дослідники називали по-різному: *«державою у державі»*, *«сіллю землі»*, *«культурним національним надбанням»*, *«економічним феноменом українства»*, *«визначальним чинником національного відродження, його рушієм і епіцентром»*, *«найважливішим соціальним інститутом народу»*, *«засобом реалізації природного українського демократизму»*, *«видатною галуззю народної соціальної творчості»*, *«ідеєю суспільної дії»*, *«етикою самовдосконалення»*, *«кооперативним генієм українців»*, *«наукою і мистецтвом консолідації»*... Усі ці визна-

чення підтверджують, що державотворчий український кооператизм мав надійну суспільну основу для свого розвитку в Україні.

Комунототалітаризм не лише знищив матеріальні й духовні здобутки української кооперації, спотворив, дискредитував і сплюжив в очах народу принципи й мету кооперації — під приводом українського буржуазного націоналізму фізично знищив її еліту, умертвив ідею кооператизму. Більшовизм створив власну т.з. «советскую кооперацію» і використовував як одержавлену насильницьку систему для пограбування, соціальної дискримінації та поневолення селянства, перетворив її у розсадник злочинства, спекуляції, хабарництва, морального розтління і особистої наживи партійної комуністичної номенклатури та її прихвостів. Для облудної політичної пропаганди свого «кооперативного витвору» влада необмежено використовувала народні кооперативні кошти, нагробовані в українського селянства Московським Центросоюзом для знищення світового демократичного кооперативного руху в Міжнародному кооперативному альянсі та матеріального утримання різних підривних прокомуністичних міжнародних організацій...

За десять років Незалежності державна влада в Україні не визначилася щодо власної державної концепції державотворення. Українське селянство й далі залишається жертвою насилля, визиску й пограбування аграрної олігархічної верхівки комуністичного колективного латифундизму. Аграрна олігархія унаслідок своїх злочинно спланованих реформ домоглася розпаду аграрного сектора економіки, пограбування і знищення майна колгоспно-радгоспної системи. Проголосивши себе «ефективними господарями землі» й захисниками інтересів аграрної України взялася за утвердження злочинного приватно-орендного латифундизму. Позбавляючи таким чином селянство

будь-яких можливостей господарювання на власній землі й цинічно за сміховинну орендну плату перетворює його в безземельних раймитів і люмпенів, насаджує національну байдужість, бездуховність та пияцтво.

Виникає потреба знімати облуду аграрного тоталітарного мороку, в якому опинилося українське селянство, розкривати дійсність і обирати цивілізований шлях господарювання.

У більшості країн Європи селянські господарства мають до десяти гектарів землі, а лише в Англії, Франції і Німеччині — десятки гектарів. Для обмеження розмірів землеволодіння, уникнення латифундизму законодавство в багатьох країнах світу встановило диференційоване оподаткування селянських господарств, коли зі збільшенням земельної площі відповідно зростає тариф оподаткування, що обмежує його прибутковість. Селянські родинні господарства Заходу завдяки інтенсивній і продуктивній праці та участі у своїх же обслуговуючих кооперативах перевершували продуктивність праці насильного колективного комуністичного латифундизму. Так, колективні сільські господарства Чехо-Словаччини й НДР відставали у своєму розвитку від сільського господарства Федеративної Німеччини, Австрії і Франції, а на землях Польщі індивідуальні сільські господарства виявилися продуктивнішими, ніж великі колективні підприємства.

Як стверджують вітчизняні й зарубіжні економісти, продуктивність праці в колективному аграрному секторі України навіть у роки «розквіту» колгоспно-радгоспної системи була в сім разів нижча, ніж у сільському господарстві Франції, у п'ять — ніж у Німеччині, у десять — ніж у Голландії і США. Крім того, у колективному сільському господарстві панувало нечуване марнотратство, коли втрати від збирання, зберігання та перероблення становили 30–40 відсотків вирощеного врожаю. Я вже не кажу про відомі

всім величезні приписки щодо врожайності та продуктивності тогочасного виробництва.

Після розпаду СРСР від колективного латифундизму як економічно-неефективного відмовилися країни колишнього соцтабору і навіть комуністичний Китай.

На жаль, посткомуністична на словах, керована тими ж комуністами та їхніми прислужниками Україна не пішла за прикладом демократичних країн світу щодо цивілізованого захисту інтересів селянства, не спромоглася підтримати відродження знищеної та оскверненої більшовизмом державотворчої ідеї національного кооперативізму. Навпаки, в Україні блокується інформація про значущість різних гілок кооперації, які на засадах кооперативної співпраці здатні об'єднати й консолидувати власні матеріальні ресурси та духовний потенціал українського народу; про мету кооперативної співпраці, її економічної ефективності й важливості в подоланні сьогодишньої кризи в сільському господарстві, поліпшенні життєвих умов селянства, відродження українського села і всього суспільства.

В Україні замовчуються і відомості про те, що світове селянство не сприймає, а демократичні країни світу не підтримують феодального комуністичного і приватно-орендного латифундизму, який насаджується в Україні. Нема поінформованості про досвід господарювання вільного селянства та його участі в обслуговуючих кооперативах. Так, у малоземельних Швеції й Японії понад 90 відсотків селянських господарств є членами обслуговуючих і сервісних кооперативів, у Данії і Норвегії — 80, у Франції 70–80, у Голландії 50–60, у США в реалізації молока — 80, забезпеченні добривами і бензином — понад 40 відсотків і т.п.

У ЗМІ на теренах України йде облудна й цинічна урядова пропаганда про турботу за інтереси селян, а владна аграрна олігархія робить своє і повсюдно рекламує

скоробагатих самозадоволених поміщиків, які за сміховинну орендну плату позбавляють селянина будь-якої можливості господарювати на власній землі.

Донині в Україні не усунуто головних перешкод для розвитку кооперації, а саме: законодавчо не закріплено можливості існування кооперативної форми власності; не встановлено в ухвалених законах про окремі види кооперації основних положень, які визнавали б за споживчими, сільськогосподарськими та іншими обслуговуючими кооперативами статус неприбуткових організацій, звільнення їх від оподаткування; не створено правового захиту кооперативної системи самоврядних вертикально-інтегрованих галузевих об'єднань і всеукраїнського організаційно-координаційного кооперативного центру від численних бюрократичних владних перепон.

Настав час, щоб в Україні, як і в усіх країнах Європи, господарями на власній землі стали селянські родинні господарства, що керуючись власною ініціативою, за своєю вигодою і господарськими інтересами продуктивної праці об'єднуються в обслуговуючі кооперативи, які гарантують заготівлю, зберігання, перероблення і реалізацію їхньої продукції за найбільш вигідними і справедливими цінами на внутрішньому й зарубіжному ринках збуту. Для технічної допомоги й матеріального забезпечення селянські господарства користуються послугами своїх же сервісних і постачальних кооперативів (сільгоспмашинами, інвентарем, паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, кормами та іншими засобами) за їх собівартістю. Тут великі перспективи для кооперативної співпраці розкриваються перед науково-дослідними установами, промисловими підприємствами індустріальних центрів у розробленні й виробництві сучасної малогабаритної сільгосптехніки, технологічного устаткування, нових виробничих технологій та украй потрібних тех-

нічних засобів для індивідуальних селянських господарств та домашнього вжитку сільського населення. Лише самі селяни, підтримані сприятливим кооперативним законодавством, здатні вивести аграрний сектор економіки України з хронічної кризи, захиститись від свавілля олігархічного аграрного волюнтаризму, його монопольних державних аграрних структур, від злочинного посягання криміналізованої олігархії на право власності селян на землю, неприпустимого в цивілізованому світі приватного й орендного латифундизму.

Важлива роль у поліпшенні добробуту народу належатиме і новоорганізованій за міжнародними кооперативними принципами мережі споживчої кооперації — організатора зразкової кооперативної торгівлі і громадського харчування населення. Споживча кооперація, оминувши систему посередників і сектор свавільного спекулятивного приватного торговельного бізнесу, залишається поза конкуренцією у сфері культури торгівлі і забезпечення населення якісними товарами та украй потрібним повноцінним харчуванням учнів, студентів, робітників фабрик, заводів, працівників установ і населення за найнижчими й найдоступнішими для споживачів цінами. Вона стане надійним постачальником дешевих, для повсякденної потреби товарів, авторитетним порадищем членів кооперативів щодо раціонального вибору асортименту й споживчих цінностей товарів в умовах нав'язливої та облудної торговельної реклами; поверне кожному члену кооперативу, залежно від суми закуплених ним у своєму кооперативі товарів, частину прибутків у формі дивідендів чи наданих додаткових побутових послуг.

Споживча кооперація допоможе припинити торгівлю контрабандною продукцією, захистити споживачів від експансії низькоякісної, а часто шкідливої для здоров'я людей зарубіжної продук-

ції; стане вирішальним механізмом розширення асортименту й поліпшення якості товарів власного виробництва, надійним засобом конкуренції за зниження і стабілізацію цін на споживчому ринку, регулятором ринкових аграрних відносин і гарантом продовольчої безпеки держави.

Важливим економічним чинником стане співпраця міської споживчої кооперації із заготівельними, переробними та іншими кооперативними підприємствами селянських родинних господарств, оминувши безліч посередників, товаровиробників монополістів та аграрних приватних латифундистів у забезпеченні на вигідних умовах населення міст екологічно чистою конкурентоспроможною сільгоспродукцією. Вони створять умови для зайнятості сільського населення у найпотрібніших сферах сільськогосподарського виробництва у віддалених та занедбаних селах різних регіонів України, сприятиме вихованню віри поневоленого селянства у власні сили, його прагненню до творчої продуктивної праці на власній землі.

Неабияке значення у поліпшенні умов життя населення матимуть надані медичні, технічні, ремонтні та інші гарантовані за якістю і доступними цінами побутові послуги обслуговуючих кооперативів, господарями і розпорядниками яких стане населення міст і сіл.

Розвитку освітньо-духовної культури в Україні сприятиме організація всеукраїнського кооперативного об'єднання «Українська книгоспілка», яке допоможе об'єднати підприємства книгодрукування, видавництва і за допомогою спеціалізованої книготоргівельної кооперативної мережі налагодить реалізацію книгопродукції бібліотекам, навчальним закладам і населенню.

Важливою життєвою проблемою в Україні є створення житлово-будівельних кооперативів і їх кредитно-фінансової кооперативної системи (будбанків, кредит-

них спілок) для забезпечення населення сучасним житлом.

Розгалужена мережа кооперації стабілізує умови життя української родини. Створивши нові місця праці, вона допоможе подолати безробіття й бідність, припинить вимушені пошуки праці на підневільних закордонних ринках, захистить населення від спекуляції, поборів та визиску, відрегулює сферу цивілізованих ринкових товарних відносин, стане надійним засобом поліпшення умов життя і праці населення, у тому числі віддалених малих міст і сіл.

Український кооператизм був і залишається надійним фундаментом для розвитку демократичного самоврядування, для розвитку громадянського, соціального захищеного правового суспільства в Україні.

У сьогоdnішніх складних умовах ідеологія кооператизму залишається економічним феноменом, життєздатним чинником становлення і консолідації національно-політичної і громадянської свідомості українства, стає школою практичного втілення морально-етичного виховання християнських, загальнолюдських і національних вартостей, захисту прав і гідності українського народу. Кооператизм стане не лише дієвим ефективним заходом запобігання і боротьби із законопорушеннями в господарському житті, гарантом соціальної стабільності, а й надійним чинником боротьби з реакційними антиукраїнськими силами та їхньою ворожою ідеологією, зокрема комунізму, сурогату соціал-демократизму та інших видів тоталітаризму й глобалізму, «криміналізованого капіталізму» і їхніми олігархічними і чужоземними інтересами. Власники награвованих грошових мішків, заволодівши монополією на засоби масової інформації, ведуть відкриту злочинну діяльність, спрямовану на геноцид національної культури й духовності, наращують небезпеку для довгожданої волі українського народу та полі-

тичної незалежності й державного суверенітету України.

Українцю! Настав час замислитися над вибором шляху правди й добра, довіритися геніям української культури, що в єдності — сила народу, ідеологам українського аграрного кооператизму щодо розвитку суспільної агрономії, яка на засадах аграрного кооператизму в сьогdnішніх складних умовах здатна захистити селянство, допомогти відродити його любов до рідної землі, розвинути вкрай потрібну аграрну культуру, збудити інтерес до селянської праці в розвитку України — могутньої світової аграрної держави ХХІ століття.

Видатний галицький кооператор Іван Мартюк писав:

«Друзі Кооператори! Не пропав наш труд! Він запов глибоко в рідну землю, і ніяка сила ворогів її не вирве. Прапор кооперативної ідеї, який ми високо несли під гаслом Правди, Добра і Краси, перехоплять скоріше чи пізніше прийдешні покоління, яким наш досвід у праці над економічним відродженням стане колись у великій пригоді».

Ці натхненні слова звернені до прийдешніх поколінь із закликом зберегти віру в моральність, національну гідність, соціальну справедливість і упевненість у власні сили. Самобутній український кооператизм утверджував в Україні моральність у повсякденному житті, солідарну працю, людяність, прагнення до щастя рідного народу.

У цей складний для України час лише ідологія національного кооператизму спроможна підвести український народ із колін і відродити його громадянську активність, принципи громадянського співжиття у соціальній, економічній, духовній сферах.

Кооператизм допоможе створенню цивілізованого, соціально захищеного суспільства через децентралізацію й реформування регіональних органів влади в Україні на засадах Європейської хартиї місцевого самоврядування. ■

Юрій АЛАТОРЦЕВ,
засновник компанії
Д'Артур Трансконсалт

Як іноземці повертають Україні славу житниці

Юрій Алаторцев (праворуч) з аргентинцем Мануелем Сантосом. Центральна Україна, 2005 р.

Прибульці

Слова «іноземна інвестиція», «курс долара», «нерезидент» почали вживати в Україні майже з початку здобуття незалежності. Такі чужі й незрозумілі ще якихось десять років тому, сьогодні значення цих слів нам зможе пояснити чи не перший-ліпший школяр. Так сталося, що лише купка підприємств на всю Україну в 1991 мала банківські рахунки в іноземній валюті, ще менше людей взагалі уявляли собі можливість співпраці з іноземними державами, інвесторами й просто іноземцями. А хто б сказав ще десятиліття тому, що багато іноземців приїдуть в Україну робити бізнес і залишаться тут надовго, а може й назавжди.

Але, набувши незалежності, як магніт притягувала Україна людей з усієї планети, і особливо фермерів, які ще з підручників історії знали, що житниця Європи — це найкращі в світі чорноземи, м'який клімат і стратегічне розташування з прямими виходами на ринки міжнародної с/г продукції через басейни Чорного та Азовського морів.

Хоч і до сьогодні рілля не набула статусу товару в Україні, вихід було знайдено ще в середині дев'яностих. Багато іноземців чіпляють на себе ярлики піонерів-першовідкривачів щодо оренди української ріллі, але історія поки що замовчує справжні імена. Та достеменно відомо, що сьогодні десятки, якщо не сотні тисяч, найкращих українських чорноземів знаходяться на оренді в іноземних юридичних і фізичних осіб.

Як на мене, одним із перших піонерів був **Брет Кемпбел**, який у 1994 році вже вирощував на невеличкому полі поблизу Каховки сою, яку він привіз із рідного штату Айова. Через декілька років він уже мав своє власне насіння і неабиякий досвід, привезений з дому, тому йому неважко було поратися на орендованих землях. Привіз навіть свій власний комбайн із дому, вирощував сою і корабельними партіями відправляв на експорт униз по течії Дніпра. Таким чином він нагадав людям у регіоні про їхній потенціал.

Незабаром у тому ж Херсонському регіоні до нього приєдналися **Роджер Денхардт** та **Джо Паркер**, які заснували компанію **Фрідом Фармз**. Побудувавши невеличкий завод по переробці сої, з роками вони розширили орендовані площі до 10000 га, де вирощують сою, кукурудзу, зараз уже завезли маточне поголів'я свиней іноземної селекції.

Слідом приїхали шведські парубки **Йохан Боден** та **Карл Штурен** і заснували «**Чумак**». «Чумак» було засновано як спільне українсько-шведське підприємство в 1996 році на півдні України, в Каховці, й нині це найбільша іноземна інвестиція в Херсонській області. Походження слова «чумак» споконвічно було пов'язано з півднем України. Чумаки (козаки) — торговці сіллю, які доставляли сіль з узбережжя Чорного моря і торгували нею в Україні, Росії та інших країнах. Іноді на своєму шляху вони обмінювали сіль на інші продукти, і скоро предмет їхньої торгівлі значно розширювався.

Так і «Чумак» став засновником не лише власної виробничої бази, але й піонером культури вирощування овочів в Україні. Спершу в компанії був власний агропромисловий центр. Центр займався забезпеченням фермерів високоякісним насінням, допомагав вирощувати та збирати врожай. Крім того, центр самостійно вирощував овочі та соняшник на орендованих землях, використовуючи найновітніші технології, такі як крапельна зрошувальна система.

У 1997 році до компанії «Чумак» приєдналося також підприємство в Скадовську. Розуміння компанією ролі географічного положення своїх підприємств та прямої залежності якості сировини від регіону, в якому вона вирощується, стали вирішальними для інве-

стицій у підприємство Скадовська. Адже Скадовськ — це край томатів. Здавалося, природа сама створила цей регіон для стиглих смачних помідорів.

Не можна обійти увагою і німецьку компанію **Флемінг + Вендельн Україна**, яка орендувала рілля в Херсонській області ще в 1995 році і вперше побудувала елеватор та цех з обробування соняшника для кондитерської промисловості. Відтоді споживають на ринку Європи наш український соняшник. Вони були піонерами з надання послуг зі зберігання зерна тамтешнім фермерам, змінивши монополістичну позицію державних елеваторів. Стратегічні плани компанії включають вихід на першу позицію в Східній Європі щодо виробництва кондитерського насіння соняшника і олії харчового пресування.

У 1996 році **Роджер Вульф** із смт. Гаявата, що в штаті Канзас, вирішив відродити поняття сільськогосподарського сервісного центру. Він привіз комбайни, трактори й надавав ледь жевріючим колгоспам допомогу з сівби, обприскування, жниввання. Але коли колгоспи збанкрутіли, прийшлося і Роджерові засукати рукава і взяти землю в оренду в Сумській області, щоб хоч борги свої забрати, вже не кажучи про прибутки. Ідея була гарна, і в 1998 році у Роджера вже було близько 10000 га в оренді, а саме 6 колгоспів і 4 сільради. Уявіть собі один контракт і тисячі підписів під одним контрактом, бо землі не були розпайовані й виділені в натурі!

У Житомирській області, Бердичеві, де вінчався Гі де Мопассан, знайшли собі інтерес французи, а саме **Ален Соваж** із донькою **Сесіль** і сином **Сірілом**. Вони орендують декілька тисяч земель у районі, привезли своє обладнання, технологію тощо.

У Вінниці землі орендували німці з компанії **Райффайзен**.

У Львівській області були голландці з проектом по вирощуванню екологічної продукції. Проект мав назву **Роксана**.

Дейвід Свірі з Мінесоти з дружиною **Тамарою** та сином **Деном** господарюють у Київській та Черкаській областях, де вони орендують понад 5000 га ріллі, а також займаються розведенням худоби.

Американець українського походження **Джордж Чопівський** вирощував зернові й олійні на Полтавщині, батьківщині своїх батьків.

Горді Сібрінг зі штату Айова орендував землі в Одеській області.

Що притягує іноземців в Україну?

Якщо подорожувати Україною навесні, влітку, восени, неодмінно впадуть в око безмежні поля ріллі, які будуть вашим супутником незалежно від вашого географічного напрямку. Близько 85% продовольчої пшениці в Україні — це сорти м'якої озимої пшениці української селекції. Тому і пізно восени, і рано навесні поля зелені. Потім вони поступово набувають зелено-жовтавого колориту і переходять у золотий в липні. Потім скаже своє слово соняшник, який буде повертатися за сонцем, змінюючи пейзаж з ранку до ночі. А хто не зає, як цвіте синьо-синьо льон? Отже проїхавши від Києва скажімо до Одеси, навіть не фермер зацікавиться, а як же ж на такій родючій землі й помірного кліматі живе селянин? Він, мабуть, має бути дуже багатим?

Джон Холмс із партнером (Велика Британія). Розмитнення одних із перших «Джон Дірів» в Одеському порту

Випробування стерньової безвідвальної сівалки «Джон Дір» на полях Сумщини (с. Річки Білопільського району).

Зліва направо: Гейлен Бехтольд (Канзас США), Дін Сандерс (Айова, США), Джері Пейп (Робінсон, Канзас), Іван Матюк (український тракторист)

Роджер Вульф (праворуч) з українським комбайнером Миколою Васильовичем

Після детальної перевірки того, як же працює український селянин, іноземці роблять висновок: земля родюча, клімат добрий, люди є, але немає ані передових технологій, ані власності на землю с/г призначення, ані достатку. Не будемо брати поодинокі приклади надприбуткових господарств, які вже переросли в холдинги з інтегрованим циклом виробництва. Візьмімо для прикладу середнього рівня с/г підприємство, яке орендує паї (єдиний на сьогодні спосіб вести с/г виробництво). У порівнянні з іноземним, воно зазвичай наймає в 5 або в 10 разів більше робітників, платить їм, відповідно у 10 разів меншу зарплату і все одно має проблеми. Чому? Багато з них навіть не можуть скласти бізнес-план уже не кажучи про передові технології.

А якщо так, то іноземці зразу своїм призвичаєним до бізнесового потенціалу оком, бачать можливість поєднати свій багаторічний досвід і технології з родючими ґрунтами України і з результатом, який мав би задовільнити всіх: і власників паїв, і місцеве населення, яке залишилося без роботи після розпаду колгоспів і радгоспів. Але ж на меті залишається ще й прибуток, який має приносити будь-який бізнес. І не важливо, звідки приїде інвестор укладати гроші: мета залишається незмінною — отримання прибутку. А хіба український фермер не очікує прибутку зі своєї землі? Тому зразу відкинемо заздрощі стосовно того, що хтось приїде, візьме землю на оренду і розбагатіє. Хто так думає, напевно, ніколи сам землю в оренду не брав.

Отже, маємо відповідь: іноземців приваблює потенціал, який Україна не використовує навіть на 50%. Для порівняння: Україна вирощувала 50 мільйонів зернових, а зараз і до 40 з натяжкою не виходить. Непоганим прикладом могла б послужити Аргентина, яка за десять років утричі збільшила виробництво с/г продукції завдяки впровадженню новітніх технологій і вибилася у світові лідери з експорту с/г продукції. Україна має потенціал, але хто його повністю використовуватиме? Напевно, не бабусі й дідусі, які зараз залишилися на селі, а молоді всі подалися на заробітки до міста й за кордон.

Уряд майже нічим не допомагає: власних довгострокових стратегічних планів на розбудову села не має, як не має й коштів. А де взятися програмі, якщо в Україні Міністр сільського господарства, який сидить у цьому кріслі біль-

Майк Купер — агроном із штату Айова (США) на полях соняшника в с. Тавричанка Каховського району Херсонської області

ше одного року вже вважається ветераном. Отже, нічого не залишається іншого, як дати зелене світло іноземним інвесторам.

Що відлякує іноземців від України?

Добре, уявіть, що рішення прийнято і на зборах пайщиків землі колишнього колгоспу віддали орендаторам, як іноземним, так і вітчизняним. Минув рік, і часто-густо бачимо, як іноземний інвестор, слухняно сплачує податки, розраховується за оренду землі, а наш вітчизняний дурить селянина, або ж податок не сплатить, або ж віддасть неякісною продукцію. Мовляв, на селі поїдять. А якщо ж він не сплатив податків, це означає, що і школа на селі не матиме грошей, і лікарня, не кажучи вже про бібліотеку, про клуб. Тому, логічно було б підтримувати того, хто платить, стимулювати його присутність і, може, навіть допомагати розбудовувати Україну разом.

Але не так сталося, як гадалося. Голови сільрад, органи місцевого самоврядування, керівники областей не тільки не допомагають іноземним інвесторам піднімати вітчизняне сільське господарство, але часто-густо заважають, займаються здирництвом, ускладнюють отримання дозволів, одним словом корупція цвіте й процвітає так же яскраво, як і лани в навколишніх селах.

І це не може не відлякувати іноземного інвестора. Приходить пожежна охорона і виставляє вимоги найвищого рівня по безпеці, а поруч працює український бізнесмен, і з нього нічого не вимагають, бо знають, що з іноземного інвестора можна здерти і що в нього завжди знайдеться. А згадайте дискримінацію, коли квитки на літаки і місця в готелях однакового класу коштували для українців одну ціну, а для іноземців іншу. Уявіть-но, якщо ви поїхали до Німеччини або США і за готель вам треба сплатити більше, ніж платаять усі інші, чи сподобається це вам?

Епілог

Стара радянська система контролю, оподаткування, перевірок, адміністрування вже віджила себе, але все ще чіпляється за крісло. Це породжує нестабільність у суспільстві, в державі, в народі. Кульмінацією такого протистояння стала «помаранчева революція» 2004 року.

Тепер сподівання народу і в першу чергу найнезахищенішої верстви населення — селян, у тому, що політична стабільність уже не за горами, а за нею і економічне процвітання й підвищення рівня добробуту. Ми вже побачили, що нова влада потихеньку знімає завісу з корупціонерів, відкриває кордони для іноземного капіталу, подає руку бізнесу, як вітчизняному, так і іноземному. Врешті-решт — ми всі люди, і коли іноземець приїздить в Україну працювати, реєструє тут свою компанію, одружується, плекає дітей, він поступово втрачає статус іноземця, а перетворюється в одного з нас, і наше завдання створити йому рівні, чесні, прозорі, привабливі умови для життя й праці. Українська земля повинна приносити прибутки, радість, задоволення, щастя. Тому завдання нинішнього покоління — поєднати все нове, прогресивне для повернення Україні статусу могутньої зернової держави у світі й використати даний Богом потенціал сповна. ■

Міжнародно-правові механізми

Одним із правопорушень, що стосуються цілісності світових економічних відносин та негативно впливають на міжнародні відносини взагалі, є легалізація (відмивання) незаконних доходів. Це явище стало розглядатися як злочин зовсім недавно, а саме, з 1986 року, коли у Сполучених Штатах Америки було прийнято відповідний закон, а згодом прийняті подібні закони в європейських країнах¹.

Підвищена небезпека від цієї діяльності полягає не лише в легалізації незаконних прибутків, що саме по собі загрожує будь-якому укладу життя країни та розвитку світових економічних відносин на рівні суб'єктів підприємницької діяльності, а й у тому, що ці так звані доходи фактично не оподатковуються й використовуються у злочинній діяльності. Все це суттєво впливає на зростання злочинності, руйнуючи основи функціонування суспільства. Вивільнені кошти включаються в обіг як неконтрольована грошова маса, що негативно позначається на інфляційних процесах, порушує закономірності нормального ринкового розвитку, вносить диспропорції в економічну систему будь-якої держави².

Легалізація незаконних доходів як протиправне діяння, що в наш час визнано злочином у більшості країн світу, існувало і раніше. Перш за все нагадаємо, що у XII–XIII століттях діяли легалізатори незаконних доходів — «лихварі», діяльність яких засуджувалася церковними канонами. По-друге, до тих, хто незаконно легалізував доходи, традиційно відносили шукачів скарбів, доходи яких також могли використовуватися на шкоду економічним процесам.

Розглядаючи історичне зародження такого протиправного діяння в сучасних економічних умовах та відповідно визначення «відмивання брудних грошей», слід звернутися до Сполучених Штатів Америки, де виник цей термін у зв'язку із злочинною діяльністю першого так званого відмивальника Аль Капоне. Згодом зазначений термін широко почав застосовуватися у міжнародно-правових актах як такий, що означає легалізацію незаконних доходів³.

Система легалізації нагробованих Аль Капоне грошей здійснювалася через мережу будинків побуту, а саме пральних автоматів. Процедура цієї злочинної діяльності здійснювалася таким чином: уночі учасники злочинного клану отримували «брудні гроші», а протягом дня через мережу пральних автоматів «промивали» їх. Пральні автомати як система послуг були обрані тому, що всі вони працювали за готівковий рахунок і ввечері виручка ставала легальною, тобто, законним «чистим капіталом». Отже, цей термін реально відображає суть незаконної операції: «брудні гроші» піддаються «пранню» і стають таким чином відмитими тобто «чистим капіталом». У 1931 році Аль Капоне був заарештований, але, на жаль, не за отримання «незаконних доходів», а за ухиляння від сплати податків⁴, оскільки на той час не існувало відповідних законів.

Досвід використання розгалуженої мережі пральних автоматів, де була можливість легалізувати незаконні гроші, поширився й на інші види діяльності — гральні автомати в казино, маленькі кав'ярні та інші

Анатолій МАЦКО

Мацко Анатолій Степанович — директор Інституту права імені князя Володимира Великого, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, кандидат юридичних наук, професор, полковник міліції, нагороджений почесними грамотами та медалями. Автор низки навчальних посібників, підручників, працює над розробкою законів України та інших нормативних актів.

Боротьба з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів

Професор Анатолій Мацко зі студентами Інституту права на Тарасовій горі в Каневі. Літо, 2005 р.

структури, у які можна вкладати «брудні гроші» і отримувати «чесні», легальні вигоди, виручку тощо.

Другим «винахідником» у сфері легалізації незаконних доходів став М. Ланські, який займався банківською діяльністю в США. Він використовував заощадження банку SWISS шляхом залучення до його активів «брудних грошей», і це дало йому змогу легально накопичити значні капітали. Потім Ланські, маючи у своєму розпорядженні ці незаконно отримані капітали, створив систему подальшого обігу нелегальних доходів. Його спосіб полягав у простій схемі «позики — повернення». Брудні гроші у вигляді позики давалися громадянам, юридичним особам, іноземним банкам та навіть країнам, що потім поверталися з процентами, в тому числі й зі сплатою податків. Для контролюючих фінансових органів будь-яка сплата податків є головним аргументом в оцінці законності діяльності фінансових установ. Таким чином, той хто займався банківською діяльністю та сплачував податки, не викликав підозри. Такий винахід по цей день вважається найбільш досконалим способом відмивання «брудних грошей».

Виходячи з того, що діяльність «відмивальників» призвела до виникнення транснаціональних кримінальних угруповань, міжнародне співтовариство ідентифікувало її як одну з найбільш серйозних та небезпечних злочинів, що загрожує нормальному розвитку світових економічних відносин.

Для боротьби з цим явищем на універсальному рівні було задіяно міжнародні інституційні механізми. Насамперед, у 1972 р. відповідно до Протоколу Єдиної конвенції про наркотичні препарати цього ж року було створено Комітет по координації боротьби з незаконним обігом наркотичних препаратів та психотропних речовин. У 1988 р. Генеральна Асамблея ООН, виходячи з Рекомендацій цього Комітету прийняла Конвенцію про незаконний обіг наркотичних препаратів та психотропних речовин, в якій визначила поняття «відмивання» незаконних доходів⁵, а також форми співробітництва держав у боротьбі з цим явищем, в тому числі і заходи, що мали вжити держави, зокрема, конфіскувати такі доходи на користь держави. У доповіді Комітету зазначалося, що однією з причин існування наркотичних центрів є обіг незаконних доходів, одержаних від реалізації наркотичних препаратів та психотропних речовин. Сума грошей, отриманих від такої злочинної діяльності, становить щорічно понад 52 млрд. американських доларів⁶.

Виходячи з положень цієї Конвенції, держави-учасниці зобов'язалися встановити у своєму кримінальному законодавстві відповідальність за легалізацію незаконних доходів, отриманих від реалізації наркотичних препаратів та психотропних речовин⁷. До них входили й республіки колишнього СРСР, для яких, однак, з різних причин ця проблема не була нагальною.

Необхідно відзначити, що на рівні ООН проведена робота здебільшого базувалася на діяльності такої важливої Міжнародної організації, як Спеціальна комісія з фінансової діяльності (FATF). Цей орган був створений у 1989 р. в Парижі на зустрічі керівників країн Великої Сімки. Його учасниками у 1991 р. були двадцять шість країн. Згідно зі Статутом FATF метою діяльності було визначено розробку заходів, спрямованих на боротьбу з відмиванням «брудних грошей» шляхом

встановлення у національному законодавстві посиленої відповідальності для юридичних осіб та укладання двосторонніх договорів, спрямованих на боротьбу з даним явищем у сфері фінансової діяльності. За статусом FATF є міжурядовим органом, завданням якого є розробка стратегії і сприяння боротьбі з відмиванням грошей як на національному, так і на міжнародному рівні.

Іншою, не менш важливою Організацією, що вплинула на розвиток подальшої боротьби з незаконною легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом, стала Карибська спеціальна комісія з фінансової діяльності. Вона є Міжнародною інституцією, що охоплює діяльність не лише у межах Європи, а й стосується країн Карибського басейну. Ця Комісія була створена у 1996 р. в Парижі. До її складу входять уряди країн Європи, Північної та Південної Америки.

Комісія щорічно заслуховує звіти держав про боротьбу з відмиванням грошей як чинник попередження цього явища.

Слід сказати про таку впливову міжнародну організацію, як «Едмона груп», яка має офіційну назву «Підрозділи фінансової розвідки». Ця Організація була створена у 1995 р. низкою європейських країн (Бельгією, Великою Британією, Нідерландами, Німеччиною, Францією), а також країнами Тихоокеанського басейну (Японією, Південною Кореєю, Гон Конгом та Австралією). Нині в цій Організації налічується понад 70 учасників, у тому числі й Україна, яка приєдналася до неї у 2004 р. Організація відповідно до свого Статуту приймає рішення стосовно налагодження обміну інформацією між банківсько-фінансовими установами країн і виступає координуючою структурою для країн-учасниць.

Аналіз міжнародних структур та форм їх діяльності свідчить про те, що світове співтовариство розгорнуло масштабну боротьбу з протиправними діями, пов'язаними з відмиванням «брудних грошей».

Такі напрацювання на загальносвітовому рівні не залишили поза увагою європейські країни, які, між іншим, у більшості випадків ініціювали прийняття універсальних міжнародних документів. Такі країни, як Англія, Данія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Скандинавські країни першими відчули негативні наслідки легалізації незаконних доходів. У Європі було ініційовано ряд спеціальних заходів, спрямованих на протидію цьому злочину, зокрема, Європейський Союз (ЄС) прийняв спеціальну Директиву 91/308/ЄЕС «Про запобігання використанню фінансових систем для відмивання грошей» від 10 червня 1991 року⁸, а також у його рамках Постановою 555 Парламенту створений спеціальний орган — Європол⁹, який координує діяльність поліцейських структур у боротьбі з організованою злочинністю, і в тому числі з відмиванням «брудних грошей». Європол у своїй діяльності здійснює кримінальну політику держав-учасниць ЄС без функції контролю за державами у цій сфері.

Сучасний стан з відмиванням брудних грошей у Європі не можна однозначно оцінити, оскільки він має подвійний характер. З одного боку, існує правове регулювання форм відповідальності держав і, відповідно, розроблено систему організаційних заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем, а, з другого, має місце кількісне зростання операцій з легалізації незаконних

доходів як у валовому валютному вимірі, так і виникнення нових форм злочинних дій. Що стосується останнього, то слід зауважити, що з цією проблемою стикаються країни, які недавно стали на шлях реформ — країни Східної та Центральної Європи. До них належить і Україна, що була внесена в «Чорний список» FATF, як країна, в якій існує відмивання «брудних грошей»¹⁰.

Виходячи з того, що рівень ураженості протиправними діями набув широких масштабів та європейський економічний простір є замкнутим і його захист передбачає забезпечення інтересів країн Європи, у 1988 р. в Копенгагені Радою міністрів юстиції та внутрішніх справ були прийняті спеціальні Рекомендації, спрямовані на боротьбу з легалізацією незаконних доходів:

— забезпечення макроекономічної стабільності на основі реалізації стратегії сталого зростання;

— проведення глибоких структурних реформ з акцентом на становлення ефективного приватного власника, якісні зміни у сферах корпоративного управління, модернізацію виробництва для забезпечення його міжнародної конкурентоспроможності;

— проведення адміністративної реформи з метою створення системи державного регулювання, адекватної принципам ринкового господарства, істотного зменшення бюрократичного втручання в економіку;

— формування ринкових інститутів з акцентом на створення сучасної банківської системи та небанківських фінансових установ, динамічний розвиток ринку цінних паперів, розповсюдження новітніх інформаційних технологій організації їх діяльності;

— правового забезпечення ринкових перетворень, насамперед через послідовне здійснення кодифікації законодавства із забезпечення його стабільності, прозорості та гарантій виконання законів;

— подальшої лібералізації торговельного режиму з мінімізацією довільних бюрократичних обмежень торгівлі через нетарифні заходи і впровадження цивілізованих норм регулювання торгівлі, узгоджених в рамках Світової Організації Торгівлі (СОТ);

— створення сприятливого для підприємницької діяльності середовища та поліпшення інвестиційного клімату: мінімізація адміністративних бар'єрів при започаткуванні нового бізнесу, зменшення податкового тиску на підприємців і забезпечення для них прозорих «правил гри», запровадження надійних механізмів забезпечення виконання контрактних зобов'язань, застосування ефективних процедур банкрутства, декриміналізація економічної діяльності;

— створення конкурентного середовища на внутрішньому ринку, радикальне поліпшення системи заходів проти зловживання монополіями становитиме¹¹.

Ці рекомендації, як і щорічний аналіз практики боротьби з відмиванням грошей, підготовлений FATF, дали поштовх для прийняття Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом¹². Конвенція перш за все визначила об'єктивну характеристику злочину відмивання «брудних грошей»:

1. Привласнення, або передача власності, хоча насамперед відомо, що така власність є незаконним доходом, із метою приховування або маскуванню незаконного походження власності, або з метою сприяння будь-

якій особі, замішаній у скоєнні предикатного злочину, уникнути юридичних наслідків своїх дій;

2. Приховування або маскуванню справжнього характеру джерела, знаходження, розташування, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, хоча насамперед відомо, що така власність є незаконним доходом;

3. Набуття власності, володіння нею або використання, хоча насамперед відомо в час отримання, що така власність була незаконним доходом;

4. Участь у скоєнні, об'єднання або змова з метою скоєння, спроби скоєння і допомога, підбурювання, сприяння і консультування скоєння будь-якого зі злочинів, встановлених у відповідності до цієї статті¹³.

Визначені у Конвенції дії імплементовано в національне законодавство європейських країн, у тому числі й Україною.

Проведений аналіз з питання імплементации конвенційних положень щодо встановлення відповідальності за відмивання грошей, засвідчив, що більшість країн Європи мають в законодавстві згадану норму, але є ряд країн, де ці норми не поширюються на діяльність приватних та державних структур цих країн, які працюють в офшорних, або спеціальних фінансових зонах. Як свідчить практика функціонування законодавства щодо таких спеціальних зон, то недосконалість правової регламентації боротьби дає змогу відмивати «брудні гроші». Географія цих офшорних зон усім відома, здебільшого це карликові країни та території, де гарантується нерозголошення фінансової та банківської таємниці. Серед цих країн Андорра, Гібралтар, Кіпр, Монако, Швейцарія та ін.¹⁴

Стосовно цих спеціальних фінансових зон існує ряд проблем. З одного боку, це пов'язано з реалізацією кримінальної політики щодо боротьби з легалізацією незаконних доходів та існування системи сталого консервативного банківського права, права на збереження таємниці як розвитку банківської діяльності взагалі. З другого боку, наявне зіткнення інтересів урядів цих країн, що мають незначні бюджетні надходження, які не дають змоги здійснювати соціальні та інші програми. І тому ці країни намагаються вирішувати проблему наповнення бюджету за будь-яку ціну, надаючи можливість вкладати в країну кошти, не цікавлячись їх походженням. Таким чином, можна визначити два головних чинники стосовно зазначених проблем: перший стосується існування самих спеціальних фінансових зон як форми господарювання, що дозволяє мати більш пільгову систему стосовно банківської таємниці як частини корпоративного права; а другий — створення умов для легалізації незаконних доходів, отриманих злочинним шляхом.

Отже, в Європі, попри існуюче законодавство, у сфері боротьби з відмиванням «брудних грошей», також існує низка проблем із сприяння розвитку країн, що забезпечують легалізацію незаконних доходів.

Заходи України в боротьбі з відмиванням незаконних доходів

Для України, яка є географічно частиною Європи і стала на шлях ринкових реформ, як і для інших республік колишнього СРСР, проблема відмивання «брудних

грошей» набула характеру не за рахунок діяльності банків, розвитку вітчизняного капіталу на основі економічних перетворень, а тому, що деякі їх лідери почали переказувати гроші в інші країни¹⁵. Та це й не дивно тому, що в період становлення їх незалежності вся система економічно-ринкових перетворень суперечила Копенгагенським рекомендаціям та іншим Постановам та Директивам Ради Європи. Напрямок цих перетворень був визначений законами капіталізму першої стадії — накопичення капіталу за будь-яку ціну¹⁶.

Як зазначалося раніше, слід зважити на те, що для України, яка вийшла з укладу життя, де панувала система соціалістично-планового господарювання, проблема легалізації незаконних доходів не стояла так гостро. Особливого значення вона набула лише під час формування системи ринкових відносин. Як свідчить практика боротьби з цим злочинним явищем, то на неї першими звернули увагу країни Європи та США під час співпраці з надання допомоги у реформуванні господарства України на перехідному етапі, в тому числі й тих напрямів, що стосуються розвитку інститутів ринкової економіки та організації діяльності державних структур¹⁷, становлення середнього та малого бізнесу, ухвалення законів й впровадження принципів ринкової економіки.

Варто відзначити, що європейські країни і в сучасних умовах постійно надають Україні допомогу з налагодження власного ринкового господарства та рекомендації стосовно змін у законодавстві і формах управління процесами суспільного розвитку. Серед пропозицій, наданих Урядом України, це рекомендації щодо приведення законодавства та форм управління суспільством у відповідність із Копенгагенськими рекомендаціями, тобто згідно з критеріями діяльності суб'єктів господарювання та суб'єктів банківсько-фінансової сфери.

Спочатку керівництво України почало їх частково втілювати в життя шляхом проведення реформ господарського комплексу, які відповідають законам ринкової економіки. За період 1993–1998 рр. було прийнято ряд нормативних актів¹⁸, що дало змогу розширити інвестиції в економіку, покращити діяльність банківської сфери, створити умови для розвитку малих підприємств. Але на тлі економічного зростання в господарському середовищі почастишали випадки порушення законодавства і особливо кримінального у сфері економічних відносин. Серед категорій злочинів стали поширюватися такі види, як шахрайство з фінансовими ресурсами та виникли нові види злочинних діянь, що підпадають під визначення «легалізація (відмивання) незаконних доходів, здобутих злочинним шляхом».

Здебільшого існування таких злочинних синдикатів, пов'язане з можливістю використання механізмів держави, особливо тих, що функціонують на перехідному етапі, де контрольна функція держави та суспільства не набули належного рівня. Зведений до мінімуму контроль за діями високопосадовців та безконтрольність у цій сфері сприяли створенню цілої мережі каналів відмивання незаконних доходів та легалізацію незаконних коштів¹⁹. Складність боротьби з цим явищем обумовлена тим, що в українському суспільстві не склалося у цій сфері протидії, перш за все, у свідомості громадян, яка б давала можливість населенню бачити в діях відмивання «брудних грошей» правопорушення, що завдає

шкоду не лише розвитку економіки, а й забезпеченню реалізації прав людини.

Проведене соціологічне опитування свідчить, що більшість населення України навіть не знає, що в кримінальному законодавстві встановлено відповідальність за «відмивання грошей». З проанкетованих 1932 респондентів, змогли відповісти, що такі дії є злочином — 118 респондентів, що становить 6,1% від усіх опитаних²⁰. В той же час на аналогічне запитання у США позитивно відповіли 34,2% респондентів²¹, і це свідчить про досить високий рівень правової свідомості в суспільстві та розуміння контрольної функції кожної особи щодо стану правопорядку в державі.

Україна опинилася в ситуації, коли члени ЄС та США визнали її державою, де існують умови легалізації незаконних доходів. Це рішення було прийнято у 1999 р., коли експерти FATF перевірили стан законодавства України щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, здобутих злочинним шляхом. Вони зробили висновки про те, що в Україні лише існувала одна норма (стаття 229-1) Кримінального кодексу України, згідно з якою було встановлено відповідальність за відмивання доходів, здобутих від незаконного обігу наркотичних препаратів та психотропних речовин²². До того ж, існуюча законодавча база, яка регулює підприємницьку діяльність, що містила елементи міжнародного співробітництва, спрямованого на боротьбу з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, здобутих злочинним шляхом, є суперечливою, нестабільною і малозрозумілою. Вони також констатували, з питань діяльності в господарській сфері регламентацію містять понад 30 тис. нормативно-правових актів України. Серед такого кількісного масиву закони складають лише 4,6%, останні аспекти врегульовано інструкціями, постановами, роз'ясненнями, листами Уряду, та відомчими нормативними актами.

Такий стан із законодавством не сприяв боротьбі із організованими злочинними угрупованнями (ОЗГ). Основний характер транснаціональний, що і ускладнювало боротьбу з ними. Все це разом, як стан законодавства, так і криміногенна ситуація, призвели до рішення FATF про внесення України до «Чорного списку» і на підставі Рекомендації 21 для країн-учасниць Організації просити обмежити спілкування з нею у сфері господарської та банківсько-фінансової діяльності²³. До переліку Рекомендацій щодо вжиття заходів щодо усунення умов легалізації (відмивання) грошей, Урядом України було запропоновано покращити ситуацію і виправити недоліки в таких сферах господарювання:

— в системі фінансового контролю забезпечити ефективний нагляд за всіма фінансовими установами в країні, згідно з міжнародними стандартами²⁴ у сфері боротьби з відмиванням брудних грошей;

— в державному та місцевому управлінні встановити однакові правила видачі ліцензій фінансовим установам, включаючи оцінку попередньої діяльності посадових осіб та дійсних власників для суб'єктів господарювання;

— в банківській сфері висувати однакові вимоги щодо ідентифікації клієнтів у фінансових установах;

— в законодавчій сфері створити ефективну законодавчу базу щодо діяльності наглядових органів стосовно

фінансових установ, або справедливі правила при здійсненні ними самоконтролю;

— в банківській сфері спростити надмірні вимоги щодо забезпечення банківської таємниці у фінансових установах;

— на державному рівні створити ефективну систему звітування про підозрілі або незвичні операції компетентним органам;

— налагодити ідентифікацію справжніх власників — юридичних осіб;

— зняти перешкоди на шляху міжнародного співробітництва щодо контролю за діяльністю про боротьбу з відмиванням грошей;

— забезпечити виконання вищезазначених пунктів програми шляхом налагодження необхідних фінансових, технічних і людських ресурсів особливо для відпрацювання контролю та розслідування фактів відмивання грошей.

Отримавши такі рекомендації і час на виправлення ситуації, Президент України та Уряд розробили заходи, спрямовані на покращання ситуації. В першу чергу було прийнято Програму інтеграції України до ЄС, схвалену Указом Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072²⁵, якою змінено принцип формування та порядок підготовки щорічних планів роботи з адаптації національного законодавства²⁶. Відповідно, з 2001 р. розроблено План дій щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до ЄС, складовою частиною якого є План роботи з адаптації законодавства щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів.

До того ж, Президент України доручив Кабінету Міністрів вивчити досвід країн Європи і розробити спеціальні заходи щодо приведення у відповідність із європейським законодавством законодавство України відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, підписаної у 1994 р. Згадана Угода, відповідно до положень Конституції України (стаття 9), є частиною законодавства України і зобов'язує гармонізувати національне законодавство України із законодавством Європейського Союзу загальнообов'язкового характеру (установчі договори, регламенти і директиви ЄС). При розробці нових законодавчих актів України, а також під час процедури внесення змін до чинного законодавства врахувати досвід європейських країн у питаннях боротьби з відмиванням «брудних грошей».

Основна мета Угоди — забезпечення правової регламентації відносин в Україні для її подальшої інтеграції в ЄС. В Угоді визначені 17 галузей, у яких необхідно забезпечити адекватність законодавства України законодавству ЄС (стаття 51 УПС)²⁷. Ці галузі вважаються пріоритетними і містять у собі митне законодавство, регулювання функціонування юридичних осіб, правила конкуренції, оподаткування і бухгалтерський облік, фінансові послуги, банківське право, енергетику, навколишнє середовище, трудове законодавство, охорону праці, правила сертифікації і стандартизації, державні закупівлі, право інтелектуальної власності, охорону прав споживачів, охорону здоров'я, транспорт, непряме оподаткування, боротьбу з легалізацією (відмиван-

ням) незаконних доходів. Отже цей перелік відповідає положенням Копенгагенських рекомендацій²⁸.

Відповідно до рішення третього та четвертого засідань Міжвідомчої координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС від 5 листопада 1999 р. і 14 квітня 2000 р., до пріоритетних галузей були також віднесені зміна податкової політики, захист персональних даних і боротьба з відмиванням «брудних грошей». Особливу увагу в Угоді приділено приєднанню України до ГАТТ/СОТ, регулюванню інвестиційної та митної політики. УПС також підпадає під категорію міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства України та права ЄС і покладає зобов'язання на обидві сторони.

Після запровадження цих заходів щодо визначення дій Уряду для виключення України з «Чорного списку», було розроблено зміни національного законодавства і здійснено діяльність державних структур, які виконують функцію боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, здобутих злочинним шляхом. Слід підкреслити, що у 2002–2004 рр. відбулися зміни в цій сфері. В першу чергу звертає на себе увагу той факт, що було приділено увагу розробці законодавства. У 2002 р. до Верховної Ради України надійшов законопроект, у якому передбачалася низка заходів, спрямованих на боротьбу з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів. У листопаді цього ж року Рада прийняла спеціальний Закон № 249–IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»²⁹. У Кримінальний кодекс України внесено ще одну спеціальну норму про відповідальність за подібні діяння. Цей крок позитивно був сприйнятий FATF як знак, що символізує активність Уряду у співпраці на міжнародній арені з боротьби з відмиванням «брудних грошей».

Ця позитивна тенденція в змінах законодавства щодо спеціальної регламентації спостерігається в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»³⁰. Саме цей Закон дав відповідь на ті питання, що стосувалися вимог FATF стосовно змін у законодавстві щодо фінансової та банківської сфери, і тому експерти FATF у червні 2004 р. внесли пропозицію про виключення України з «Чорного списку», яка має бути розглянута країнами-учасницями цієї Організації.

Але, як було раніше підкреслено, боротьба з явищем легалізації (відмивання) незаконних доходів, здобутих злочинним шляхом, передбачає не лише законодавче забезпечення такої боротьби, але й підготовленість спеціальних структур до такої діяльності. Між іншим, одним із пунктів, рекомендованих Урядом України FATF, було налагодження роботи працівників правоохоронних структур з метою реалізовувати визначені форми боротьби з цим злочином.

Розглядаючи даний аспект, слід підкреслити, що норма Кримінального кодексу України дає підстави для боротьби з незаконною легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209 КК України). Але її особливість полягає в тому, що судами відповідальність за ці злочини застосовується досить рідко. Це свідчить про декларативність боротьби право-

охоронних структур, створених у більшості відомств, що мають відношення до боротьби з легалізацією незаконних доходів. Наприклад, справу про Єдині енергетичні системи (голова правління Народний депутат України Ю.В. Тимошенко) закрито, справу про Українську фінансову групу (голова правління Народний депутат України В.П. Бабич) закрито, як і інші подібні справи. Це свідчить про невідповідність правоохоронних органів до боротьби з цим видом злочину.

Виходячи з небезпеки легалізації незаконних доходів українськими злочинними угрупованнями в США, як відомо, було порушено кримінальну справу стосовно легалізації незаконних доходів проти П.І. Лазаренка. У свою чергу, Італія порушила кримінальну справу про незаконну торгівлю зброєю України з країнами Африки, Німеччина — щодо шахрайства з фінансовими ресурсами колишнім Народним депутатом Е.А. Жердицьким тощо.

Слід мати на увазі й те, що вимоги FAFT стосувалися не тільки змін в законодавстві щодо реалізації кримінальної політики, але й були вимоги, що стосувалися підготовленості працівників. На жаль, про ці аспекти, організаційні форми діяльності щодо виконання зобов'язань узятих на себе в Україні зроблені не були.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що Україна, будучи на перехідному етапі ринкових реформ, зіткнулася з проблемою легалізації (відмивання) незаконних доходів, яка негативно впливає на розвиток її економіки, на соціальний стан. Завдячуючи міжнародній допомозі, в тому числі міжнародних організацій та урядів країн Європи і США, держава зробила перші кроки для подолання цього злочинного явища, але вони є лише першими. Наступним кроком має бути створення цілісної системи боротьби з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів. ■

- ¹ Див.: *наприклад, Закон США 1986 р. «Про контроль за відмиванням грошей»* // Pub. L. — 86 — 570; а також, прийняті в подальшому у 1988 році Конгресом США «Заходи по боротьбі з відмиванням грошей та фінансовими злочинами» Pub. L. — 88 — 105 — 310 та ряд інших законодавчих актів, прийнятих у цій країні.
- ² Див.: *Матеріали справи Сані Абажжа диктатора Нігерії, що у 15 банках Великої Британії легалізував 4 мільярди доларів США* / За матеріалами газети «Time», 06.10.2000;
- ³ Див. *наприклад: Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р.* // Правові основи міжнародної діяльності МВС України. Збірник міжнародно-правових договірних документів у 2-х томах. — К.: МВС України, 1997. — Т. 1. — С. 8.
- ⁴ Див.: *Moody-Stuart George. The Good Business Guide to Bribery* / T-I: Berlin: 1994 (also in Spanish). — P. 24.
- ⁵ Див.: *Конвенція Організації Об'єднаних Націй о боротьбі проти незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ* // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). Збірник документів (українською і російською мовами). К.: Юрінком, 1996 — С. 244–284.
- ⁶ Див.: *Доклад Комитета по координации борьбы с незаконным оборотом наркотических и психотропных веществ* // Юридический ежегодник Организации Объединенных Наций. — Нью-Йорк: Изд-во ООН, 1992. — С. 48
- ⁷ Див.: *Законодавство Великої Британії* / в кн.: А.К. Романова. Правовая система Англии. — М.: Дело, 2000. — С. 215; Уголовный кодекс Белорусской ССР с изменениями 1991 года. — Минск, 2001. — С. 186; Кримінальний кодекс України, 2001. — С. 218 та ряд інших.
- ⁸ Див.: *Директива 91/308/ЕЕС «Про запобігання використанню фінансових систем для відмивання грошей»* від 10 червня 1991 р. // ОР. L. 166, 28 b. — 1991. р. — 77

- ⁹ Див.: *Постанова 555 парламенту Європейського Союзу «Про створення Спеціальної поліцейської комісії для боротьби з організованою злочинністю в країнах Європейського Союзу — Європол»* // ОР. С. 96, 1–4 — 1996, р. 228.
- ¹⁰ Див.: *Матеріали Паризького саміту* щодо визначення України як країни з ринковою економікою (міжнародний огляд) // Бізнес. — 2004, 16 червня 2004 року.
- ¹¹ Див.: *Європейський союз: консолідовані договори* / В. Муравйов (наук.ред.). — К.: Post Royal, 1999/ — 206с., Збірка договорів Ради Європи: Українська версія / Є.М. Вишневецький (пер. та ред.). — К.: Парламентське видавництво, 2000. — С. 321–325. Національні системи доброчесності. Посібник трансперенсі інтернешнл / За ред. Джеремі Поупа. — К.: Право, 2000. — С. 231–242.
- ¹² Див. *Збірка договорів Ради Європи: Українська версія* / Є.М. Вишневецький (пер. та ред.). — К.: Парламентське видавництво, 2000. — С. 327.
- ¹³ Див.: *Конвенція ООН...* — С. 9.
- ¹⁴ *Dg. Fithett The Paris opinion what madding by Monte Carlo Bank; French so difficult working whiz rich Royal* // International Gerald Tribune, 1, 12, 2000.
- ¹⁵ *City group monitoring Russian money* // Would Street Evrop, 29, 12, 2002.
- ¹⁶ Див.: *Kanіmal. Т. 1. К.: Політвидав, 1956. — С. 215.*
- ¹⁷ Див.: *Суверенітет України і міжнародне право* / За ред. В.Н. Денисова, В.І. Євінтова. — К.: Манускрипт, 1995. — С. 5
- ¹⁸ *Європейський вибір: Виступ Президента України Л.Д. Кучми у Верховній Раді України 18 червня 2002 року.* // Голос України, 19 червня 2002 року; *Послання Президента України до Верховної Ради України.* — 2002 рік. — К.: Преса України, 2002. — С. 36.
- ¹⁹ *Крім справи Лазаренка П.І., проти високопоставлених посадових осіб України у світі порушено багато кримінальних справ, таких як: за торгівлю зброєю (Міланська справа 1992 року // Правда України, 11 листопада 1992 року), шахрайство з фінансовими ресурсами у Німеччині (Справа Жердицького А.С. — голова Градобанку, що нині відбуває покарання 7 років ув'язнення в Німеччині // Правда України 21 травня 2000 року), та інші аналогічні справи*
- ²⁰ *Опитання проведено управління громадських зв'язків МВС України у 2003 році* // Звіт про громадську думку щодо діяльності міліції в Україні. — К.: МВС України, 2003. — С — 7.
- ²¹ *Дані цитуються за книжкою: Джеймс Р. Річардсон. Транснаціональні злочинні організації, кіберзлочини та відмивання грошей.* Вид-во CI-AP-CI-Press — С. 238.
- ²² Див.: *Кримінальний кодекс Української РСР (зі змінами та доповненнями на стан 1998 р.)* — К.: Право, 1998. — С. 129.
- ²³ Див.: *Report FATF 1999 by cantres* // [HYPERLINK mailto: fatf.contact@oecd.org](mailto:fatf.contact@oecd.org)
- ²⁴ *Ідеться про стандарти, що встановлені Базельським Комітетом Нагляду за діяльністю Банків, Міжнародною Комісією з цінних паперів, Міжнародною асоціацією наглядом за страховою діяльністю, Комітетом міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та FATF.*
- ²⁵ Див.: *Згаданий Указ Президента України.* // Урядовий кур'єр 20 вересня 2000 року.
- ²⁶ Див.: *Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу* / С.Р. Станік (ред.). — К.: Логос, 2000. — С. 39.
- ²⁷ Див.: *Зобов'язання України за Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС. Аналіз, проведений Групою імплементації УАС Українсько-Європейського консультативного центру з питань законодавства в березні 2000 р.* — К.: Вид-во Українсько-Європейського центру, 2001. — С. 47–48.
- ²⁸ *Проблеми вхоження України в європейское правовое пространство.* Монографія / Н.А. Дремина, В.Н. Дремін, А.А. Зелінский, А.К. Вишняков, М.Е. Черкес. — Одесса; 1999. — С.14.
- ²⁹ Закон України від 28 листопада 2002 року № 249-IV «Про запобігання та протидію легалізації(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» // Юридичний вісник України. 2002 — № 52(392) — С. 4 — 10.
- ³⁰ Див.: *Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації(відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»* // Голос України, 11 лютого 2003 року.

Гроші... Немає більш вживаного поняття в усіх сферах буття людини, як вони. Навряд чи існує інша проблема або розділ економічної теорії, які так привертала б увагу письменників, художників, філософів, політиків, журналістів. Блиск золота, магія самого слова — «гроші» — породили нескінченні фантазії, проекти, ідеї, теорії, які стали не тільки недосяжною мрією, але й втілилися в реальність життя, яке сьогодні особливо демонструє первинність «економічного». Свого часу відомого фінського композитора Я. Сібеліуса друзі-музиканти дорікали, чому він так багато спілкується з банкірами, фабрикантами, діячами біржі та іншими багатіями, про що вони можуть говорити? — «Про музику і тільки про неї, — відповів композитор. — Адже як тільки ми збираємося в професійному колі — музикантів, артистів, митців, то ми говоримо про гроші і тільки про гроші».

Справді, це так. Гроші, а разом з ними ринок, вигода, прибуток стали практично загальною формою життя людей, воістину глобальним явищем. У силу цього монографії професорів В.В. Ільїна й А.А. Мазаракі «Філософія грошей» (К.: «Книга», 2004) та В.В. Ільїна «Філософія багатства: людина у світі грошей» (К.: «Знання України», 2005) є як ніколи актуальними. Адже виявити сенс грошей — найвагомішого джерела формування свідомості, відповідної соціальної поведінки, цілераціональних світоглядних орієнтирів, як чинника вироблення нової системи цінностей, нового світовідношення, нової етики тощо, можна здійснити тільки через призму філософського аналізу. Тим більше, що самі гроші — не пасивний продукт господарської діяльності, торгових операцій, економічних домовленостей. Вони диктують нові економічні стратегії розвитку, детермінують реалізацію тих чи інших політичних ідеалів, породжують нову філософію. Навіть обмеживши себе завданням розглянути гроші, наприклад, у якості культурного феномену, ми прирікаємо себе на чергове фундаментальне переосмислення головних філософських проблем.

У монографіях «Філософія грошей» та «Філософія багатства: людина у світі грошей» показано, що сучасний світ характеризується проникненням «економічного» на всі рівні соціокультурного буття людини. Змінюється суспільна свідомість, тип мислення, суспільна психологія — інтенційність свідомості набуває суто «грошового» характеру. Тобто ми є свідками народження нової, *монетаристської* ментальності. Тому гроші не потрібно сприймати тільки як вимушений елемент реальності, як необхідний економічний важіль регулювання соціального буття. Їх вплив на людину не вичерпується сферою економіки. Вони здійснюють суттєвий вплив на формування моралі, ієрархії цінностей, визначають професійні напрями розвитку культури, володіють прямим психологічним і світоглядним впливом на людину і суспільство, визначають сенс життя людини.

На думку професора Володимира Ільїна, гроші перестали бути тільки категорією економіки, виконувати визначені їм функції. Вони стали сьогодні частиною цивілізаційного життя, як не прагнули б їх повернути тільки у сферу формули *товар-гроші-товар* або *гроші-товар-гроші*, тобто тільки до купівлі-продажу. Адже гроші не-

Сергій СИНЯКОВ,
доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Філософія грошей чи філософія життя?

Реалії фінансової цивілізації

від'ємні від усіх сфер життя людини. І в цьому плані вони визначальним чином впливають на культурно-духовне буття, на мораль. Стосовно ж того, наскільки можна говорити про їх деструктивний вплив на мораль у планетарному масштабі, то це — «вічне» питання. **Справжня мораль ніколи і ніякими грошима зіпсована не може бути.** Така ситуація складається, скоріше всього, через те, що гроші недосяжні в потрібній кількості для більшості, тому й з'являються різні оцінки їх та вибір шляху, засобів, методів, інколи далеко не моральних, добування їх. Проблема в їх кількості, в категорії «міри» — найбільш складної, особливо для широкої української душі. Міра — в культурній самодостатності, яка завжди буде бажаним, але недосяжним ідеалом. Тому й залишається актуальною проблема, моралі й грошей, а отже, багатства й бідності, яка в умовах фінансового «ладу» стає особливо рельєфною.

Ми живемо в епоху фінансової цивілізації. Цей термін — «фінансова цивілізація» не тільки з'явився в науковому обігу, але й починає активно вивчатися. Дослідження не просто економіки, а господарства, зміст якого значно ширший за економіку, виокремлює цю проблему як одну із найсуттєвіших характеристик нашого часу. Ми є сучасниками *геоекономічної* фази світової економіки. Її базовий механізм — одержання системного прибутку вже не стільки за рахунок промислового виробництва (що втрачає свою привабливість), скільки в результаті розвитку багатоманітних форм контролю над господарською практикою в цілому. В повному розумінні відбувається повернення до алгоритмів початкової, торгово-фінансової фази, але вже на іншому, глобальному рівні, що дозволяє здійснювати як системні операції в економіці, так і в управлінні соціальними процесами в масштабі планети.

Це та реальна ситуація, перед якою опинилося людство в результаті нескінченних пошуків оптимального засобу подолання суспільних та індивідуальних суперечностей. Гроші виявилися найбільш надійним знаряддям, перевіреном не тільки часом, але й своєю ефективністю та надійністю, що зробило їх найбільш зручним знаряддям. Ми — свідки торжества «грошового ладу». Його впливи й амбіції стати абсолютною мірою людських пристрастей і суспільної практики з усією очевидністю свідчать про правомірність існування не тільки терміну, але й нової реальності, яку можна назвати *фінансовою цивілізацією*. Однак це не означає, що настало «світле майбутнє» людства. Скоріше, це свідчення «виснаженості» духовних енергій християнського вектору. Адже тепер фінанси, тобто гроші, ще більше

віддаляють людину від її екзистенції, вони «між небом і землею», вони «розривають» душу, вони володарюють над реальністю, підкоряючи її собі, своєю розумінню всього і вся, своїм глобальним проектам. Тепер вже не господарство як цілісне життя в єдності духа і тіла, не економіка, не капітал, який підганяє вперед життя людини, відриваючи її від своїх коренів, а якесь особливе життя, яке підкоряється вже *ірреальній фінансовій телеології*, яка випереджає певні реальні й усвідомлені цілі.

Тому питання про вплив грошей на мораль людства є завжди актуальним. Зміна векторів моральних самовизначень сьогодні контрастно змінилася. Гроші як універсальний засіб вирішують *усі* або *майже всі проблеми*. Причина цього — у випереджаючому зростанні невігластва і антикультури по відношенню до традиційних цінностей. Запитайте сьогодні кожного, навіть школяра, що таке час, і він скаже, що час

це гроші. Однак первісний смисл цієї тези Б. Франкліна в іншому: збереження часу життя для корисної діяльності, яка зробить життя самоцінним, багатим, творчим. Сьогодні ж вектор відомої крилатої фрази з цінності часу (життя) змістився на гроші. Власне, це й спонукало авторів праць виокремити розділи для виявлення цього значення. Однак, усім відомо, що домінує «грошовий вектор». У цьому плані не викликає сумніву загальноновизнана теза про деструктивний вплив грошей на мораль людства. В історії культури постійно виникали спроби подолати «грошовий тиск». Наприклад, у християнстві. Щоправда Христос виступає не проти грошей, а проти їх

надлишку — багатства, і нечесних шляхів його досягнення — лихварства. Проте в умовах фінансової цивілізації про це мало згадується. Хоч свого часу Ф.М. Достоевський пов'язував *фінанси (банки)* й *апокаліпсис*, вбачаючи їх взаємобумовленість: і фінанси у нього — від апокаліпсису, і апокаліпсис — від фінансів. Якщо ж говорити про безпосередній вплив, то він очевидний; і прикладів для цього — нескінченна кількість.

У монографіях здійснено аналіз усіх головних етосів життєдіяльності людини, в яких безпосередню участь беруть гроші — багатстві, власності, праці, моралі, економіці. Але головна увага акцентується на проблемі самої сутності грошей, вирішуючи питання: чому первісно створені для удосконалення процесу товарообміну і життєзабезпечення гроші переходять сьогодні в інші виміри, зокрема позаекономічних інтересів? Вони із всезагального економічного інтересу перероджуються у всезагальний еквівалент свободи, обумовлюють вторгнення товарно-грошових цінностей у соціокультурну сферу, детермінують волевиявлення та раціо-

нальні інтенції особистості. Виходячи з цього, у працях зосереджується увага на проблемі духовності, яку сьогодні вже не потрібно сприймати в патетичних характеристиках епохи Просвітництва. В них духовність виступає як щось рафіноване, суто позитивне, яке протиставляється одвічно негативному — матеріальному. Це стосується розуміння праці просто як «продуктивності», а гроші постають деяким периферійним утворенням, констатуючи суто «плоске», матеріальне розуміння (і відношення) до життя. За такої ситуації суб'єкт господарювання втрачає можливість здійснювати в процесі життя свої ідеї, проекти або моделі. Він позбавляється здорової самосвідомості своєї суб'єктивності, реальності «Я», стаючи технологічним суб'єктом («пучком уявлень» Д. Юма або формальною «єдністю трансцендентальної аперцепції І. Канта»). Звідси фатальний детермінізм, що є виявом повної пасивності суб'єкта, відсутності в ньому актуальної сили, бажання до діяння, самодіяльності. Відбувається глобальний процес відчуження людини від світу, що стає «світом грошей». У цьому плані формування «монетарного світогляду» можна розглядати як результат суб'єктивного «замикання» людини на грошовій інтенції.

Це дає підставу авторам говорити про зміну системи духовних орієнтацій, у яких гроші займають визначальне місце. А звідси стверджується теза, яка має непересічне значення для характеристики стану сучасного життя: *гроші — це третя природа буття людини*. Відомо, що перша — це власне природа, друга — це створена в процесі історичного розвитку діяльності культура, а сьогодні — *це гроші*, без яких не відбувається жодний крок людини.

У працях акцентується увага на ідеальній природі грошей, що стало можливим завдяки застосуванню методологічних принципів «філософії господарства» — найважливішого концепту С.М. Булгакова. Гроші як результат господарювання є те знання, що стало чуттєво-осажним, виведеним назовні, а пізнання є той же процес (стосовно господарювання), але в ідеальній, «нечуттєвій» формі. Адже гроші за своєю природою не стільки матеріальні, скільки ідеальні. «Навіть коли золото переходить з рук у руки, то воно переходить не просто так, а з розрахунком і в розрахунковому вигляді — з величиною, з цифрою, нарешті. Що золото без ідеального розрахунку? Золото золотом, а розрахунок розрахунком. І головне тут розрахунок, він і вагомий, хоча і не має ніякої фізичної ваги» («Філософія грошей», С. 38). В цьому сенсі гроші є своєрідним ідеально-пізнавальним результатом, у якому по-своєму переборюється протиставлення суб'єкта й об'єкта. Можна сказати, що за допомогою грошей виявляється така ж (як і в пізнанні) метафізична основа, саме тотожність суб'єкта й об'єкта, і життя розкривається як постійне поглиблення і виявлення цієї тотожності з подоланням полярності. А шлях цього подолання, у якому беруть участь гроші, є взаємодія, взаємовідношення. Економіка — «огрошовлене» господарство, але економіку супроводжує також «грошове господарство». В цьому співвідношенні й

виявляється взаємодія суб'єкта і об'єкта, тобто людини і життя, що здійснюють у цілому процес пізнання світу господарства і світу грошей зокрема.

В монографіях поставлено ряд інших, не менш важливих проблем, через розв'язання яких здійснюється соціокультурне життя людини в духовних вимірах. Мається на увазі проблема символу, часу, світогляду, ідеалу, культури, свободи, інших екзистенцій людини. Вагомість дослідження авторів монографії в тому і полягає, що гроші, як найважливіший компонент актуального буття людини у світі, в силу їх всезагальної сутності, проаналізовані всебічно. Що й можна було зробити з позицій філософії, яка володіє потенціалом гносеологічних, когнітивних, евристичних методів і потенційно спрямована на творче переосмислення старих і нових реалій буття. Власне, завдяки такому підходу і стала можливою *філософія грошей* — нова концептуальна теорія і, без перебільшення, нова наукова дисципліна, яка знайде продуктивний розвиток у контексті існуючої «філософії господарства».

Визначення статусу грошей вимагає постійної корекції відповідно до нових умов, нових суспільних потреб, особливостей, конкретної ситуації, у якій активно діє нова «економічна людина». Необхідне вільне міркування. «У грошах і справді щастя немає, хоча щастя і багатство взагалі-то сумісні, особливо якщо людина стає багатою завдяки своїй улюбленій справі, тобто, виходячи зі свого щастя, а не навпаки, з любові до грошей. З боку грошей до щастя пройти не вдається, цей напрямок замкнений, як закритий напівпровідниковий діод для зворотнього струму; а рухаючись з боку щастя, тобто улюбленої праці, можна ненароком і на багатство набрести, підгодувати себе і щастя своє» («Філософія грошей», С. 113).

Легкі, гарні думки. Але, здається, усе набагато складніше. «Легше верблюду...» і т.п. Справа не в тому, що гроші й багатство закривають дорогу в рай, але вони роблять її страшно плутаною й оманною. Так що ж робити в грошовому житті, у житті грошей? Очевидно, прилучитися до *філософії грошей*, що є і *грошовою філософією*. Ось оптимальний напрямок міркувань, який відкриває можливості самовизначення людини в «третьій природі» — грошей. У ньому — шлях виходу з тотальності економізму до дійсності буття. Це може зробити кожний, хто більш детально, конкретно познайомиться з книжками «Філософія грошей» та «Філософія багатства: людина у світі грошей».

Праці цього характеру — перші в Україні. У всякому разі, ще ніхто так всебічно і з такою відданістю до економіки й філософії не робив подібного аналізу феномену грошей. Книжки настільки насичені матеріалом, думками, цінними аналогіями, поворотами думки, перестановками світових акцентів — з грошей як фетишу на людину, яка завжди повинна бути «мірою всіх речей», що їх потрібно читати. Причому негайно, сьогодні — це, скоріше всього, найкраще, що написано у сфері економіки й філософії, причому в такій формі і з такими висновками. ■

Крисаченко Валентин Семенович — професор, доктор філософських наук, Відмінник освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України, член українських і міжнародних товариств, редколегій, експертних рад, завідувач відділу етнополітики Національного інституту стратегічних досліджень. Лауреат премії президентів НАН України, АН Білорусі та АН Молдови. Наукові здобутки професора В.С. Крисаченка добре знані в Україні й за її межами.

Подаємо уривок із нової праці В. Крисаченка «Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри» (К., 2005).

Феномен земного життя має безліч вимірів і, поза сумнівом, відкриється невтомним дослідникам ще не однією сутнісною стороною. Одна з них, до якої прикута увага не одного покоління вчених — якісне розмаїття життя і кількісна його динаміка. Після знаменитої концепції Т. Мальтуса з'явилося чимало інших узагальнень, які мали на меті перетворити знання про народонаселення на теоретичну науку, а саму динаміку населення — описувати в термінах і принципах певних закономірностей, тобто довести демографію до рівня точної науки.

Коливання множини живих істот притаманне будь-якому виду, включаючи людину, причому кількісні параметри відповідної множини можуть коливатися від показників, близьких до нуля, і до чисел високих порядків. Низькі показники свідчать про проблемну ситуацію для виду, котра несе загрозу його існуванню, позитивне зростаюче демографічне сальдо — доказ процвітання виду.

Кожен вид живих істот, включаючи людину, має складну внутрішню структуру, насамперед популяційну. Тому для збереження його унікальності та генетичного розмаїття важливим є не лише процвітання виду як такого, але й збереження потенцій розвитку кожної із його підсистем. Особливого значення ця обставина набуває для виду *Homo sapiens*, оскільки популяційні втрати пов'язані не лише із збідненням генофонду виду, а й з духовно-культурним збідненням людства (зникненням мов, культур, традицій, вірувань, світоглядних архетипів тощо).

У цьому контексті вельми важливим є врахування динаміки на-

селення на основних базових рівнях: популяційному, етнічному та глобальному. Кожен з них є унікальним і виконує базові функції у збереженні тих чи інших архетипових ознак людини.

На популяційному рівні відтворюється біологічна визначеність виду. Стосовно людини, попри чимале розмаїття його популяційно-расової структури, незаперечним фактом є можливість вільного обміну генами між представниками будь-яких людських рас та популяцій. Це має виключне значення для збагачення генофонду всього людства, зміцнення громадської та індивідуальної норми реакції на тиск довкілля, здоров'я і подовження тривалості життя кожного окремого індивіда.

Етнічна реальність — то є культурний, цивілізаційний набуток людства. Зрозуміло, що участь кожного з етносів у цивілізаційному процесі є неоднаковою, але нині вже аксіоматичним є знання про унікальність культури будь-якого з них, а тому — і про однаковість аксіологічного сприйняття і місця в Ойкумені набутоків кожного народу. У цьому вимірі український етнос, зазнаючи практично в усі історичні часи потужного елімінаційного тиску з боку завойовників-чужинців, продемонстрував водночас і свою життєвість, і питому участь у цивілізаційному поступі людства. Наразі демографічні негаразди останніх часів в Україні повинні пробудити самоорганізаційні потенції нації, що мають припинити і розпорошення українців по всьому світу, і кардинально змінити проблеми з негативним природним приростом, скороченням середньої тривалості життя і погіршенням здоров'я населення.

Валентин КРИСАЧЕНКО

Україна в глобальних вимірах

Фундаментальні демографічні трансформації відбуваються і на глобальному рівні. Головні риси цього процесу наступні: зростання загальної чисельності населення планети, різка диспропорція у темпах приросту між окремими регіонами і, як наслідок, зміна демографічного співвідношення між ними, інтенсифікація міграційних процесів у світі та формування мультикультурного суспільства в багатьох західних країнах, наростаюча конфліктна взаємодія різних етноконфесійних реальностей і пошук шляхів толерантної взаємодії різних культур, зміна пропорцій в етнічному представництві на мапі світу та ін. В багатьох випадках мова фактично йде про заміщення значної частини автохтонного населення країн іммігрантами. Європейсько-християнська цивілізація поступово перестає бути домінантною у світі і мусить вишукувати продуктивні точки дотику з іншими світовими релігіями і цивілізаціями, не втрачаючи при цьому власної ідентичності.

Волею долі Україна займає унікальне геополітичне становище і знаходиться на перехресті Заходу і Сходу, Півночі й Півдня. Зрозуміло, що її не оминали і не можуть оминати загальноцивілізаційні процеси, а також нинішні глобальні проблеми. Як тут не згадати слова середньовічного провидця, що саме на берегах Борисфену (Дніпра) на початку третього тисячоліття розцвіте нова Еллада. І, можливо, саме в налагодженні глобального евристичного міжцивілізаційного діалогу і полягає історична місія України, формування на цій основі нової глобальної цивілізаційної парадигми. ■

Володимир КУЄВДА,
завідувач лабораторії історії психології Інституту психології
ім. Г.С. Костюка АПН України, кандидат психологічних наук

Потуга українського духу та інформаційно-психологічні пастки

Викладені тут діагностично-орієнтовані роздуми є спробою з'ясування сутності непростих і слабо прогнозованих процесів у сучасному українському суспільстві.

Що стоїть за декларованими майданними гаслами і реальними домаганнями влади? Хіба не національна ідея на хвилі протестних настроїв рухала в Україні гігантськими масами людей? Але чому Президент, усупереч ідеології Майдану, несподівано проголошує себе лібералом? Відомо, що лібералізм серед інших свобод дає право на безкарне руйнування моралі. То хіба мав би В. Ющенко підтримку Майдану, якби в пору всенародного збурення заявив про свою ліберальну орієнтацію? Безсумнівно — ні. То виходить, в'їхали до владних пенат на коні іншої масті, ніж вдавали для масової свідомості. Чому досі, хоч би тезово, не сформульовано основних засад державної ідеології в умовах реальної ідеологічної загрози зовні? Нарешті, чому досі актуальним залишається гасло «За українську Україну!»? Такі й подібні питання обумовили потребу осмислити сутність українського народного потенціалу та причини спротиву його застосуванню.

Конкретно-психологічне явище етнонаціонального потенціалу людини набуває особливої ваги у сучасних непростих державотворчих процесах, передусім з огляду на агресивні глобалізаційні домагання. Для виведення будь-якої держави з загальнонаціональної кризи потрібні потужні синергічні зусилля всього народу, творчо-продуктивне вивільнення його потенціалу.

Феномен «потенціал» перебуває в полі зору дослідників ще з античних часів. Так, «акт і потенція» як дійсність (реальність) та можли-

вість належать до вагомих, ключових понять філософії Арістотеля. У нього потенція є здатністю речі бути не тим, чим вона є, тобто нести заряд прихованої енергії, здатної при її вивільненні, розкритті являти нові можливості, властивості, риси тощо¹. Осмисленням суті «потенціалу» займалися М. Кузанський, Г. Сковорода, П. Юркевич та ін.

Сучасні дослідники наголошують на проблемі незадіяності феномену етнопсихологічного, національного потенціалу у визначальних особистісно-суспільних завданнях, нерозуміння й недооцінки в українських реаліях творчих і рушійних можливостей національного потенціалу як для окремого індивіда, так і загалом для суспільства, держави².

Це непросте поняття можна розглядати за чотирикомпонентною схемою:

— *Національно-вольовий дух народу — всепроникна трансцендентна, трансперсональна енергія потягу до життя: вміння ставити завдання, віднаходити методи та механізми їхнього вирішення, доводити намічене до конкретного результату тощо;*

— *Морально-етичний потенціал, душа народу — етико-естетична енергетика, спрямованість якої виважена за віссю «добро-зло»;*

— *Інтелектуальний потенціал — сума знань та досвіду щодо технології політичної, соціальної, економічної, інженерно-технічної й екологічної життєдіяльності народу;*

— *Матеріально-трудоий потенціал — ресурси трудові, техніко-технологічні, природні.*

У такий спосіб формулює поняття Ю. Саєнко, аналізуючи потенційні інтелектуальні можливості української нації на межі тисячоліть³.

Звичайно, така характеристика не є вичерпною. У контексті порушеної тут проблеми необхідно виділити окремо чинник традиційності як, можливо, провідний компонент задіяння чинника етнічного потенціалу. Йдеться про мало досліджений феномен стану, форми буття, що детермінує поведінку людини, її життєві настановлення, спонукає до життєвої активності, визначає діяльнісний образ особистості.

У свою чергу усвідомлення традиційності в особистісній картині світу передбачає наявність розвиненої самосвідомості як складної системи духовних феноменів. Вміщуючи у собі теоретичні, буденні, масові та елітні, власне національні та запозичені ідеї, прагнення, життєві настановлення, культурні надбання, систему вірувань і світоглядних уявлень, вони складають духовний універсум нації. Етнічна ж свідомість як складний спосіб інтерпретації соціальних подій, специфічне настановлення для індивіда щодо соціальних явищ і процесів є надважливою у розумінні соціальної реальності. Етнічно означуваний світ зовсім не є ілюзією, бо реальним є все те, що є реальним у наслідках, результатах діяльності.

Актуалізація національної самосвідомості має різні форми вияву, одна з таких опосередкованих форм в етнокультурній сфері об'єктивується в уявленнях про можливість розвитку власних культури та мови. Соціологічні дослідження показують⁴, що в Україні існують певні обмеження щодо оцінок умов розвитку власної культури та мови свого етносу (нації). Супутний подібним спотворенням комплекс меншовартості, пригніченості не сприяє оптимізації психічного стану, людини, реалізації її потенціалу.

Наведені тут окремі чинники етнонаціонального потенціалу лише частково окреслюють складність та глибину проблеми, яка постає у всеосяжному феномені національної ідеї. Розкрита й спопуляризована переважно в політологічному аспекті національна ідея залишається «річчю в собі», як щось абстрактне і малодоступне для сприйняття широким загалом. Саме її визначальні характеристики є надскладними для розуміння й тлумачення. *Ідея — початок, основа, першобраз, духовна первина, що становить сутність та першооснову усіх речей; самобуття картина, образ світу, система світовідчуття, світорозуміння, що визначають життєві настановлення, спосіб життя і буття, найконцентрованіший вияв ментальності, що забезпечує найвищий стан гармонізації людини у довіллі, а тому є найбільшою життєвою цінністю. Вони, у свою чергу, формуються на ґрунті історичної пам'яті, етнічного самоусвідомлення.*

Її психологічний аспект поширюється на мало досліджені питання науки у тому числі на понятійну пару «архетипічне-етнічне», «онтологія-психологія» сутність міфу, міфологічну свідомість як субстрат буття сучасної людини, етнопсихогенези та природу історичної пам'яті, формування етнічних уявлень, особливості їхньої об'єктивації та опредмечення, втілення їх у артефактах культури, етичних та естетичних нормативах, загалом у системі світовідчуття та світорозуміння.

Основним завданням слід вважати з'ясування детермінованості психологічних закономірностей формування взаємозв'язку в системі «людина-довкілля». Йдеться насамперед про «культурне довіллія» як своєрідну буферну інформаційно-контактну зону забезпечення людини умов гармонійного перебування в лоні природи. При тому йдеться про часовий діапазон від Першопочатку до сучасних психічних реалій, психологічних вимірів того субстрату, що становить потенціал, джерела пробудження повноцінної національної свідомості на ґрунті національної ідеї. Питання не з простих, тому вимагає проникнення в глибини архетипічних надр, відстеження сучасних процесів і станів суспільної свідомості.

Вихідним положенням тут є розширене уявлення про призначення другої сигнальної системи не як су-

то психічного субстрату створення вербалізованої знакової системи (мови), а значно ширшого й передуючого мові поняття — *сформованої на засадах світовідчуття системи символів у найширшому значенні цього терміну, яка й виявляє себе у складній системі культури, становить етнопсихологічний ґрунт формування сучасної мови.*

Варто уточнити, що йдеться не просто про артефакти культури, чи культурне довіллія, а не менше про саму людину як носія поведінкової моделі — складної системи усталених традиціоналізованих етичних норм, селекціонованих на засадах доцільності у задоволенні життєвих потреб. Сформовані у систему звичаєвості, вони об'єктивують саму мораль (лат. *moralis* — моральний, від *mores* — звичай), тому є втіленням поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей і становлять основну форму суспільної свідомості. З цього погляду *все звичне* (тобто освячене звичаєм, піднесене й утверджене у статусі звичаю) *для етнічного середовища є моральним; відхилення, нехтування — аморальним.* Мова, як вершинна складова символічної системи світу, традиційної символіки, належить до найвищих життєвих цінностей, відповідно, нехтування нею в етнічному середовищі — аморальне. Це положення не стільки розуміється, скільки відчувається людиною, мотивуючи її ставлення до святощів на ґрунті схильностей, зваб, симпатій, неусвідомленої готовності до певної дії, джерела якої часто можуть видаватися навіть химерними. Часто вони виявляються настільки захованими, що здаються безнадійними для пояснення, чи розкодування. Однак саме такі чинники здатні визначати життєвий вектор людини, докорінно міняти ціннісні орієнтації, настановлення.

Не лише символи міміки, жестів, рухів, постави, фізичної динаміки, антропологічних відмінностей, манер тощо, а й специфічні реакції на символи-образи довіллія (навіть тактильні відчуття, звукові й смакові подразники, не кажучи вже про зорові картини) є символіко-інформативними, промовистими. Образ різдвяного, чи великоднього столу, гама запахів, властивих власне цим подіям, періодично поновлює потаємний архетиповий зв'язок людини з глибинними пластами міфологічної свідомості, ілю-

струючи одну з поширених серед обрядознавців аксіому: *«Обряд — це місток від Першопочатку до прийдешнього».*

Істотною тут є одна з провідних характеристик звичаєвості — здатність забезпечувати найвищий рівень доцільності застосування зусиль у задоволенні життєвих потреб, а, отже, вивільнення потенціалу для самовідтворення, самореалізації у межах окремо взятого етносу. Ця обставина дає підстави віднести традиційність, систему звичаєвості як стрижнів національної ідеї до найвищих життєвих цінностей, що містять у собі досі непізнаний гуртуючий потенціал.

У сучасній українській реальності спостерігається стан притлумлення етнонаціонального потенціалу. Термін «притлумлення» тлумачиться як: *припиняти, ліквідувати або послаблювати що-небудь; не давати можливості чому-небудь виявлятися, розвиватися; глушити, заглушувати; морально пригнічувати кого-небудь, виявляти свою зверхність⁵.*

Джерела й спрямування впливів, що призводять до стану притлумлення, є неоднорідними й, на перший погляд, можуть сприяматися як наслідок хаотичних процесів.

Дальше формулювання питань до повного всебічного розкриття всього спектру причин підводить до висновку про сутність ситуації як наслідок впливу певної прихованої системи протидії успішній реалізації державотворчих процесів. Аналіз психотехнологій у політиці наводить на думку про доцільність аналізу не лише описаного прикладу, а й загалом стану реалізації національної ідеї як найвищої цінності у контексті інформаційно-психологічної війни. Видається продуктивним, зокрема, аналіз таких положень її теорії, викладеної у статті В. Шейка⁶.

Під інформаційною розуміється війна психологічна за формою цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами, у якій об'єктом руйнації та перетворення є *ціннісні настановлення народу-супротивника, у результаті чого первинні цілі замінюються вторинними, третинними і більш низького рівня з певним збільшенням імовірності їхнього досягнення.* Причому ця ймовірність забезпечується за рахунок економічних та інших матеріальних важелів впливу варіюється та-

ким чином, що досягнення змінюваних цілей сприймається людиною як благо.

Пояснюючими засобами тут є накидання думки про звільнення від «надуманих» догм моральності, ідеології, від «державного поневолення особистості». З огляду на безпосередній зв'язок ціннісних настановлень і цілей людини з культурою народу, можна твердити, що об'єктом руйнації в інформаційній війні є *духовна культура супротивника*. Далеко не всі належно усвідомлюють, *наскільки сильно здатні впливати інформаційні віруси на нашу ментальність*. Вони є не стільки засобом інформування, скільки засобом «промивання мозку», високоефективною технологією зміни свідомості, маніпулювання нею з метою реформування, що допускає зміну процесу мислення та переконань.

Автор стверджує, що технологія «промивання мозку» аж ніяк не обмежується лише рамками тоталітарного суспільства і, можливо, *набагато успішніше реалізується в суспільстві перехідного типу, наприклад на стадії демократизації*. Зазначається, що в тоталітарному суспільстві переважає, мабуть, така форма опрацювання свідомості як пропаганда, що являє собою поширення яких-небудь ідей, учень, поглядів, знань для ідейного впливу на широкі маси. Що ж до «промивання мозку», то ця методика пройшла і стадію прямого впливу на раціональне мислення, і стадію психологічного тиску, зосередившись нарешті на так званій методиці хитрощів, заснованій на використанні таємних, облудних прийомів. Основними характеристиками «методики хитрощів» є: *неочевидність, невідпорність, незворотність*.

Сучасна інформаційна війна ведеться за такими етапами:

1. На початковому етапі ведення військових дій ставиться завдання *посягати у свідомості об'єктів інтервенції актуальні цілі, і на перший погляд легко досяжні, але потенційно з малою ймовірністю досягнення чи в процесі проведення операції зі зниженням ймовірності*.

2. Другий етап полягає в індукуванні чекання досягнення цілі.

3. Як правило, у цьому типі війн найважливіший третій етап — *ініціювання чекання близькості реальних змін*. Розробляються різні варіанти *зсуву ціннісних настановлень прав і свобод людини, ідеї соціальної*

справедливості, побудови демократичного суспільства і реалізації швидких економічних перетворень. Програма дій на цьому етапі — *інформаційне забезпечення чекання близькості змін*. За наявності фінансових ресурсів у розробників інформаційної війни проблем зі ЗМІ не виникає.

4. Етап *помилкового проектування* практично збігається в часі з ініціюванням чекання близькості змін. Звичайно, розробляються програми створення *в суспільстві ілюзії реальності швидкого підвищення життєвого рівня*.

5. П'ятий етап — «*помилкових реформ*» — припускає найчастіше *рішучість і жорстокість у виконанні*, втілені в особах державних керівників у різних хворобливих варіантах.

Нарешті *найістотніше здійснюється на останньому етапі військових дій — це процес зрушення ціннісних орієнтирів*. Якщо на перших етапах «інформаційної» війни перетворення відбуваються немовби в ім'я людини, то на наступних етапах вихідні настановлення і матеріальні умови життя, по суті, *заміняються на нові, такі, що ламають існуюче світорозуміння людини й підводять її до прийняття нової реальності буття*.

Власне, йдеться про інтенсивну ресоціалізацію особистості, тобто прискорену реадaptaцію людини до нових політичних, економічних і моральних реалій, що не збігаються чи суперечать попереднім настановленням.

Процес ресоціалізації особистості передбачає:

— *різке протиставлення інтересів держави і прав людини;*

— *нігілізм у ставленні до закону;*

— *зневажливе ставлення до праці;*

— *повний зсув моральних орієнтирів;*

— *презирливе ставлення до патріотизму;*

— *забуття минулого як ознака політкоректності;*

— *зміщення естетичних уявлень;*

— *романтизація кримінального способу життя;*

— *звикання до непристойності та вульгарності;*

— *природність неучтва*.

Отже йдеться про формування *нової соціально-культурної парадигми, носієм, суб'єктом якої пови-*

нен стати насамперед представник молодого покоління. Вочевидь, результати такого психологічного впливу об'єктивовані у наших буденних реаліях: потужне руйнування традиційної моралі, за стандарт видається те, що насправді є зразком непристойності, інтимному надається статус публічного або й майданного. Масова аморальність вищого ешелону влади призвела до руйнування державотворчих процесів, які інколи мають ознаки демонтажу держави. Чого вартий, скажімо, факт введення під присягою 300 представників вищого ешелону влади до ордену святого Станіслава як різновиду масонських структур. А з урахуванням того, що церемонія посвячення відбувалася у чільних православних храмах столиці, це набуває особливого присмаку. Тому завдання національного самоусвідомлення, з'ясування своїх психонергетичних можливостей належною мірою може надати нового дихання процесові нації, — та державотворення.

З огляду на сутність етнонаціонального потенціалу, викладеного тут розуміння психологічної природи національної ідеї як стрижня державотворчих процесів, особливо на початку формування держави, неабиякий життєвий інтерес становить аналіз задіяння у практиці державного будівництва цих феноменів у контексті їхнього психотехнологічного приглумлення. ■

Література

1. Философский энциклопедический словарь. — 2-е изд. — М.: Сов. Энциклопедия, 1989.

2. Проблеми та перспективи української реформації / Щокін Г. В., Куценко В. І., Головатий М. Ф. — К.: МАУП, 2001. — С. 19.

3. Україна: інтелект нації на межі століть: кол. моног. / Кер. авт. кол. В. К. Врублевський. — К., 2000. — С. 74

4. Селівестрова Н. І. Педагогіка виховання і державотворення / Соціалізація особистості: збірник наук. праць. — К.: МПУ, 1999. — С. 13 — 23.

5. Словник української мови. К.: Наукова думка, 1977. — Т. 8.

6. Василь Шейко. Глобальні проблеми земної цивілізації: минуле та сьогодення. — Бюлетень книжкової палати, №10, 2000. — С. 26–32.

«Сварог». Віктор Крижанівський

Необхідною умовою виживання будь-якої етнічної групи є родинна *спадковість*. Передача родових знань відбувається завдяки міжпоколінним зв'язкам та етнічній пам'яті, що знаходить свій вияв у народному звичаї. Словами *народний* та *етнічний* я називатиму лише *рідний* (автохтонний, а для України — трипільський, скіфський, давньоруський та український) звичай, очищений від тимчасових ідеологічних і релігійно-християнських нашарувань.

Коло Свароже — це не тільки звичний для нас перелік свят із вказівкою дат вшанування того чи іншого Божества. Коло Свароже — це цілий світ родинно-звичаєвого укладу життя і всеарійських законів Прави (у Рігведі відомих як Рита). Це цілісна філософська система поглядів на циклічність життя Всесвіту, суспільну ієрархію в середовищах земних мешканців, вікові цикли кожної окремої людини у їхньому зв'язку з Родом, Часом і місцем появи на світ (тобто Рідною Землею).

Навіть сама поява поняття «часу» в різних народів, як і велике розмаїття систем його обліку (літочислення), свідчить про різноманітність світоглядного сприйняття подій, яке завжди має етнічні корені. Як слушно зазначив етнолог Л. Гумільов: «зміна літочислення може призвести до змін в етнопсихології». Так, дійсно, замість природного (астрономічного) Кола Сварожего, нашим Предкам нав'язали штучний хри-

Галина ЛОЗКО, кандидат філософських наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв

КОЛО СВАРОЖЕ як філософська парадигма виходу із суспільної кризи

«Особливістю помилковості є невизнання себе помилковістю. Особливістю істини є очевидний самовияв себе самої як істини і одночасно виявлення помилковості як помилковості»

Юліус Евола

стіянсько-ортодоксальний календар, а в ХХ ст. змінили його на комуністичний, ще більше відірваний від життя народів, їхньої господарської діяльності і етнічних цінностей загалом. Ми знаємо, як за останнє тисячоліття змінилася психологія слов'ян, і нині щодня спостерігаємо катастрофічне падіння звичаїв і моралі, матеріалізацію відносин і бездуховність.

Світові релігії, сформовані на ґрунті юдейського монотеїзму, з його психологією «перекотиполя», є зразком спрощення етнічної картини світу. А всяке спрощення — це шлях до виродження і смерті. Згідно з аврамічною лінійною концепцією часу, давні релігії вважалися «нижчими, примітивнішими», а сучасні глобальні — «вищими і культурнішими». Однак, кожен, хто хоч трохи знає історію, переконується, що увесь історичний розвиток людства є періодичним чергуванням епох занепаду і відродження, підтверджуючи думку давніх язичницьких філософів про циклічність часу.

Філософи кінця ХІХ — початку ХХ ст., розвинули античне вчення про Вічне Повернення. Німець Фрідріг Ніцше, італієць Юліус Евола, румун Мірча Еліаде, чилієць Мігель Серрано, український філософ, Волхв Рідної Віри Володимир Шаян, і наші сучасники французький мислитель Гійом Фай, росіянин Володимир Істархов, лідери Об'єднання Рідновірів України заперечили аврамічну концепцію лінійності часу, за

якою ніби-то існує початок і кінець світу, а людство розвивається по висхідній з «нижчого» до «вищого» рівня.

За українською язичницькою концепцією, в обрядах Коло Сварожого можливе відновлення початкового стану речей і явищ (наприклад, в обряді Різдва Світу переживається на ідеальному рівні упорядкування первісного хаосу і встановлення божественного ладу). Природна релігія слов'ян багата і різноманітна, політеїстична і екологічна — Бог єдиний і багатопроявний одночасно, а кожен прояв його названий власним ім'ям: Сварог, Див (Дій), Перун, Мати Слава, Лада, Велес, Дажбог, Дана, Мокоша та інші. Слов'янські Боги розлиті в Природі і в людині (іманентні). Кожен українець — син Бога, його рідня, його часточка.

Таким чином, Боги — це наші Предки, наша Земля, наша Природа. Шкодити Природі — шкодити самому собі. Тому етнічний календар Рідної Віри — не тільки духовна, але й екологічна система порятунку етносу.

Якщо мале річне Коло Свароже триває 12 (іноді 13) місяців, то Велике Коло Свароже триває 12 тисяч літ. Воно поділяється на періоди різної тривалості і різної якості. Початок цього Коло — епоха максимальних людських досягнень, всесупільного процвітання, щастя кожного представника суспільства, дотримання Законів Прави, справедливості і своєї касти. Цей Золотий вік триває 4800 років. Другий період, що зветься «срібним», триває 3600 років і характеризується поступовим забуттям Законів касти, застосуванням зброї, що в цілому виглядає як погіршення суспільного стану. Третій період триває 2400 років і вже має виразні ознаки погіршення суспільного стану — це «мідний вік».

Остання стадія в цьому 12-тисячолітньому циклічному ланцюгу — час так званої Каліюги, що (за Рігведою і Магабгаратою) триває 1200 років. Цій епосі притаманні риси глобаль-

ного універсалізму, що має на меті остаточне руйнування етнонаціональних особливостей, впровадження в життя інтернаціональних та ліберальних ідей, які вже призвели до втрати природної суспільної ієрархії всередині етносів. Під ліберальними гаслами «свобода, рівність, братерство» зруйновані споконвічні цінності суспільного ладу. Цілком природно, що знищення рабства хочуть лише раби — тому лібералізм для них рятівна соломинка. Раби не терплять істинних вождів, тому вигадали ліберально-демократичну маску для прикриття свого низького прагнення робити, що завгодно. При демократії вожді обираються не за ЯКІСНИМ, а за КІЛЬКІСНИМ принципом.

Внаслідок довготривалого етнічного змішування і прийняття чужої релігійної парадигми виник хаос у людських спільнотах. Через посередництво латентних (прихованих) структур нами правлять представники інших етносів, інших ідеологічних систем, інших цінностей, які нав'язують нам свої «правила гри». Польський мислитель Ян Стахнюк назвав цей регрес людства «вспакультурою» — щось близьке до «культура вспять» або «антикультура».

Ця антикультура і хаотичний суспільний стан свідчать про кінець Старого циклу (завершення даного Коло) і початок Нового циклу — етнічного Відродження.

Як бачимо, навіть сам Закон Прави порушено в кінці циклу, але Світ руйнується, щоб відродитися знову і знову! Як каже Велесова Книга: «Білобог і Чорнобог перуняться, і тим Сваргу удержують, аби Світу не бути поверженому». Альтернативою хаотичному глобальному світові може стати лише Консервативна революція. Для декого таке поєднання термінів виглядає незвичним, або навіть парадоксальним. Консервативний — означає стародавній, збережений, а революційний — новий, змінений. Отже, Консервативна революція — захищає **традиційні**

цінності радикальним шляхом (тобто революційністю мислення і дії). Консерватори-традиціоналісти надають перевагу ДУХУ над матерією, ЯКОСТІ над кількістю, ЗАГАЛЬНОЇ ІДЕЇ над егоїстичними інтересами.

Шляхи виходу з хаосу Калі-юги для декого виглядають страхітливими. Але перша заповідь Рідновіра — Не бійся! Коло Свароже крутиться вічно, тому ніщо не вічне під Сонцем. Треба звикати до змін, часом парадоксальних, вчитися переосмислювати, здавалось би цілком установлені, погляди. Сьогодні перемагає той, хто здатен до переоцінки історичного досвіду та духовного надбання, і спроможний адекватно реагувати на суспільні зміни.

С п р а в ж н і
Консерватори, за законами Кола Сварожего, замість демократії встановлюють суспільну ІЄРАРХІЮ, в якій природжена **НЕРІВНІСТЬ** є запорукою **ПОРЯДКУ!** Ми повинні перейти до природного розділення: від хаотичної кількості до диференційованої якості, тобто, як казав наш філософ Г. Сковорода, до «нерівної всім рівності», де кожна людина займе належне їй місце не завдяки корумпованим зв'язкам, а завдяки своїм природженим якостям. Істинна свобода можлива лише в арійській Ієрархії, де кожен не тільки займає належне йому місце, а й користується диференційованими правами! В цьому полягає сутність Кола Сварожего як державної ідеології, в цьому знаходить своє втілення і його упорядковуюча (ладуюча) роль у суспільному житті.

Описаний мною стан буття українців у світлі Кола Сварожего був би неповним, якби я не згадала ще й про те, що нині багато людей різних етносів знаходять духовну підтримку своїх Рідних Богів. Етнічні релігії (Рідна Віра різних народів)

відроджуються у всьому світі. В 1998 р. створено Світовий Конгрес Етнічних Релігій (СЕК). Характерно, що Рідні релігії своїх Предків сповідують переважно представники інтелектуальної, патріотичної та мистецької еліти, і це природно. Саме з них та їхніх нащадків у недалекому майбутньому сформується нова українська аристократія. А хто ще боїться Рідної Віри, Рігведи, Велесової Книги — хай читає Біблію, книгу для рабів, там усе написано, як мають жити «раби божі». Кожен обирає те, що йому природніше!

На завершення своєї статті я хочу зробити коротенький ДИВОЧАС на літо Перунове 7513 (2005 рік). Грецьке слово *гороскоп* (від *hora* — час і *skopeo* — дивлюсь) дослівно означає: «дивитися на таблицю розташування небесних світил на момент часу народження» людини, держави або будь-якого явища. Планета і Бог, який впливає на перший день року, впливатиме і на весь рік.

Перший день 7513 літа випав на 10 березня (перший весняний молодик), день четвер — час впливу Юпітера. Отже, цей рік Перуна буде сповнений активної праці, боротьби, героїзму, блискавичних успіхів. Перемагатимуть — праві, білі, жовто-блакитні. Поразка чекає — на лівих, чорних, сірих. Символіка зрозуміла?! Поеднання року Перуна з ерою Водолія дасть духовне і тілесне очищення Світу.

Пам'ятаймо, друзі, що Перун сприяє тим, хто **ДУМАЄ, ГОВОРИТЬ** і **ДІЄ** однаково (тобто говорить те, що думає, і робить те, що говорить)! З цим і Переможемо хаос Калі-юги!

Слава Рідним Богам! ■

СИМВОЛИ, ЗНАКИ, ОБЕРЕГИ

Що є символи, яка їх функція і звідки вони походять?

Є старовинна суфійська легенда, яка дає відповідь на ці непрості питання. Далека країна, яка колись існувала, мала досить досконалий суспільний лад. Люди в ній жили у радісній взаємодії один з одним та з усім світом. Вони не знали жахів, невизначеності та нестійкості, які є властивими нашому суспільству. Але мудреці цієї країни дізналися, що за деякий час їхній материк загине під водами океану, і розробили план переселення людей на острови, які дещо були схожі на їхню країну. Ті, хто встиг переселитися туди, потерпали через суворий клімат цих островів та важке звикання до нових умов. На загал, вони звикли до примітивних умов свого нового житла і їхні розуміння та світосприйняття натомість сильно зачерствіли. Щоб пом'якшити біль, який їм приносило порівняння старих та нових умов життя, мудреці допомогли їм забути своє попереднє щасливе існування. Про нього залишилися лише деякі згадки і тільки у тих небагатьох, хто жив мріями про повернення у втрачений рай. Вони вперто не хотіли забувати щасливу країну свого минулого і могли відновлювати втрачений світ, згадуючи образи та ідеї, які були вже забуті більшістю мешканців островів. Але кожний раз, як візіонери розказували своїм співгромадянам про те, що було відкрито їх внутрішньому зору, ті, пропускаючи їхні слова через свій жорсткий досвід та мову, не розуміли змісту сказаного. Тоді ясновидці почали створювати товариства знаючих і навчали своєму мистецтву обдарованих людей, які могли тонко та глибоко відчувати й розуміти. Завдячуючи цьому мистецтву вони стали мандрувати у заповідну країну, де всі предмети є багатомірними, сяючими, наповненими глибоким змістом та

життям. Мистецтво, яким володіли мудреці — це мистецтво символічного осягнення реальності, що вимагало від людини особливих якостей та способу мислення, які були надані лише небагатьом. Інші, що запопадливо ставилися до їхньої мудрості, стали копіювати їх ідеї та методи. Результатом була поява безлічі метафор, алегорій та емблем, що нагадували живі символи, як абстрактне креслення нагадує живий дім, але в нього не можна було увійти і сховатися від негоди.

Острів, який було описано у суфійській легенді — це безумовно сучасний світ, який або різко відкидає саму можливість вищого та досконалого досвіду, або вмонтовує цей досвід у примітивні форми готових знаків, емблем та алегорій, у яких він втрачає або перекручує свою багатомірність, перетворюючись в утилітарну систему соціально-функціональних знаків та жестів. Соціальні структури, які мають забезпечувати адекватне функціонування суспільних, політичних, культурних та інших механізмів впливу, виступили масованим фронтом проти знання, збереженого у символах, забиваючи потужною лавиною сумбурної інформації ті важливі сторони нашого існування, які пов'язані з інтелектуальною інтуїцією та пророчим баченням, творчою уявою, евристичною діяльністю та снами, тобто нашими людськими, а не механічними машинними функціями. Але існує сфера, де символи ще не до кінця втратили свою харизму, але редуційовані до алегорій та емблем перетворюються у засіб соціального маніпулювання та формування людини натовпу. Про ці функції соціального управління було правильно сказано: «Рука, що керує пресою, радіо, телебаченням та багатотиражними журналами, керує країною». Будь-який тоталітарний лад дає нам візуальну ілюстрацію цієї думки так, як і демонструє «утопічність», невловимість, сталість реальних символів у пастках соціальних лабіринтів.

*Анатолій КОНДРАТЬЄВ,
дослідник української духовності*

ОБЕРЕГА

*І те боги вам мовлять і дали Орієві
заповіді: Любіть світ зелений
і життєдайний! Любіть друзів своїх
і будьте мирними між родами!*

Велесова Книга, 25

СИМВОЛИ ГОСПОД ПАНТЕОНІВ ПРАВОСЛАВ'Я

Зірка Господа Ра — восьмикінцева зірка на кінцях та перетинах якої вписуються всі 24 боги Пантеону Фізичного Світу Землі, а всередині Господь Ра. Цей символ можна побачити на банях собору Святої Софії та на стелі Михайлівської церкви Видубицького монастиря у Києві, які були побудовані й розписані на початку XII ст., коли народ України ще пам'ятав і своїх богів, і свої символи. Сучасна християнська церква, не знаючи значення цього символу, інколи називає його Зіркою духовного відродження. Цю зірку в її символічному зображенні можемо бачити на багаточисельних українських малюнках, писанках, вишиванках, прапорах та корогвах.

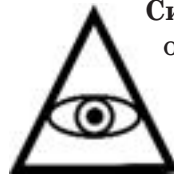
Хрест Господа Дія — схожий на кельтський хрест і символізує у першу чергу Ефірний Світ Землі з напрямками світу. У астрологів та астрономів цей знак символізує планету Земля. Це також був символ столиці Гіперборії — Поли. У древній німецькій міфології цей символ називається хрестом Вотана (Одина).

Хрест Господа Дажбога — восьмикінцевий хрест, що символізує Астральний Світ Землі. Цей хрест є широко відомим на всіх континентах. У буддизмі він називається Кармою, у індуїзмі — Чакра-вартою, у японському синтоїзмі — Хорин-римбо. Протестанти, не знаючи його значення, називають цей хрест Лотарингським, у німецькій міфології це хрест Агтван. Цей хрест також зображений на стелі Михайлівської церкви Видубицького монастиря у Києві та в інших старовинних церквах України. Практично на всіх банях українських церков встановлені хрести, що є подобою цього Хреста. Гадаю, що таким чином ці хрести показували єдність Відо-Вістичного Православ'я та християнства (не савеліянської версії), а також символізували Козацьку державність України.

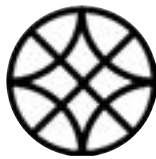
Хрест Господа Сварога — шестикінцевий хрест, який символізує Ментальний Світ Землі. Цей хрест ми можемо побачити на стінах Церкви Вознесіння, що біля Колегіуму в Переяслав-Хмельницькому, яка була побудована у 1695–1700 рр., та інших старовинних церквах України. Тобто, зовсім нещодавно, ще на початку XVIII ст., українське Православ'я, очевидно, знало та сповідувало культуру та філософію відо-вістизму.

Символ Господа Пана — Всевидюче око, втілює Каузальний Світ Землі. Християнська церква, не знаючи його справжнього значення, також називає його Всевидючим оком і пов'язує з юдейським племінним духом Яхве. Цей символ у стилізованому зображенні також є в Михайлівській церкві Видубицького монастиря у Києві та багатьох інших старовинних церквах України.

Зірка Господа Сеста — така знайома нам п'ятикінцева зірка, що втілює Світ Душ Землі. У кельтів цей символ називається Стопою Відьми. Сьогодні цей знак також носять на своїх уніформах та пагонах військові деяких армій світу.

Зірка Господа Семеша — Чотирикінцева зірка з перехрещеними променями втілює Духовний Світ Землі. Цей символ дуже часто зустрічається в археологічних розкопках древніх слов'янських міст та поховань.

Символ Господа Вісти — Божественна Монада, втілює Етичний Світ Землі. Цей символ широко використовують на Сході й називають його також Божественною Монадою, а у Китаї — Тай-цзи.

Символ Господа Дева — Втілює Мовний Світ Землі і також є поширеним на Сході. Інколи цей символ Господа Дева сприймають як символ Сонця. ■

Петро КУЛІНЕЦЬ, журналіст

Довічна потреба в ЛЮДЯНОСТІ

«...Думка про Вічність не є сумним нагадуванням про смерть»

Люди з давніх-давен звикли боятися смерті. І страх цей приходив, як правило, незалежно від того, чи є людина запеклим атеїстом чи живе у її свідомості образ пекла. Головне непорозуміння залишається в тім, що люди бояться смерті замість того, щоб цінувати і сповна використовувати кожен мент перебування на цьому білому світі. Наші сучасники тільки осягають значення і потребу самовдосконалення в ім'я життєутвердження, а завершення земного шляху тільки вчаться сприймати таким же черговим перехідним етапом в еволюції як і народження. Важко на побутовому рівні зрозуміти, що кожен з нас належить Космосу. До цього, нарешті, доходять і представники науки, спільно з духовними отцями, на основі численних практичних досліджень.

Але сьогодні ми не будемо розвивати цю складну тему загалом, а зупинимось на окремому її аспекті, власне, понятті очікуваності смерті. Навіть у свійських тварин є окремі моральні устої, характерні для цього стану. Хто мав, скажімо, в умовах власного дому чи обійстя собаку чи kota, то знає, що ці тваринки, відчуваючи свій кінець, непомітно зникають з двору. Очевидно, не хочуть завдавати зайвого болю своїм господарям.

У людей, принаймні, у наших недавніх радянські часи, як правило, хворих на рак, неоперабельних і приречених, навпаки, відправляли доживати свої лічені дні чи години додому. Лікарів тут легко зрозуміти, вони націлені на боротьбу з хворобою і на її позитивний результат, а в таких пацієнтів його вже годі чекати. Але як тоді бути близьким і рідним, та зрештою, і самому хворому, коли над усіма тяжіє приреченість. І окрім цього, більшість з таких пацієнтів доводиться долати пекельні муки, тамувати сильний біль і водночас в очах близьких хочеться виглядати достойно.

З другого боку, виникає ще одна проблема — усі медичні препарати, які використовуються для ракових хворих, містять

у собі сильно діючі наркотики. Оскільки світ нині живе широкомасштабною кампанією боротьби з наркотиками, то цілком зрозуміло, що використання таких ліків зводиться до мінімуму. Ніхто не хоче ризикувати чи бути звинуваченим за якісь порушення із зберіганням чи використанням знеболюючих засобів. Врешті-решт людина з онкозахворюванням залишається із своїм нестерпним хронічним болем, а рідні мусять все це спостерігати. Який же вихід?

Якщо вдається до історії, нашої чи зарубіжної, то для таких пацієнтів у минулому існували спеціальні заклади. Сьогодні їх називають хоспісами. Латинське слово *hospes* у первісному варіанті означало — гість. У пізніші часи воно стало означати також — *хазяїн, господар*, а слово *hospitalis*, від *hospes* — *гостинний, дружелюбний до мандрівників*. Уперше використано слово хоспіс у розумінні догляду за помираючими лише у XIX столітті.

У літературі можна знайти розповіді про перші такі притулки у Європі. Скажімо, ще у 1842 р. у місті Ліоні Жанна Гарнье, втрапивши своїх рідних, відкрила перший такий заклад для помираючих, до речі, він і називався «Хоспіс». Згодом подібні заклади стали з'являтися в Ірландії, Англії. До цієї справи долучаються священники, церковні і громадські діячі, медики. Цей рух набуває поширення і в XX столітті.

Справжній переворот у громадській свідомості викликала книга «Про смерть і вмирання», яку видала у 1969 році Елізабет Кюблер-Росс. Авторка, за фахом лікар, наголосила, що смерть не завжди варто перекладати «на совість медицини», а її треба сприймати як природний процес, завершальну стадію людського буття. Працюючи багато років з невиліковно хворими у медичному центрі університету Колорадо, вона мала можливість спостерігати і описувати процес умирання: від паніки, відречення і депресії до примирення і сприйняття смерті як належного. Останній відрізок життя приречених пов'язаний з духовним, моральним і фізичним болем. Але примирення з собою важко знайти, не позбувшись болю фізичного. Отже, для цього треба створити умови.

Десять у 70-х роках сформується концепція «тотального болю», яка пізніше і лягла в основу усієї ідеології хоспісу. Ця ідеологія взяла курс на наші терени ще з соціалістичної Польщі, де в 1972 році було відкрито перший хоспіс у Кракові. Росія на це відгукнулася у 1990 році, відкривши подібний перший заклад у Санкт-Петербурзі з ініціативи англійського журналіста Віктора Зорза. Нині є такий хоспіс і в Києві. Сьогодні хоспіси поєднують останні досягнення медицини для позбавлення пацієнта від болю з ідеєю допомоги, завдяки якій не втрачається можливість померти у родинному колі і домашній атмосфері.

Вже існує й економічне обґрунтування створення подібних закладів милосердя. Американці економічну вигоду хоспісів оцінюють величиною валового національного продукту, виробленого рідними, що вивільнені від догляду за безнадійно хворим. Ми звично вигоду бачимо в тім, скільки у лікарнях вивільнюється ліжко-місце та й зрештою у кількості вже не потрібних викликів дільничних лікарів чи «швидкої допомоги».

Так ось питання в тім, що у нас чомусь все-таки неохоче йдуть на створення хоспісів. Суть у громадській думці? Чи в лукавості суспільства? А чи в духовній недолугості сучасних багатіїв? З одного боку ми традиційно не хочемо, щоб хтось «нажився» на останніх днях наших близьких чи навпаки, хочемо «зекономити», адже всеодно вони приречені?! Але погодьтеся, щось із нами не так, коли ми не сприймаємо той факт, щоб допомогти людині гідно піти з життя. Адже відверто кажучи, ця допомога обопільна. Ми нехтуємо й тим, що той, хто приречений, але потребує нашої уваги, теж водночас думає як полегшити участь своїх ближніх у його земному фіналі. У заклопотанності іноді не помічаємо великої самовідданості людини на останній межі.

Ми вже постали перед фактом, коли явище смерті у нашій країні превалює над народжуваністю, а відтак вимагає від нас живих і здорових частіше й більше мобілізуватися саме в цьому напрямку. І

відповідно діяти. Так ось запитання: будемо ми чинити традиційно у випадку приреченості людини чи зважимо на нову логіку сприйняття життя і смерті? Якщо останнє, то тоді держава має не на словах, а на ділі подбати про цивілізований притулок для помираючих. Чую голоси скептиків: вона про гідне життя й здоров'я більшості своїх громадян, які ще топчуть земний ряс, не може подбати, медицина на місцях ледь животіє, куди вже там братися до притулків чи хоспісів. А може, саме це той момент, із якого державі слід почати повертати моральність у наше буття. Та й нинішніх багатіїв варто закликати до жертвовності, останнім цілком під силу утримувати хоча б один хоспіс у кожній області. Зрештою, і їм доведеться у свій час стати перед Всевишнім.

Від реалій не втекти, як не відректися і від паліативної медицини. І якщо сьогодні лікарі безсилі перед окремими хворобами, то слід хоча б полегшити долю людей, вражених ними. Сучасні, оснащені відповідним обладнанням, укомплектовані кадрами, притулки для помираючих чи хоспіси — необхідність. Необхідність і водночас вияв гуманізму.

Один мудрець сказав: **ніколи ще так світ не відчував потреби у людяності, як нині.** Адже вона відкриває ворота в інші світи. Людяність є основою наших відчуттів. Людяність — це прекрасні крила. Пізнаймо її силу, ставши на межі між життям і смертю. ■

